

**ТЕОРИЈА СУДСКОГ ГРАЂАНСКОГ ПОСТУПКА С ПОГЛЕДОМ НА ЗАКОНИК О ПОСТУПКУ СУДСКОМ
У ГРАЂАНСКИМ ПАРНИЦАМА ЗА КРАЉЕВИНУ СРБИЈУ**

Садржај

Увод

- I. Појам грађанског процеса или грађанског судског поступка
- II. Право грађанског процеса
- III. Законик о поступку судском у грађанским парницама
- IV. Теорија или систем грађанског поступка
- V. Парнична и ванпарнична јурисдикција и процедура
- VI. Природа права грађанског процеса или грађанског поступка
- VII. Тумачење одредаба законика о поступку судском у грађанским парницама
- VIII. Извори српског права грађанског процеса
- IX. Књижевност српског права грађанског поступка

Први део. О лицима (субјектима) у грађанској парници

I Одељак. О грађанским судовима

I Одсек. Устројство (организација) свих грађанских судова

Глава I О судској власти у опште

I Однос судске власти у опште према осталим државним властима

Глава II Организација судске власти у опште и појединих грађанских судова посебице

§ I. Организација судске власти у опште

Треба ли завести пороту и у грађанским парницама?

§ II. Организација грађанских судова посебице

I. Организација општинских судова

II. Организација првостепених судова

III. Организација трговачког суда у Београду

IV. Организација Апелационих Судова

V. Организација Касационог Суда

Глава III О судијама посебице

I. Уопште

II. Апсолутна, општа способност судија

III. Релативна неспособност судија

IV. Постављање судија. Увођење у дужност и заклетва судија

V. Плате судија

VI. Прерогативе судија

VII. Дужности судија и њихове санкције

VIII. Искључивање (изузимање) судија од суђења (рекузација)

IX. Искључивање деловође

Глава IV Полициске власти и средски судови као спомоћни органи у грађанској процедури

II Одсек. О надлежности (компетенцији) свих грађанских судова

Глава I О надлежности уопште и разликовању исте на апсолутну и релативну

I. Појам надлежности

II. Разликовање надлежности на апсолутну (материјалну) и релативну (територијалну)

Глава II О апсолутној надлежности грађанских судова посебице

- I. Критеријум за одређивање апсолутне надлежности
- II. Апсолутна надлежност општинских судова
- III. Апсолутна надлежност првостепених судова
- IV. Апсолутна надлежност београдског трговачког суда
- V. Апсолутна надлежност Апелационога Суда
- VI. Апсолутна надлежност Касационога Суда

Глава III О релативној или помесној надлежности грађанских судова посебице

- I. Уопште
- II. Општа (генерална) помесна надлежност (*forum generale*)
- III. Посебне (специјалне) релативне надлежности (*for a specialia*)

Глава IV О сукобу (конфлику) надлежности између грађанских судова

II Одељак. О парничним странкама или парничарима и њиховим заступницима

I Одсек. О парничарима посебице

Глава I Парничари; њихове врсте и њихов положај уопште

- I. Појам парничара, њихове врсте
- II. Положај парничара уопште

Глава II О способности бити парничар и о способности водити парницу

- I. Способност бити парничар
- II. Способност водити парницу

Глава III О процесноправном опношају међу подметима грађанског спора

- I. Појам процесноправног односа
- II. Заснивање процесноправног односа

III. Претпоставке за заснивање процесноправног односа

IV. Садржина процесноправног односа

А) Процесне дужности суда

Б) Процесне дужности парничара

Глава IV О парничним трошковима

Глава V Учесништво у вођењу парнице (*Litis consortium*)

I. Појам учесништва

II. Врсте учесништва

III. Претпоставке учесништва

IV. Суштина учесништва

Глава VI О интервенцији у опште или о учешћу трећих лица у спору

I. Уопште

II. Главна интервенција

III. Споредна интервенција и заштита

Глава VII Промена парничних странака

I. Уопште

II. Узроци промене парничара

III. *Nominatio s. laudation auctoris*

IV. Смрт једног парничара

II Одсек. О заступницима парничара

Глава I О заступању парничара у опште

I. Појам заступништва парничара

II. Опште правило о заступништву

III. Врсте заступништва

IV. Заступници у ужем смислу

V. Пуномоћници или вољни заступници парничара

Глава II О правозаступницима (адвокатима)

I. Појам и потреба правозаступника

II. Услови за упражњавање правозаступништва

III. Правозаступнички испит

IV. Постављање, заклетва и премештај правозаступника

V. Права правозаступника

VI. Дужности правозаступника

VII. Дисциплина над правозаступницима

VIII. Привремено удаљавање од правозаступничке радње

IX. Престанак права на правозаступништво

– Државни правобранилац и упутство за његов рад

– Стални правнички одбор

Други део. Грађански парнични поступак

§ I. Врсте и начела грађ. парничног поступка

I. Врсте грађ. парничног поступка

II. Основна начела грађ. парничног поступка

III. Форма судског поступања

§ II. Процесноправне радње

I. Појам и врсте њихове

II. Парничарске процесне радње

III. Судске процесноправне радње

§ III. О месту и времену процесних радња

А) О месту процеса

Б) О времену процеса. I Судски одмор

II. Рокови. а) појам; б) врсте рокова; в) рачунање рокова; г) правне последице пропуштања рокова

III. Рочишта. а) појам; б) одређивање рочишта; в) продужење рочишта; г) изостанак од рочишта и последице тога; д) правдање изостанка рочишта и последице тога

§ IV. Достављање парничних аката и одлука судских

§ V. Прегледање и преписивање парничних аката

I Одељак. Редовни парнични поступак

Разликовање три периода у овом поступку

I Одсек. Редовни парнични поступак код првостепених судова

Разликовање три фазе

Глава I Припремни поступак

Глава II О тужби у опште и њеном подношају суду

I. Појам и суштина тужбе. А) Тужба у материјално-правном смислу. Б) Тужба у формалном или процесно-правном смислу

II. Основ тужбе. Разликовање тужаба по основу

III. Предмет тужбе. Разликовање тужаба по њиховом предмету

IV. О тужби у процесно-правном смислу посебице: а) битни састојци тужбе; б) допуна тужбе; в) измена тужбе; г) дејства предаје тужбе

Глава III О одговору туженика на тужбу и његовим одбранама у опште

I. Одбрана туженика у опште. А) Одбране туженикове у материјално-правном смислу

1. Негација; 2. Приговор или изузеће у техничком смислу

Б) Одбране туженикове у процесно-правном смислу

1. Одбране туженикове противу тражења тужиочевог да суд парницу извиди и реши

2. Стварне одбране туженикове противу тужиочевог потраживања

Глава IV Одређивање рочишта за извиђај и пресуђење спора

Глава V Извиђање и суђење спора на рочишту

См. 347

100. 128/5
ТЕОРИЈА

ГРАЂАНСНОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА

**С ПОГЛЕДОМ НА ЗАКОНИК О ПОСТУПКУ СУДСКОМ
У ГРАЂАНСКИМ ПАРНИЦАМА**

ЗА

КРАЉЕВИНУ СРБИЈУ

ЗА

ПОТРЕБУ СВОЈИХ СЛУШАЛАЦА

НАПИСАО:

† АНДРА ЂОРЂЕВИЋ

ПРЕВАШИНИ ПРОФЕСОР ПРАВА НА ВЕЛИКОЈ ШКОЛИ

ДРУГО ИЗДАЊЕ

ПРИРЕДИО:

Д-Р Д. АРАНЂЕЛОВИЋ

ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

I. КЊИГА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
I. КНЕЗ МИХАИЛОВА I.

1924.

инв. бр.

16058

НАПОМЕНА

О значају Ђорђевићеве *Теорије Грађанског Судског Поступка* и о разлозима за приређивање другог издања било је говора у *Предговору* II. књиге овога дела, која је изашла прошле школске године. Сада излази и I. књига овога дела.

Септембра 1923. год.
у Београду.

Д-р Д. Аранђеловић

РЕЧ У НАПРЕД.

Пишући ово дело имао сам у виду двојни циљ.

Први и главни ми је циљ био: да мојим слушаоцима дам нацрт системе мојих предавања, те да им тиме олакшам како бележење предавања у школи, тако и спремање за повољан испит. У овом уџбенику дат им је само костур науке о грађанској процедури судској, с нарочитим погледом на наш садањи законик о истој процедури; а марљиво вођење бележака из опширнијих предавања, — што за њака, увек, има претежну корист и над најбољим уџбеником — треба да даде живце и мишиће том костуру, да га направи живим организмом.

А други и споредни ми је циљ био, да, ма колико, попуним потпуно празнину у нашој правној књижевности о цивилном процесном праву. Да ли сам у том погледу овим делом шта привредно — није моје да кажем.

Завршујући ову реч, изложићу она дела, на која сам се највише наслањао пишући овај уџбеник:

I. Из немачке књижевности:

Canstein, Raban Frhr. v. — Lehrbuch der Geschichte u. Theorie des oesterr. Civilprocessrechtes. I. II. Berlin, 1880. 1882.

Ицип, Das Civilprocessrecht. I. II. Berlin, 1885. (Ово дело припада збирци „Compendien des oesterr. Rechtes“).

Ulmann, Prof. Dr. Dominik. — Das oesterr. Civilprocessrecht. 2-te durchgesehene Auflage. Prag und Leipzig 1887. (Ово дело улази у Handbibliothek des oesterr. Rechtes).

Bayer, Dr. Hieronymus v. — Vorträge über den deutschen gemeinen ordentlichen Civilprocess. 10. Aufl. München 1869.

Renaud, Dr. Achilles. Lehrbuch des gemeinen deutschen Civilprocessrechtes. Der ordentliche Process. Leipzig u. Heidelberg, 1867.

Endemann W. — Die Beweislehre des Civilprocesses, Heidelberg 1860.

II. Из француске литературе.

Bonfils, Henry. Traité élémentaire d'organisation judiciaire, de compétence et de procédure en matière civile et commerciale, Paris, 1883.

Garsonnet E. Traité théorique et pratique de Procédure. Organisation judiciaire, compétence et procédure en matière civile et commerciale. I. et II. Paris, 1885.

Bonnier Ed. Traité théorique et pratique des preuves en droit criminel I. et II. Paris, 1873.

Aubry et Rau. Cours de droit civil francais. t. VIII. Paris, 1883.

Св. Сава. 1891. год.
Београд.

Андре Ђорђевић.

Од новије литературе видети:

Pollak, System des oesterreichischen Zivilprocessrechts.

Canstein, Lehrbuch des oesterreichischen Zivilprocessrechts.

Horten, Oesterreichische Zivilprocessordnung.

Neumann, System des oesterreichischen Zivilprocessrechts.

Klein, Vorlesungen über die Praxis des oesterr. Zivilprocessrechts.

Canstein, Das Zivilprocessrecht, 1905, у коме је наведена и исцрпна литература о новом аустријском законика од 1895. год.

Sauer, Grundlagen des Processrechts (за немачки грађан. суд. поступак) 1919 године.

Д-р Д. Ар.

САДРЖАЈ

СТРАНА

Увод.	
I. Појам грађанског процеса или грађанског судског поступка	1
II. Право грађанског процеса	4
III. Законик о поступку судском у грађанским парницама	4
IV. Теорија или систем грађанског поступка	4
V. Парнична и ванпарнична јурисдикција и процедура	4
VI. Природа права грађанског процеса или грађанског поступка	5
VII. тумачење одредаба законика о поступку судском у грађанским парницама	6
VIII. Ивори српског права грађанског процеса	6
IX. Књижевност српског права грађанског поступка	6
Први део. О лицима (subjektima) у грађанској парници	8
<i>I. Одељак.</i> О грађанским судовима.	
<i>I. Одсек.</i> Устројство (организација) свих грађанских судова.	
<i>Глава I.</i> О судској власти у опште.	
I. Однос судске власти у опште према осталим државним властима	8
<i>Глава II.</i> Организација судске власти у опште и појединих грађанских судова посебнице	13
§. I. Организација судске власти у опште	13
Треба ли завести пороту и у грађанским парницама?	14
§. II. Организација грађанских судова посебнице	17
I. Организација општинских судова	17
II. Организација првостепених судова	18
III. Организација трговачког суда у Београду	23
IV. Организација Апелационих Судова	23
V. Организација Касационог Суда	25
<i>Глава III.</i> О судијама посебнице	27
I. Уопште	27
II. Апсолутна, општа способност судија	27
III. Релативна неспособност судија	29
IV. Постављање судија. Увођење у дужност и заклетва судија	29
V. Плате судија	30
VI. Прерогативе судија	31
VII. Дужности судија и њихове санкције	33
VIII. Искључивање (изузимање) судија од суђења (рекулација)	35
IX. Искључивање деловође	40
<i>Глава IV.</i> Полициске власти и среќни судови као спомоћни органи у грађанској процедури	41
<i>II. Одсек.</i> О надлежности (компетенцији) свих грађанских судова	43
<i>Глава I.</i> О надлежности уопште и разликовању исте на апсолутну и релативну	43
I. Појам надлежности	43

СТРАНА

II. Разликовање надлежности на апсолутну (материјалну) и релативну (територијалну)	44
<i>Глава II.</i> О апсолутној надлежности грађанских судова посебнице	
I. Критеријум за одређивање апсолутне надлежности	49
II. Апсолутна надлежност општинских судова	49
III. Апсолутна надлежност првостепених судова	52
IV. Апсолутна надлежност београдског трговачког суда	54
V. Апсолутна надлежност Апелационог Суда	56
VI. Апсолутна надлежност Касационог Суда	56
<i>Глава III.</i> О релативној или помесној надлежности грађанских судова посебнице	
I. Уопште	59
II. Општа (генерална) помесна надлежност (forum generale)	59
III. Посебне (специјалне) релативне надлежности (forum specialia)	63
<i>Глава IV.</i> О сукобу (конфлику) надлежности између грађанских судова	66
<i>II. Одељак.</i> О парничним странкама или парничарима и њиховим заступницима	
<i>I. Одсек.</i> О парничарима посебнице	
<i>Глава I.</i> Парничари; њихове врсте и њихов положај уопште	
I. Појам парничара, њихове врсте	68
II. Положај парничара уопште	69
<i>Глава II.</i> О способности бити парничар и о способности водити парницу	
I. Способност бити парничар	70
II. Способност водити парницу	70
<i>Глава III.</i> О процесноправном односињу међу подметима грађанског спора	
I. Појам процесноправног односа	72
II. Заснивање процесноправног односа	72
III. Претпоставке за заснивање процесноправног односа	72
IV. Садржина процесноправног односа	73
А) Процесне дужности суда	74
Б) Процесне дужности парничара	75
<i>Глава IV.</i> О парничним трошковима	76
<i>Глава V.</i> Учесништво у вођењу парнице (I. i. consortium)	
I. Појам учесништва	79
II. Врсте учесништва	79
III. Претпоставке учесништва	79
V. Суштина учесништва	81
<i>Глава VI.</i> О интервенцији у опште или о учешћу трећих лица у спору	
I. Уопште	82
II. Главна интервенција	82
III. Споредна интервенција и заштита	83
<i>Глава VII.</i> Промена парничних странака	
I. Уопште	86
II. Узроци промене парничара	86
III. Nominatio s. laudatio auctoris	86
IV. Смрт једног парничара	88
<i>II. Одсек.</i> О заступницима парничара	
<i>Глава I.</i> О заступану парничара у опште	
I. Појам заступништва парничара	89
II. Опште правило о заступништву	89
III. Врсте заступништва	89
IV. Заступници у ужем смислу	90
V. Пуномоћници или вољни заступници парничара	91
<i>Глава II.</i> О правозаступницима (адвокатима)	
I. Појам и потреба правозаступника	94
II. Услови за упражњавање правозаступништва	95
III. Правозаступнички испит	96
IV. Поставаљање, заклетва и премештај правозаступника	96

V. Права правозаступника	97
VI. Дужности правозаступника	97
VII. Дисциплина над правозаступницима	99
VIII. Привремено удаљавње од правозаступничке радње	100
IX. Престанак права на правозаступништво	100
— Државни правобранилац и упуство за његов рад	102
— Стални правнички одбор	105
Други део. Грађански парнични поступак.	
§. I. Врсте и начела грађ. парничног поступка	
I. Врсте грађ. парничног поступка	106
II. Основна начела грађ. парничног поступка	106
III. Форма судског поступања	108
§. II. Процесноправне радње	
I. Појам и врсте њихове	109
II. Парничарске процесне радње	109
III. Судске процесноправне радње	110
§. III. О месту и времену процесних радња	
A) О месту процеса	112
B) О времену процеса I. Судски одмор	112
II. Рокови а) појам; б) врсте рокова; в) рачунање рокова; г) правне последице пропуштања рокова)	113
III. Рочница а) појам; б) одређивање рочница; в) продужене рочница; г) изостанак од рочница и последице тога; д) прадање изостанка од рочница и последице тога	116
§. IV. Достављање парничних аката и одлука судских	121
§. V. Прегледање и преписивање парничних аката	122
I. Одељак. Редовни парнични поступак	
Разликовање три периода у овом поступку	123
I. Одсек: Редовни парнични поступак код првостепених судова	
Разликовање три фазе	124
Глава I. Припремна поступак	124
Глава II. О тужби у опште и њеном подношају суду	
I. Појам и суштина тужбе, (A) Тужба у материјално-правном смислу	125
B. Тужба у формалном или процесно-правном смислу	
II. Основ тужбе. Разликовање тужаба по основу	126
III. Предмет тужбе. Разликовање тужаба по њиховом предмету	127
IV. О тужби у процесно-правном смислу посебнице: а) битни састојци тужбе; б) допуна тужбе; в) измена тужбе; и, г) дејства предаје тужбе	130
Глава III. Одговору туженика на тужбу и његовим одбранама у опште	
I. Одбрана туженика у опште: А) Одбране туженикове у материјално-правном смислу	135
1. Негација; 2) Приговор или изузеће у техничком смислу	135
B). Одбране туженикове у процесно-правном смислу	139
1. Одбране туженикове противу тражења тужоношевог да суд парницу изиђи и реши	140
2. Стварне одбране туженикове противу тужоношевог потраживања	144
Глава IV. Одређивање рочница за изиђај и пресуђење спора	145
Глава V. Извиђање и суђење спора на рочницу	145

УВОД.

1. — I. Појам грађанског процеса или грађанског судског поступка. — Приватно-правни одношаји, који су уређени (нормирани) објективним приватним правом (*грађанским закоником*), као и претежна садржина њихова, приватна права у субјективном смислу (т. ј. лична или статусна права; имовинска: стварна или реална и тражбена или облигациона права; породична или релативно-лична, и наследна права), не би имали своје практичне вредности, били би, без претеривања, само голе апстракције, ако им опстанак, уживање и остварење (реализација) не би било ујемчено и обезбеђено од могућних правних повреда т. ј. непризнавања, узнемиравања и оспоравања уопште. Отуда, очевидно, потреба *правне заштите* целокупног приватно-правног поретка, организованог објективним приватним правом или грађанским закоником. Та је правна заштита двојака: 1. *самопомоћ* у *широм* смислу, која је само *ванредна* (анормална), и 2. *државна* (*resp. судска*) *помоћ*, која је управо *редовна* (нормална) заштита приватно-правних односа и приватних права. — Радња државина у давању заштите приватним правима и одношајима назива се *грађанским правосуђем* (цивилном јурисдикцијом; *iurisdictio* = *ius dicere*), које држава врши преко нарочитих, баш за то одређених, органа својих — *судова*. Тражење судске (*resp. државне*) помоћи од стране интересованих лица ради одржања и остварења њихових приватних права, као и давање те помоћи и заштите од стране судова — све то бива по извесном, тачно обележеним, правним правилима, по опредељеним законским прописима. *Грађански је поступак законом уређена форма за вршење грађанског правосуђа*. — По томе:

2. — *Субјекти* (подмети или лица) грађанског процеса су, с једне стране, *парничари* или *парничне странке* (т. ј. *шужитељ астор*, и *туженик*, *teus*), а с друге онег стране, *суд*, орган државни, који је законом нарочито овлашћен, а уједно и дужан, да расправља приватно-правне (цивилне) спорове и да наређује принудно извршење оних приватно-правних потраживања, која су судски призната, да у истини постоје, или која су иначе несумњиво утврђена, а способна су да се остваре.

3. — Предмет грађанског процеса су увек приватно-правни (грађански) спорови т.ј. *приватно-правна потраживања* и то она, која су *оспорена*, те им постојање треба суд одлуком својом да утврди, као и она, за која је одлуком судском већ утврђено и признато да у истини постоје, но чије се остварење мора помоћу судском да изнуди зато, што их противник неће сам добровољно да задовољи.

4. — Циљ је грађанском поступку, пре свега, да се *утврди*, да извесна приватно-правна потраживања, која су *оспорена*, дондта постоје, а за тим да им се осигура *принудно извршење*, ако их одређени противник не признаје, или неће сам да их добровољно задовољи.

5. — *Суштина* је грађанског поступка у томе, што обележава *редован* пут и начин давања државне заштите ради опстанка или трајања и уживања или вршења приватних права и приватно-правних одношаја, из којих потичу *правна потраживања* (Rechtsansprüche) према *одређеним* лицима (т.ј. туженику или ономе, противу кога је управљено извесно правно потраживање, које треба да се изврши, егзекутира).

6. — *Самопомоћ* као *изузетна* или *анормална заштина приватно-правних односа и приватних права*. — *Самопомоћ* (Eigenmacht; Selbsthilfe) у ширем смислу¹⁾. Лице, коме се какво неправо чини, може се, ради обране и заштите свога приватног права, послужити *својом сопственом силом* у двојаком правцу и намери: или да *противправни* напад на свој правни круг у опште обрани и отклони, или да неко своје, било фактично било само замисљено (мнимо), правно потраживање према неком одређеном лицу једностранним нападом својим уделотвори. У *првом* случају то лице тежи: да се, употребом своје сопствене снаге, одржи у свом правном положају, који већ има, дакле у обрани (дефанзиви) је; а у *другом*, пак, оно самовласно напада на туђ правни круг, дакле у *нападу* (офанзиви) је. Отуда разликовање самопомоћи (lato sensu) на 1. *самообрану* (Selbstvertheidigung), и 2. *самовлашће* или самопомоћ у ужем смислу, stricto sensu (Selbstbefriedigung; Selbsthilfe im enger. Sinne). Самообрана је допуштена, али под извесним условима (в. §. 54. крив. зак. у вези с §. 16. грађ. зак.²⁾); а самопомоћ у ужем смислу је, по правилу, забрањена и кажњива, јер се она не слаже с појмом државе, која се сматра као чувар правног поретка у њој (в. §. 195. крив. зак.); *изузетак* чини §. 816. грађ. зак. —

7. — *Зашто је самопомоћ у опште забрањена?* — Само-

¹⁾ Види: J. Unger, System des oesterr. allg. Privatrechts. II (1876), §. 111.; B Windscheid, Lehrb. des Pandektenrechts, I (5. изд. 1882), §. 123.; Arndts, Lehrb. d. Pandekten, 13. изд. 1886 §. 94.; и др.

²⁾ Овај §. у нашем законик у није онако јасан као што је изворник његов, §. 19. аустријског грађанског законика: „Ко год мисли, да је у свом праву увређен, допуштено му је *тужити се власни*, која је за то законом одређена. Ко се пак, обилаз власт, послужит својом *сопственом силом*, или прекорачи границе *праведне обране*, тај је за то одговоран.“

помоћ у опште је изузетна заштита приватних права поглавито зато, што сопствена снага овлашћенога лица (подмета права) није увек довољна да му право од могућних повреда заштити. А није му довољна понајпре и пре свега за то, што такво лице, које има у својој ствари да буде судија, може, врло лако, да прекорачи границе свога права, било то из незнања, било из интереса и *пристрасности*; а после није му довољна ни за то, што успех овога средства неопходно претпоставља, да је то лице, које своје право само собом штити, физички јаче од противника му, што опет увек није случај. И пошто је на овај начин исход спора ограничен на сопствену увиђавност самих странака и на меру физичке им снаге, то онда не само да победа права над неправом зависи од сасвим индивидуалних случајности, него овде се не може ни очекивати, да ће правно потраживање бити дефинитивно удејствовано, почем ће побеђени противник, држећи, можда, и сасвим савесно, да је баш он у праву а победилац у неправу, — очекивати само zgodnu *крилику*, па да преотме оно, што му је силом било одузето. Приватна права могу, дакле, тек тада имати своју потпуну и сигурну заштиту, кад их, уместо приватне силе појединаца, буде штитила нека друга, далеко јача сила, која ће сваки правни сукоб међу приватним лицима, нарочито у границама једне исте државе, сасвим беспристрасно расправити, и која уједно има и довољно моћи или снаге да своју одлуку у истини и у дело припреди, и да тако повређеном или оспореном праву или правном односу у опште прибави потребну важност и признање; а овако довољну заштиту приватноправним односима и приватним правима даје данас само Држава, преко нарочитих органа својих т.ј. *судова*¹⁾.

8. — Радње, које у скупу своје састављају грађанску парницу (цивилни процес), развијају се у главноме овим правно или законом утврђеним редом. Најпре онај, коме се какво приватно право не признаје или вређа, мора позвати судску власт у помоћ ради заштите повређеног му права (*тужитељ*); он то чини *тужбом* која саставља најважнију основу грађанском процесу. О тужби се мора саслушати противник (*туженик*), који се, ако неће да призна у тужби изложено тражење, упушта у спор (litis contestatio) тиме, што, у *одговору* своје на тужбу, пориче тужбичево потраживање и износи *обране* своје (defensiones; exceptiones). За овим се даљим радом парничара утврђују тачке или моменти спора, о којима суд треба да реши. Али, да би суд добио убеђење о истинитости тврђења парничних странака, ове морају изнети основе или елементе за такво убеђење, (*доказивање*). Утврђивање момената и доказивање тврђења парничних странака бива поглавито *пледирањем* парничних странака пред судом на *рочишту*. По свршеном извиђају, суд изриче своју одлуку т.ј. *пресуду*, која је, пошто добије своју *извршну снагу*, предмет *егзекуције*. — Све ове процесне радње могу се посматрати с двојне стране, са стране

¹⁾ Види: Unger, cit. op. II. §. 112.

njihove forme (oblika) и са стране њихове садржине. У првом погледу оне припадају праву грађанског процеса; а у другом припадају објективном приватном праву (грађанском праву), јер им материју за њихову садржину даје материјално приватно право (тј. грађански законик), које у тим радњама и кроз њих долази до свога признања и уделотворења (реализања). И тако, дакле, грађански процес обухвата целу област приватног права.

9. — II. Право грађанског процеса (Civilprozessrecht. — Право грађанског процеса је скуп свих оних правних норма (начела и правила), које регулишу форме и тежај процесних радња (дакле цео грађански судски поступак) ради признања оспорених приватно-правних потраживања и принудног извршења њиховог; као и правни однос парничних лица (процесних субјеката) како између њих самих тако између њих и предмета грађанског процеса.

10. — III. Законик о поступку судском у грађанским парницама. — Све правне норме, или, сва правна опредељења, која у скупу своје састављају позитивно право грађанског процеса у некој одређеној држави, обично су по неком логичком реду изложена у засебном законнику (кодексу), и то је т. зв. законик о поступку судском у грађанским парницама или законик о цивилној процедури. Такав посебни законик постоји и у нас, који је издат 20. Фебруара 1865. год. и који садржи 523. §§., но, поред њега, има још и знатан број доцнијих закона, који су га у појединим наређењима његовим измењивали и допуњавали. Нарочито су значајне измене и допуне уведене уредбом о узбрању рада код суда од 22. VI. 1921 год. Службене Новине од 22/VI. 1921. № 155.

11. — IV. Теорија или систем грађанског судског поступка. Излагање процесно-правних одредаба и правила законика о поступку судском у грађанским парницама, а ради проучавања њиховог, врши се на два начина: *егзегезично* т.ј. у облику коментара (тумачења) или објашњавањем појединих законских прописа, а по оном реду, у коме су ови изложени у самом законнику; или *научно, систематски*, т.ј. по унутарњој, органској вези, у којој међу собом стоје сви ти законски прописи о поступку судском. Такво систематско излагање права грађанског процеса, које је далеко претежније у погледу циља наставе, назива се *теоријом* или *системом грађанског судског поступка*.

12. — V. Парнична и ванпарнична јурисдикција и процедура (jurisdictio contentiosa et voluntaria vel gratiosa). — Грађанска се јурисдикција разликује на *спорну, парничну*, и *ванспорну, ванпарничну*, па отуда и разликовање процедуре на *парничну* и *ванпарничну поступак* (Verfahren in und ausser Streitsachen; la procédure contentieuse et gratuite ou volontaire).

Ова се разлика оснива не на циљу грађанског правосудја уопште, т. ј. да се осигура одређеност и задовољење приватно-правних потраживања уопште, или другим речма, да се одржи *конгруенција* (подударност) између фактичког и правног стања, него на *двојном* начину, којим држава, као чувар правног поретка,

тежи да поменути циљ постигне, а никако не по томе: да ли има или нема спора.

Да би, пак, држава постигла означени циљ, она двојачко поступа: или спречава, да се не догоде *повреде права* или *правних односа*, које прете, или, уклања исте повреде које су се већ извршиле; отуда онда и двојачко правосудје *превентивно* и *репресивно* (Präventiv = и. Repressiv = justiz). Следствено овоме, *поступак* или *скуп одређених радња*, коме је задаћа да *отклања* правне повреде, јесте *парнични поступак*, или грађански процес у техничком смислу; њиме се врши спорна јурисдикција (die streitige Gerichtsbarkeit или Repressivjustiz); а поступак или скуп одређених радња, коме је олет та задаћа, да *чува* приватна права или приватно правне односе *од повреда*, јесте *ванпарнични поступак*; њиме се, дакле, врши *превентивно* правосудје (freiwillige Gerichtsbarkeit; Präventivjustiz).

Ванспорна јурисдикција (jurisdictio voluntaria vel gratiosa, nobile officium judicis) састоји се, дакле, у овлашћењу судова или других јавних органа (бележника, и т. д.) да суделују у извесним правним пословима ради заснивања, признања или задовољења приватно-правних потраживања *на основу споразума заинтересованих лица*. То је суделовање понекад *обавезно* (нпр. образовање маса умрлих лица; постављање старатељства; потврда татија; одобравање усвојења; ставања интабулације; расправљање стецништа и т. д.), а по некад опет само *факултативно* (нпр. одостоверавање разних исправа, потврђења обвезница и других уговора и т. д.). Али, чим нестане споразума и наступи оспоравање, онда одмах настаје потреба оног другог, парничног поступка, и, пр. кад се при ликвидирању тражбина, које су пријављене у стецништу масу, оспори којем повериоцу тражбина, онда се он упућује на редовну парницу да доказује истинитост и основаност те своје тражбине.

У нас је парнични поступак за извесне правне послове регулисан „Правилма о поступању у ванспорним пословима“, која је, на основу законодавног овлашћења у чл. 7. закона о постављању судија за неспорна дела од 25. октобра 1873. год., прописано Министар Правде под 29. јануаром 1873. год. — Види и измене и допуне од 30. септембра 1911. у 217. броју „Српских Новина“ од 4. октобра 1911. год. Овај уџбеник обухватиће само спорну грађанску процедуру.

13. — VI. Природа права грађанског процеса или грађанског поступка. — Право грађанског процеса има ту задаћу: да нормира вршење грађанске јурисдикције, а целокупна јурисдикција је атрибут државне власти или суверености. Према томе, ово је право *део јавног права*. Отуда онда ове конзеквенце:

1-о. *Право грађанског процеса тиче се јавног поретка у држави*. Следствено томе, оно се, у *бижностни* својој, не може мењати вољом странака (§. 13. грађ. зак.). Ово, пак, треба тако разумети, да парничне странке нису овлашћене, да узajамним споразумом својим намећу судији друга каква правила ван оних, која

му позитивни закони његове државе прописују за извињање и решавање грађанских спорова; као ни то, да он решава онакве спорове за које, по устројству судова, он није надлежан. — Ну ваља одмах додати и то: да у закону о поступку судском у грађанским парницама има и таквих наређења, која су *диспозитивне природе* т.ј. која су постављена у интересу самих парничних странака, те с тога их се ове не морају увек придржавати, н.пр. она наређења која се тичу саме употребе доказних средстава или правних средстава (незадовољства и жалбе) противу одлука нижих судова.

2-о. Сваки судија, при извињању и решавању ма ког грађанског спора, мора се придржавати оних процесних закона, које му је његова државна власт за то прописала, па и онда, кад је спор о таквом правном послу или односу, који је заснован на страном закону. *Надлежност суда и течај процедуре одређује увек lex fori* т.ј. закон оне државе, чији судија спор решава, и

3-е. За расправу грађанских спорова важи увек *садање право грађанског процеса*, т.ј. последњи законик о грађанском судском поступку, зато, што организација и администрација целокупног правосудја стоји у тесној, органској вези с целокупном државном политичком организацијом, а за нове законе о организацији и вршењу правосудја важи увек претпоставка, да они боље ујамчавају и *општи* и *приватни* интерес. И ето за то су нови процесни закони одмах, чим задобију своју важност, обавезни и имају повратну снагу (ретроактивитет), т.ј. њих ваља применити и на спорове, који су већ отпочети али још несвршени. Овде нема никаквих *стечених права* (*iura quaesita*), па нема ни основаних разлога противу повратне снаге ових закона.

14. — VII. Тумачење одредаба законика о поступку судском о грађанским парницама. — О тумачењу ових закона важе општа правила за тумачење правних норма или закона¹⁾; а из нашег законодавства у овом питању ваља имати у виду §§ 8, 9, 10, 11, 449, и 450. грађ. законика.

15. — VIII. Извори српског права грађанског процеса. — Најглавнији је извор законик о поступку судском у грађанским парницама, од 20 фебруара 1865. год. који и сада важи, у вези са ранијим сличним законима и то: оним од 12. фебруара, 1860., и оним од 21. октобра 1853. Затим разни закони, којима су мењана и допуњавана поједина наређења садањег законика о грађанском судском поступку, и који су разбацани по зборницима закона и уредаба. Излишно је, да их овде ређамо, пре свега за то, што су означени на одговарајућим местима у последњем издању садањег законика о грађ. суд. поступку, а после и за то, што ћемо их на дотичним местима у овом уџбенику наводити.

16. — IX. Књижевност (литература) српског права грађанског суд. поступка. — До данас нема у нашој правој књижев-

¹⁾ Општа правила о тумачењу правних правила или закона уопште изложено је у другом делу нашем, у „Систему српског приватног права“, књ. I.

ности ни једнога потпунога систематскога списка о овом праву, нити каквог год коментара (објашњења) било садањег било кога ранијег законика о поступку судском у грађанским парницама. Али има неколиких омањих чланака, у којима се расправљају понека питања из грађанског поступка. Ови се чланци налазе у разним правним часописима, који су, у новије доба (од 1859 до 1890), издавани, на име: у *Правди*, *Порош*, *Српском Правнику*, *Праву и Браничу*.

(После штампања овога Ђорђевићевог дела 1891 год. изашла је књига: *Правна Библиографија*, од Гојка Никетића, 1907. год. у којој је сва литература и о грађанском судском поступку наведена до 1907 године. После те године има већи број чланака у „Архиву за правне и друштвене науке.“ Систематско дело наводимо: *Грађански Судски Поступак*, од Перића и Аранђеловића, две књиге, 1912 и 1921, *Правне расправе* и чланци од Ђ. Несторовића, 1911, *Приватно Право*, скупљене расправе од Ж. Перића, 1912, *Правне расправе*, од Др. Д. Аранђеловића, 1921.) Д. А.

ПРВИ ДЕО

О лицима (субјектима) у грађанској парници (процесу)

I. ОДЕЉАК

О грађанским судовима.

I. ОДСЕК.

Устројство (организација) свих грађанских суда.

ГЛАВА I.

О судској власти у опште.

17. — I. Однос судске власти у опште према осталим државним властима. — У свакој држави постоји највиша суверена власт, која је један од битних елемената у појму државе у опште. У теорији је спорно питање: на колико се грана дели та суверена власт? По миљењу једних, она се дели на три гране, на име на законодавну (легислативну), извршну (егзекутивну) и судску; а по другом миљењу, дели се само на две: законодавну и извршну власт, а ова последња дели се опет на управну (административну) и судску власт. Остављајући ово питање писцима и науци државног права, куда оно управо и спада, ми ћемо овде нагласити: да је наш најновији Устав од 28 јуна, 1921. усвојио ову тројну деобу, в. чл. 46—48.

18. — А.) Законодавну власт у нас врше Краљ и Народна Представничка или Народна Скупштина *заједнички* (чл. 40), јер: а) право *предлагања* закона припада и једном и другом чиниоцу законодавне власти (чл. 78) и, б.) за *сваки* закон потребан је *присутан* оба чиниоца законодавне власти (чл. 46.) — Краљ *пошврђује* (санкционише) и *проглашује* (промулгира) законе. Никакав закон не може важити докле га Краљ *не прогласи* (чл. 49, 80).

19. — Б.) *Извршну* власт има Краљ и врши је, преко својих одговорних Министара, по одредбама Устава. Министри, које поставља и разрешава Краљ (чл. 49, 90) стоје на врху државне службе и одговорни су Краљу и Народној Скупштини за своја службена дела (чл. 91.) *Министарска је одговорност допуна Краљеве одговорности* (чл. 54), па с тога *сваки* акт државни, који Краљ потписује, *мора* бити премапотписан надлежним министром (чл. 54). Тим премапотписом (контрасигнатуром) својим надлежним министар узима на се одговорност тога акта државног, и од те одговорности не може га заклонити ни усмена ни писмена наредба Краљева. Министарска одговорност *застарева* за *пеш* година, после његовог одступања (чл. 92). — А

20. — В) *Судску власт* врше у име Краља, *судови*, а по одредбама закона (чл. 48 Устава). У изрицању правде, т.ј. у вршењу правосуђа и у грађанским и у кривичним процесима, — *судови су независни* т.ј. не стоје ни под каквом влашћу у томе погледу; они врше све правосуђе (јурисдикцију) само по закону (чл. 109). *Судска је власт, дакле, потпуно одвојена* и од *извршне* (управне) и *законодавне власти*. То је *начело* (принцип), а из њега истичу ове последице: — 1-о Судови се не могу одупрети примени или извршењу закона, које је вотирала Народна Скупштина; 2-о Судови не могу доносити такве *генералне*, опште одлуке, како ће они у будуће решавати извесно правно питање или извесне спорове; јер, то би значило стварати *специјалне законе* за своја подручја (ресоре).

21. — 3-е. Судови не могу наредбама својим прописивати такве мере, за које су надлежне управне власти. А исто тако не могу ни тумачити наређења управних власти нити задржавати извршење истих. Но судови могу ценити законитост какве наредбе управне власти, кад се од њих тражи да изреку осуду за повреду истих.

22. — 4-о. Законодавна се власт не може мешати у рад суда, који се тиче примене закона и вршења правосуђа. Према томе а) ни Краљ ни Народна Скупштина не може расправити ни један грађански или кривични спор; б) ниједан од законодавних чинилаца не може никакву одлуку судску преиначити или поништити; в) нов закон не може поништити оно право, које је стечено *извршном* одлуком судском. Такав би закон био дело простије судије, а с правнога гледишта ничим неоправдано.

23. — 5-о. И управној је власти забрањено, да се меша у рад суда; од тога мешања и утицања од стране управне власти судска је власт заштићена: а) *непокрећношћу судија*, сталношћу њиховом у звањима; осем неких изузетних, потпуно оправданих случајева; в. чл. 112. устава; — и, б) *одредбама кривичног законика*, на име: §. 121. тачка 2, која казни новчано до сто талира или лишењем звања сваког „чиновника, који би себи присвајао судску власт“; и, §. 109, који казни заточењем од 2—5. год. судију који би *по приоруци чијој*, па ма и *веће* власти своје, противно закону решио и пресудио какво дело.“ —

24. — *Право надзора Министра Правде над судовима.* С независношћу судова у вршењу правосуђа не стоји у противности право надзора Министра Правде над судовима, које му даје члан 1. уредбе о уређењу Министарства Правде од 14. септембра 1919. Бр. 26241, јер тај надзор не сме ограничавати независност судова у изрицању правде.

25. — *II. Природа судске власти¹⁾* — Посебну природу судске власти опредељују ови карактери:

1-о. судска је власт *делегирана* (опоручена) власт, тј. њу врше судови, у име Краља, као државног поглавара (в. чл. 48. Устава); а Краљ не може, сам собом, изрицати никаквих одлука ни у грађанским ни у кривичним споровима, нити се уопште мешати у правосуђе, било наређујући како да се извесан спор извиди и пресуди, било забрањујући извиђање и пресуђење ма каквог спора.

Некада су владоци имали право да врше правосуђе, и то је т.зв. *кабинетско правосуђе* (Kabinetjustiz) — које је данас свуда, па и у нас, укинута.

26. — 2-о. Судска власт *нема своје сопствене иницијативе* у вршењу правосуђа. Суд тек тада предузима свој рад у каквом спору, кад му се он нарочито затражи тужбом или другим каквим актом, а од стране интересованог лица. У грађанским споровима та иницијатива интересованих лица данас је свуда призната као максима (Verhandlungsmaxime).

27. — 3-е. Судови врше грађанску (и кривичну) јурисдикцију увек у облику *посебних одлука* (§ 303. грађ. суд. пост.) Свака одлука судска тиче се искључиво оне ствари, која ју је и изазвала, без обзира на то, што има више идентичних, конкретних спорова. По томе, ако више лица, оделито и независно једно од другог, изнесу пред један исти суд на расправу слична питања, суд ће морати посебице о сваком од њих донети своју одлуку, а не сме се у расправи једнога спора позивати и упућивати на раније одлуке своје, изречене већ у другим споровима. Нема сумње, може се на основу више идентичних одлука једнога или више судова о извесном правном питању претпоставити као вероватно, да ће тај суд или ти судови опет такву исту одлуку донети о том истом питању, чим му се оно, у облику конкретног спорног случаја, на решење поднесе; и онда се то веровање изражава тиме, што се вели, да је таква и таква *јуриспруденција* или практика тога и тога суда или тих судова о том и том правном питању, или о разумевању и примени тога и тога законског наређења; н.пр. јуриспруденција је Касационог Суда односно §-а 399. грађ. законика, да синовца не може конкурисати са стрицем у наслеђу дедином, представљајући свога оца resр сина и брата.

28. — У наших судова, на жалост, нема никакве јуриспруденције у правом смислу те речи. Шта више нема је ни у Касационога Суда, који је, према свом устројству (§ 6.), познан „да

мотри, да се у земљи како формални, тако и материјални закони и прописи у предметима грађанским, спорним и неспорним, као и у кривичним, употребљавају у оном смислу, у ком они гласе, и *једнообразно*.“ Нема готово ни једног законског наређења, за које се може рећи да је у судској пракци стекло сталног утврђеног тумачења и примене. Практика судска, као рад правника, свуда доприноси развоју домаћег права у облику судских обичаја. Од колике је важности практички рад правника по развиће националног права, најбољи је доказ о томе преторско право у Римљана. Осем тога, стална и правилна примена закона правно васпитава народ; учи га поштовању закона; утврђује га у вери: да „правда доиста држи земљу и градове.“ Поштовање закона, вера у потребу правде доказ је свести о солидарности интереса и узајамном поштовању личне слободе и имовине. А несталност у тумачењу и примени закона, убија поштовање закона, ауторитет правосуђа и углед судијама у народу, потреса узајамно поверење, отвара поље непоштењу и неморалним спекулацијама на штету туђега права и туђе тековине. — Крајње је време већ, да и наши судови обрате озбиљну пажњу на утврђивање своје јуриспруденције; јер, поред осталих моралних добитака од тога, биће још и та, што ће се смањити број излишних парница, којима су поглавити узрок флукуације досадање пракције судске. У интересу тога, као и у интересу угледа правосуђа и доброга гласа наших судија у народу и на страни, ми предлажемо: 1. да се све важније одлуке свих наших судова у грађанским споровима износе на јавност, ако не у нарочитом правном часопису, органу министарства правде, а оно бар у нарочитом одељку у службеном листу, „Српским Новинама“ — те да се, на тај начин, научној критици створи могућност, да и она припомогне коректној примени закона; и, 2. да Касациони Суд оне своје одлуке, донете у општој седници, које треба да служе за правац одлукама нижих судова, — заводи у нарочиту књигу, ради лакшег сазнања јуриспруденције тога суда, и да се такође износе на јавност ради критичке, научне оцене. —

(Стање је сада, на срећу, измењено на боље, јер сада према зак. од 28 новембра 1895 измењена је тач. 1. § 16 зак. о устројству Касац. Суда, која сада гласи:

У општем заседању саветоваће се:

1. Како се има разумети какав законски пропис, о коме би се приметило да се у одељењима Касационог Суда у сличним случајевима неједнако разуме и на случај односи (§ 8. грађ. зак.).

У таквом случају општа седница решиће начелно како се има разумети и примењивати тај законски пропис. Исто тако може и општа седница, сазвана према тач. 4. овог §-а, решити начелно извесно законско питање. Овако решење са разлозима заводиће се код Касационог Суда у нарочиту књигу са потписом свих судија који су имали учешћа у решавању. У исто време Касациони Суд ће обзнанити то своје решење у службеном листу и известити Министра Правде.

¹⁾ V. Bonfils, Procédure civile, бр. 68.

Ова решења биће обавезна за одељења и општу седницу Касационог Суда све дотле, док не би општа седница састављена из председника и свих судија Касационог Суда, на два своја састанка, на сваком са најмање петнаест гласова већине, донела drukчији закључак за разумевање и примењивање истог законског прописа. Овакав случај дужан ће бити Министар Правде изнети пред прву идућу Народну Скупштину на решење, а дотле се ово друго решење опште седнице Касационог Суда не може мењати.

При завођењу у књигу, као и при обзани и достави Министру Правде, приметитиће се које се раније начелно решење овим замењује.

За начелно решавање законских питања, председник ће сазивати општу седницу и онда, кад му то предложи које одељење са назначењем законских прописа за које налази да би у циљу једнообразности у суђењу требало одредити прави смисао и значај.

Књигу за начелна решења у Касационом Суду прописале Министар Правде.)

Измене и допуне од 16. новембра 1866, од 28. новембра 1895. г. и 30. јула 1919. г. Д. А.

ГЛАВА II.

Организација судске власти у опште и појединих грађанских судова посебице.

§. 1. Организација судске власти уопште.

29. — Задаћа је судске власти уопште тројна: 1. да врши *кривично правосуђе* т.ј. да изриче казне учиниоцима оних дела, која су кривичним законима оглашена за кажњива; 2. да врши *грађанско правосуђе* т.ј. да расправља грађанске (приватно-правне) спорове између приватних лица; и 3. да врши *административно правосуђе* т.ј. да расправља т. зв. *административне спорове* између грађана и управних власти, који постају тада, кад управне власти, примењујући административне законе, специјалним и индивидуалним актима својим вређају *сачећена права*, а не само интерес, грађана. Вршење ових трију врста правосуђа регулише се посебним законима. Прве две врсте правосуђа могу се назвати *судским правосуђима* у ужем смислу (*les juridictions judiciaires*) за разлику од *административног правосуђа* (*la juridiction administrative*). Судска су правосуђа свуда одвојена од административног правосуђа¹⁾. У нас је та одвојеност судског правосуђа од административног наглашена у устројству Касационог Суда (§. 8.) и у Уставу, члан 110 алинеја 2. Види чл. 102. Устава од 28 јуна 1921, којим се за спорове управне струке предвиђају управни судови. В. и чл. 103, који предвиђа да је Држав. Савет највиши управни суд. Види и чл. 103 Устава алинеја 5. — У осталом, организација административних судова, њихова надлежност и њихова процедура улазе у обим *административног права*.

30. — И ако, по устројству наших судова, спада у њихову надлежност вршење и кривичног и грађанског правосуђа²⁾, ми ћемо оставити на страну процедуру, по којој се врши кривично право-

¹⁾ У Француској постоји нарочити суд, који расправља сукобе између редовних и административних судова; и то је т. зв. *le tribunal des conflits d'attributions*.

²⁾ Види §§. 7. и 9. устр. првостепених судова, §. 6. устр. Апелат. Суда, и §. 6. устр. Касаци. Суда.

суђе, јер се она по *циљу* и *природи* својој, као и по *начелима* својим, знатно разликује од процедуре грађанског правосуђа, те због тога и саставља предмет засебног законика (*законик о поступку судском у кривичним парницама*) и засебне науке, (*теорије кривичног правосуђа*). Прави је предмет овога дела: поступак судова у грађанским споронима и организација судова, који су надлежни за расправу тих спорова.

31. — Судови, који су позвани да расправљају грађанске спорове, називају се *грађанским судовима* у опште, или у ширем смислу; а назив грађански судови у *ужем* смислу стоји на супрот *трговачким судовима*, који се тако називају зато, што су надлежни само за расправу ових спорова, који потичу из трговачких послова.

32. — За расправу грађанских спорова у опште у нас постоје ови судови (§ 5. грађ. суд. пост.) 1. *општински* (примирителни) судови; 2. *првостепени* судови, у које спадају и суд вароши Београда и београдски трговачки суд; 3. *Апелациони Судови* са седиштем у Београду и Скопљу и 4. *Касациони Суд*, такође у Београду. — А осем ових судова, допуштено је да се, за извесне спорове, може образовати т. зв. *изборни* (изборни) суд.

33. — *Карактерне особине* грађанских судова јесу: — 1-о *сталност* (перманентност). Сви су грађански судови (изузев изборни суд) перманентни у томе смислу, што дејствују непрекидно, осем празничних дана и одмора (ферија) судског §§ 5, 510. и 511. грађ. суд. пост.; но општински судови немају одмора. — Али и за време одмора судског не прекида се потпуно рад у судовима — § 511. грађ. поступка.

34. — 2-о. *Непокретност*. Судови су непокретни у томе смислу што стално станују у местима, где су им законом одређена седишта. Судије данас не иду из места у место, као што то беше у средњем веку.

35. — 3-е. *Колегично суђење*. У свима грађанским судовима, по правилу, суђење је колегичално. У првостепеним судовима коледијум се састоји из три судије, а у Апелационом и Касационом Суду из пет судија. В. § 12. закона о устројству првостепених судова, § 8 закона о устројству Апелационог Суда и § 13. закона о устројству Касационог Суда. Само за спорове до 3000 дина. постоји код првостепених судова надлежност судије појединца, уведена уредбом о убрзању рада код судова од 22. VI. 1921. члан 18. Већи број судија сматра се свуда као гаранција за добро правосуђе. Саветовање које претходи свакој одлуци судској, изазива дискусију, у којој се, изменом идеја и личних назора појединих судија, спорна питања јаче расветљују, те се она, много лакше и пре, правилно решавају. Та дискусија доприноси те јача правничка спрема и правилнија назори једнога судије обавештавају остале неспремније судије, који се у току дужега рада усавршавају.

36. — *Треба ли завести пороту и у грађанским парницама?* — Ово је питање покретано неколико пута у Француској. Cambacérés је, у III. години, предлагао Уставотворној Скупштини (Assem-

lée constituante), да се ова порота завезде, па је предлог одбијен. 1848 је чинио сличан предлог Odilon Barot, па је и он одбијен од законодавног тела. Исту пороту тражили су и аутори разних предлога о судској реорганизацији. То питање предвиђа и француски професор права, Henri Bonfils у свом делу: *Traité élémentaire d'organisation judiciaire, de compétence et de procédure civile*, бр. 78., и изражава се против ове установе из ових, по нашем миљењу оправданих, разлога:

Разлике између дела (факта) и права, која је оправдање и основа поротског суђења, не може бити у грађанским делима. У кривичним делима, факат и право могу се лакше оделити, премда и то оделјаване није апсолутно потпуно. Преступно дело и казна, то су два главна елемента сваке кривичне пресуде. Оба се могу одвојено испитивати. Порота се изражава о кривичности учиниоачевој; она констатује преступно дело, кривицу; а државни суд примењује закон. Ако закон ћути, окривљеник се ослобођава; у противном случају суд му досуђује казну, коју изричу кривични закони. Суд и порота имају сваки за се разну улогу. — Ова одвојеност није могућа у грађанским делима.

Факат, односно правних последица, које треба он да произведе, — може се посматрати у разним изгледима својим; и никад није могуће одлучити га од сваког правног елемента. Ваља га оцењивати, мерити га; али ова је оцена увек спојена с неким правним питањем. Најпростији факат покреће питање, да ли онај, који га је учинио, није, чинећи га, законо вршио неко своје право. Судија, позван да примени закон, приморан је, да се упусти у испитивање факта. Две функције, поротска и чисто судска, неминуовно се овде спајају. — Разликовање факта и права није шта више апсолутно ни пред Касац. Судом, а међутим он се изражава само о споронима, који су већ ограничени, тачно обележени и расветљени првим дебатама.

Па шта би било пред првим судијама? Утврдити да уговор постоји, то није довољно, већ ваља му оценити важност и у суштини и у форми, испитати способност странака, растумачити правни домаћај употребљених израза, одредити однос уговора или факта с претходним уговорима, и т. д.

У кривичној ствари, ако закон ћути, окривљеник се мора ослободити од казне: дакле ништа лакше. А у грађанској ствари судија се не сме уздржати; он мора расправити спор. Он мора оценити факат с гледишта правичности (aequitas) и општих правних начела. — У кривичној је ствари пресуда судска резултат аналитичког рада; а у грађанској, пак, судија врши синтетички рад, у коме он комбинује прилике својствене сваком факту и разна правна наређења, која он треба да примени. Кад су ови радови тако различни, рашта онда хтети прибегавати једном истом, идентичном поступку?

Систем доказа, који је усвојен у грађанским парницама, такође се противи усвајању цивилне пороте. Поротници би могли конста-

товати само тај факат да постоји неко доказно писмено. Али, да ли је то писмено јавна или приватна исправа? какав јој је карактер? какав доказ она даје? — сва су ова питања *правна* а не *фактична*, па према томе важност исправе зависиће од оцене судије, као стручњака. — Како би се, у осталом, и могло сложити суђење по *сопственом, личноме убеђењу*, што је баш суштина поротског суђења, са унапред већ утврђеним системом доказа у грађанским парницама? Како би се могло усвојити у један мах ово двоје: слобода убеђења и потчињеност напред утврђеним правилима? ту се одмах удара на очигледну немогућност. И онда, ништа друго не би остало, него вратити се на један једини и првобитни доказ, на сведоштво или исказ сведока, дакле збрисати искуство стечено кроз толико векова.

Судије од заната, који су се образовали студијом правних начела, који су извежбани у пракци послова судских, који су обдарени оштроумљем које се прибавља навиком оцењивања људских дела, изрицаће у грађанским делима бољу правду од поштених грађана, који се сваки час измењују и немају специјалних знања и искуства. Узамам је што неки мисле, да је грађанска порота средство да се доврши васпитање грађана, дајући им прилике да врше судске дужности. Одговор је на то веома лак. Судија се не поставља да прибавља нова знања, да се учи, већ да *расправља* и решава спорове. Судови не треба да су школе, у које би грађани долазили да се уче праву а не штету парничара.

У демократском друштву, где људи живе готово сви од својега рада, завођење грађанске пороте, која би заседавала сваки дан, створило би огромну тешкоћу. Дужност би била веома тешка за оне, који би се морали одвајати од својих послова. А после, зар не би ваљало давати награду поротницима? Ове веома скупе награде, на које поротници имају пуно права, зар не би још увећавале у огромној сразмери парничне трошкове, који су већ и овако велики и теретни. А узимати за поротнике само беспослене људе, вређала би се равноправност, правосуђе би се ризиковало људима ненавикнутим на рад, а сувише још и неспремним и без икаквог јемства.

Овим разним разлозима ваља придати још и искуство оних народа, који већ изодавна имају грађанску пороту, а који је одржавају из поштовања према старој установи, и труде се непрекидно да смање незгоде, које од ње саме долазе. Законодавне реформе, које су недавно извршене у Инглеској, Португалији, у Канади и Сједињеним Државама, треба да нас учврсте у уверењу, да не треба да заводимо у судској организацији ону установу, коју су виртуелно осудили они народи, који су је већ практиковали.

37. — 4-о. *Постепеност судова*. Суђење грађанских спорова бива у два степена, а то за то, да би парничари имали могућности да у вишем суду затраже помоћи противу могуће неправилности и погрешке нижега суда. Тако противу пресуде првостепеног суда незадовољан парничар може правним средством (незадовољство или

апелата) тражити помоћи у Апелационог Суда, који може ту прву пресуду, ако нађе да је незаконна, поништити и другу изрећи.

Истина, и противу пресуде Апелационог Суда може се рекурirati (изјавити жалба) Касационом Суду, али овај суд *не суди*, т.ј. не *расправља* спорове онако, како то чине првостепени и Апелациони Суд. Задаћа је Касац. Суда да мотри на правилну и једнообразну примену закона од стране нижих судова; и он је врши тако, што или *оснажава* пресуде нижих судова или *ништи* (касира) неправилне одлуке истих судова и уништује онај суд, чију је пресуду уништио, да другу, правилну и на закону основану, пресуду изрекне. Кад, дакле, Касациони Суд не суди, ми држимо, да је погрешно рећи, да има *три степена* судова. У прилог овог нашег мишљења наводимо § 1. устројства Апелационог Суда, који овлашћује: „Над свима првостепеним судовима постоји један Апелациони Суд, као суд *другог* и *последњег* степена“.

Касациони Суд, дакле, представља у хијерархији судској свим оделит суд, у толико више, што апелационих судова може бити више¹⁾, а Касациони је Суд у свакој држави само један²⁾. В. чл. 110 Устава.

За општинске је судове касациона власт председник првостепеног суда или судија, кога је председник одредио да разматра пресуде општ. суда (§ 20. грађ. суд. пост. по заменама од 17. јануара 1876. и од 28. јуна 1882.)

§. II. Организација грађанских судова посебнице.

38. — I. *Организација општинских судова*. — Свака општина у Србији има свој суд, као један од органа представништва своје власти. Какав је састав општинског суда предвиђено је у чл. 88. закона о општинама од 5. јуна 1903. са последњим изменама и допунама од 1909. год. У чл. 94. тога закона казује се, да сваки општински суд има *судску власт у грађанским* споровима, а по гл. I. грађ. судског поступка. Што се пак тиче *круга и начина радње* општинског суда у *грађанским* предметима, меродавне су одредбе у глави првој законика о поступку судском у грађанским парницама (т.ј. §§ 6—24. и чл. 15. уредбе о убрзању рада код судова.) Седница је општинског суда *уновална* кад је састављена из *три судије* и *дегловође* (општ. писара), в. чл. 88. и 91. закона о општинама.

„За председника општинског суда, кметове и кметовске помоћнике, — вели се у чл. 105. зак. о општ. — могу бити изабрани они *чланови општине*, који могу бити *одборници*“ а у чл. 71 истога закона казано је ко може бити а ко не може одборник. А по чл.

¹⁾ У Француској, ван засебница, има их 26.; у Аустрији, пре светског рата, 9, у Србији 2.

²⁾ Изузетак чини Италија, у којој има *пет* Касационих Судова. То су касациони судови државница италијанских, пре уједињења.

71 други одељ. не могу бити изабрани за одборнике: 1 чиновници надлежства која непосредно надзиравају над општином; 2 општински службеници; као и служитељи државних надлежстава и сродници по крви до четвртог а по тазбини и духовном сродству до другог степена закључно. Ако су оваки сродници случајно изабрани, старији по годинама узима се за одборника. Председник општинског суда, кметови и одборници полажу ову заклетву: „Ја, Н. Н., заклињем се јединим Богом, да ћу владајућем Краљу Н. Н. и отацтву веран бити, да ћу се Уставу и закону земаљских придржавати, да ћу дужност мога звања тачно отирањати и општинске и државне интересе савесно заступати и бранити. Тако ми Бог помогао!“ (чл. 108. зак. о општинама). Ова заклетва, на писмено стављена и потписана заклетим лицем и одоверена свештеником, који се заклео, чува се у општинској архиви. — Ову заклетву полажу и сви остали службеници општински.

39. — II. Организација првостепених судова. — Изузимајући трговачки суд у Београду, који има своје засебно устројство од 12. децембра 1859., организација свих осталих *првостепених* судова уређена је законом о устројству судова (I. окружних, II. Апелационог Суда и III. Касационог Суда) од 20. фебруара 1865., који је измењен и допуњен законом од 17. априла 1890. год. — До Устава од 22. децембра 1888. год. Србија се делила на 21 округ, и то:

Алексиначки (окр. место Алексинац), *Београдски* (окр. место Београд), *Ваљевски* (окр. место Ваљево), *Врањски* (окр. место Врање), *Јагодински* (окр. место Јагодина), *Књажевачки* (окр. место Књажевац), *Крагујевачки* (окр. место Крагујевац), *Крајински* (окр. место Неготин), *Крушевачки* (окр. место Крушевац), *Нишки* (окр. место Ниш), *Пиротски* (окр. место Пирот), *Подрински* (окр. место Лозница), *Пољаревачки* (окр. место Пољаревац), *Руднички* (окр. место Горњи Милановац), *Смедеревски* (окр. место Смедерево), *Топлички* (окр. место Прокупље), *Ђупријски* (окр. место Ђуприја), *Ужички* (окр. место Ужице), *Црногорски* (окр. место Зајечар), *Чачански* (окр. место Чачак), и *Шабачки* (окр. место Шабац).

Та административна подела Србије, која је трајала до закона од 15. марта 1890., којим је извршена нова административна подела, саобразно чл. 5. Устава, — била је уједино и судска; јер, по §-у 1. закона о устројству судова од 1865. год., у сваком округу постојао је по један, т.зв. *окружни* суд као првостепени, са седиштем у окружном месту и називом свога округа, н.пр. *алексиначки* окружни суд, *ваљевски* окружни суд ит.д., а у Београду, пак, поред окружног београдског суда, још и суд за варош Београд (или тзв. *варошки* суд). И тако с варошким и трговачким судом у Београду било је свега 23 првостепена суда.

Законом од 15. марта 1890. сведен је стари број округа на 15 тако, што су шест старих округа (*алексиначки*, *београдски*, *јагодински*, *нишки*, *чачански* и *шабачки*) укинута; а неким старим округима имена су измењена, тако у место *ђупријског* данас по-

стоји *моравски* округ (окр. м. Ђуприја), у место *смедеревског* дошао је *подунавски* (окр. м. Смедерево), на место *књажевачког* дошао је *тимочки* округ (окр. м. Зајечар), а *подринском* округу је сад окружно место Шабац у место Лознице.

Али, и ако је промњена административна подела територије Србије, законом од 27. априла 1890. задржати су сви стари првостепени судови, заједно с варошким и трговачким у Београду, с том разликом што је укинут старији назив „*окружни судови*“, а замењен називом *првостепени судови*, као и што је одељење нишкога суда у Лесковцу, уведено законом од 16. јуна 1884. (36. 40. стр. 348), подигнуто на ступањ самосталног првостепеног суда¹⁾; за тим је законом од 4. XII. 1907. подељен *пољаревачки* првостепени суд и устиковљени судови у В. Градишту и Петровцу, а чачански подељен на чачански и краљевски; изменама и допунама закона о устројству судова од 30-I. 1922. одређена је надлежност првостепених судова у Јужној Србији, те тако данас има свега 26 *првостепених судова* у границама Србије пре букурешког мира 1913. год. и 19 у Јужној Србији, с новим подручјима (ресорима) или *помесним надлежностима*, на име: 1. *Алексиначки* првостепени суд, који је надлежан за срезове: *алексиначки*, *моравски*, *ражањски* и *бански*; 2. *Београдски првостепени суд за варош Београд*; 3. *Београдски* првостепени суд, — за срезове: *врачарски*, *трочански*, *колдубарски* (среско место Лазаревац), *космајски* и *посавски*; 4. *Ваљевски* првостепени суд, — за срезове: *колдубарски*, *подгорски*, *посавски* (ср. м. Обреновац) и *тамнавски*; 5. *Врањски* првостепени суд — за срезове: *масурчки* *пољанички*, *пчињски* и *босиљградски*; 6. *Горњомилановачки* — за срезове: *качерски*, *љубићски* и *таковски*; 7. *Јагодински* првост. суд — за срезове: *белички*, *левачки* и *темнићки*; 8. *Зајечарски* првостеп. суд — за срезове: *бољевачки* и *зајечарски*; 9. *Књажевачки* првостеп. суд — за срезове: *заглавски*, *сврљишки* и *тимочки*; 10. *Крагујевачки* првостеп. суд — за срезове: *гружански*, *јасенички* (ср. м. Аранђеловац), *крагујевачки* и *лепенички*; 11. *Крушевачки* првостеп. суд — за срезове: *жупски*, *рашнички* и *трстенички*; 12. *Лознички* првостеп. суд — за срезове: *азбуковачки*, *јадрански* и *рађевски*; 13. *Лесковачки* првостеп. суд — за срезове: *власотиначки*, *лесковачки* и *јабланички*; 14. *Негодински* првостеп. суд — за срезове: *кључки*, *крајински* и *поречки*; 15. *Нишки* првостеп. суд — за срез *нишки* и *варош Ниш*; 16. *Пољаревачки* првостеп. суд — за срезове: *моравски* (ср. м. Жабаре), и *пољаревачки*; 17. *В. Градиштански* првостеп. суд — за срезове: *рамски*, *голубачки*, *звишки*; 18. *Петровачки* првостеп. суд — за срезове: *млавски* и *хомољски*; 19. *Пиротски* првостеп. суд — за срезове: *белопаланачки*, *лужнички*, *нишавски* и *царибродски*; 20. *Прокупачки* првостеп. суд — за срезове: *добрички* и *косанички*; 21. *Смедеревски* првостеп. суд — за срезове: *јасенички* (ср. м. Паланка) и *смедеревски*; 22. *Ужички* првостеп. суд

¹⁾ (В. чл. 2. у вези с чл. 1. пом. зак. од 17. апр. 1890).

— за срезове: златиборски, моравски, пожешки, црногорски, рачански и ужички; 23. *Чачански* првостеп. суд — за срезове: драгачевски, трнавски и моравички; 24. *Краљевски* првостеп. суд — за срезове: жички и студенички; 25. *Ђурђијски* првостеп. суд — за срезове: параћински и ресавски; 26. *Шабачки* првостеп. суд — за срезове: мачвански и поцерски; и најзад 27. *Трговачки суд у Београду*, који је по чл. 2. зак. 17. априла 1890. надлежан за варош Београд и за срезове: врачарски, грочански, колубарски, космајски и посавски округа београдског. 28. *Битољски* за срезове: битољски, мориховски, преспански и кичевски; 29. *Велешки* за срез велешки; 30. *Гиљански* за срез гиљански; 31. *Кавадарски* за срезове: неготински, њевђелијски и кавадарски; 32. *Кумановски* за срезове: жеглиговски, прешевски, кривопаланачки и кратовски; 33. *Митровички* за срезове: митровички, вучитрпски и дренички; 34. *Ново-пазарски* за срезове: дежевски, штавички и сјенички; 35. *Охридски* за срезове: охридски, струшки, дебарски; 36. *Призренски* за срезове: шарпланински, подгорски, горски, подримски; 37. *Пријепољски* за срезове: милешевски, прибојски и новопазарски; 38. *Прилепски* за срезове: прилепски и крушевски; 39. *Приштински* за срезове: грачанички, неродимски и лабски; 40. *Скопљански* за срез скопски и град Скопље; 41. *Тешовски* за срезове: горњо-полошки, доњо-полошки, галички и поречки; 42. *Штипски* за срезове: штипски, овчеполски, кочански, царевоселски; 43. *Плеваљски* за округ плеваљски; 44. *Берански* за округ берански и бијело-пољски; 45. *Пећки* за округ метохијски; 46. *Струмички* за срез струмички, дојрански, малешевски и радовишки.

У интересу тачности и потпуности требало је код свих првостепених судова, изузимајући, београдске првостепене судове, изречно напоменути, да је сваки од њих релативно надлежан и за варош, у којој му је седиште и по чијем се имену и сам првостепени суд набива, (в. чл. 1. зак. од 17. априла, 1890.)

40. — *Особље првостепенога суда.* Особље (персонал) сваког првостепеног суда састоји се из: 1. једног *председника*; 2. најмање још *два судије*; 3. једног или два *секретара*; 4. једног *рачуновође*; 5. *архивара* и *нишбулационог протоколисте*; 6. *ињсара* у потребном броју и 7. *практиканата* такође у потребном броју.

Све су ово државни чиновници који примају одређене плате из државне благајне, и који се, осем практиканата, постављају указом краљевим на предлог министра правде, а практиканти само претписом истог министра.

41. — *Председник* је *старешина* целога суда или администратор његов. Његова су *права и дужности*: да руководи свим судским пословима и извињањем свих грађанских и кривичних парница; и при извињању и суђењу тих парница он, у седници судској, заузима прво место (председава), а после њега долазе остале две судије, старији по рангу с десне, а млађи с леве стране његове; но у погледу на само суђење он нема већег права од

осталих судија; — даље, да одређује, који ће од судскога особља који посао у суду радити, а где има више одељења за суђење, он одређује, који ће судија у ком одељењу судити, само ово мора наређивати *писменим распоредом за унапред* (§ 21. устр. првостеп. судова); — да надзирава да све особље одређене му послове приљекно и као што ваља врши (§ 22.); — да одржава полицију и ред у суду (§ 23.) па и за време суђења на рочишту (§§ 153 и 154. грађ. суд. пост.) и претресу (§§ 193. и 200. крив. суд. пост.); да води надзор о владању судских чиновника на дужности и ван ове, сходно закону о чиновницима грађанскога реда, и на свршетку године да подноси министру правде своју оцену о способности и владању свих судских чиновника, т.зв. *кондујнтаску листу* (§ 22. устр. првост. судова у вези с тачком 7. § 133. крив. законика); и најзад, он има право да изриче административне (дисциплинарне) казне (писмени укор и одузимање плате до 15 дана) над свим чиновницима судским (§ 41. зак. о чиновн. грађ. реда), изузимајући судије, којима може изрећи писмени укор и одузимање плате до 5 дана, јер остале дисциплинарне казне над судијама изриче Касациони Суд а по оптужби министра правде.

Ако је председник спречен у својој дужности, или му је место упражњено, онда сва ова права и дужности припадају ономе судији, који је по рангу најстарији од присутних судија (§ 24. закона о устр. првостеп. судова).

42. — *Судије* су позване, да, у пуноважној седници судској, врше правосуђе, т. ј. да изричу правду у грађанским и кривичним делима. Тога ради, у сваком првостепеном суду морају бити најмање три судије, разумевајући у томе и председника (§ 3. помен. устројства), а у судовима, у којима се суди у више одељења, што је дозвољено §-ом 2. истог устројства, има и већег броја судија.

43. — *Судије*, поред суђења, врше разне послове судске и у посебним одсецима или одборима, у које их председник распоређује. Ти одбори јесу: 1. *кривични одбор*, у коме један судија, с једним писаром, ислеђује и дослеђује злочинства и преступљења, за која спроведеним кривцима треба суд да суди. Тај судија врши у исто време и дужност *државног тужиоца* (§ 23. крив. поступка). 2. *Стецишни* (банкротски) *одбор*, у коме такође један судија, с једним писаром, у име суда, а по прописима закона о стецишном поступку, расправља стецишне предмете (§ 37. степ. пост.). У судовима, где је мањи број послова, оба су ова одбора спојена, те један исти судија ради у њима; 3. *Благајнички одсек* или *рачуноводство*, у коме рачуновођа води рачунске књиге и ручује судском касом, заједно с једним судијом, који се назива *касехраниоцем*. 4. *Пријавнички одсек*, у коме пријавник припрема све што је потребно да се једна грађанска парница може на једном рочишту расправити. За пријавника председник може одредити једнога судију или ко а другог судског способног чиновника (§ 92. гр. пост.). 5. *Одсек за ванпарнична и старатељска дела*, у коме самостално ради један судија, који је за то краљевим указом постављен (в.

чл. 1. зак. о постављању судија за ванп. дела, од 25. окт. 1872. 36. 25. стр. 13. и чл. 1. зак. о старатељству такође од 25. окт. 1872. исти 36. стр. 17.). Ако количина ових послова ниште да има више оваких судија, онда се могу њих више за то и поставити, а дело-круг им одређује министар правде. Поступак у раду ових судија регулисан је *правилма о поступку у неспорним делима*, која је прописао министар правде и издао 13. децембра 1872. год.

Најзад, председник суда може једнога између судија одредити да, у место њега, разматра пресуде општинских судова у грађ. парницама (в. замене § 30. зак. о грађ. суд. пост., од 11. јануара 1876. 36. 28. стр. 59. и од 28. јуна 1882. 36. 37. стр. 183.).

44. — *Секретар* је старешина нижег особља судског, у које спадају писари и практиканти. Његова је дужност да израђује решене предмете сам или да их даје нижим чиновницима на израђивање (концентовање и преписивање), и да се уопште стара, да се решени предмети брзо израђују и уредно куда треба отпра-љају; као и да архива (списохрана) судска буде у реду. Он има право да канцелариско или ниже особље опомиње на брзо и тачно вршење дужности, а по потреби да председника за сваку неуред-ност извештава ради даљег законог поступка (§ 25. зак. о устр. првостеп. судова).

45. — Првостепени судови, изузимајући трговачки суд, над-лежни су за *грађанске, кривичне и трговачке* предмете, §. 7. устр. првост. судова. О надлежности ових судова у грађанским парни-цама в. II. одсек. У кривичним предметима они суде сва *злочин-ства и преступе* који законом нису потчињени суђењу особених судова и власти (§ 9.). А у *трговачким* предметима првостепени судови суде спорове којих вредност прелази власт суђења општи-нских судова, (§ 6. грађ. суд. пост.), и то у свим окрузима, ван Београда, јер ту постоји засебан, трговачки суд за варош Београд и извесне срезове београдског округа (§ 11. устројства првостеп. судова).

46. — За суђење грађанских спорова нужно је: да је седница првостепенога суда пуноважна. А *пуноважна* је седница првосте-пенога суда кад су у њој *три судије и деловођа* (§. 12. устр. првост. суда). — Ну, ако је један судија спречен у суђењу, а *нема другог судије* у суду, који би га могао заступити, онда *секретар*, или у препредци секретара други званичник (писар, а не практи-кант) суда, кога председник одреди, замењује судију, но овај за-меник мора *имати својства за судију прописана* (§. 13. устр. пр-востеп. судова). Тежња је овога наређења, да спречи председника да арбитрарно саставља седницу судску ради пресуђења каквога спора. Ваља приметити, да §. 13. допушта замену само *једнога* судије; дакле, у свакој седници мора бити бар два указна судије.

47. — Првостепени судови решавају *по вишини (већини)* гласова, које прикупља судија, који председава, почињући од најмла-ђега, а то за то, да се млађи не би поводно за миљењем старијега судије (§. 16. устр. првост. судова).

48. — III. Организација трговачког суда у Београду. — И ако овај суд спада у ред првостепених судова, морамо о његовој организацији посебно говорити зато, што је она регулисана засеб-ним законом о *устројству трговачког суда* од 12. децембра 1859., и што се она разликује у неколико од организације осталих пр-востепених судова.

49. — *Особље* трговачког суда састављају: 1. *председник*, који има сва права и дужности председника у сваком првостепеном суду (§. 3. устр. трг. суда); 2. *две сталне судије*, од којих је један и касехранилац и заступник председников, ако је овај спречен; 3. *шест редовних судија и шест сувија* — *заменика*, које све, на годину дана, редовно о новој години, а из реда трговачког, бира трговачка комора у Београду и које по том Краљ, указом својим, а на предлог министра правде, утврђује у звању судије; 4. *секретар*, старешина нижега особља; 5. *рачуновођа* за рачунске и благајничке послове; 6. *ниже особље: архивар, писари и практиканти* у по-требном броју.

Сем изабраних судија, сви остали званичници судски државни су чиновници, који примају плате из државне благајне; а изабране судије служе бесплатно.

50. — За звање председника и остале судије важе они исти услови, који су прописани у закону о судијама и у Уставу за иста звања у првостепеним судовима. А за изабране судије траже се ови услови: 1. *наше грађанство*, 2. *најмање 30. год. живота* и 3. *пет година часног трговања* (§ 5. устр. трг. суда).

51. — Избране судије, и ако служе без награде, дужне су да уредно врше своју дужност. За неуредност, после двојне опомене, председник може их казнити новчано од 3. цванцика до 10 та-лира¹⁾ у корист болнице вароши Београда (§ 15. устр. тргов. суда).

52. — У трговачком суду постоје само ова три одсека: *благајнички* (рачуноводство), *пријавнички* и *стецишни*.

53. — И трговачки суд решава *по већини гласова* у пуно-важној седници (§ 11. истог устр.); а *пуноважна* је седница овога суда, кад су у њој, поред председника и сталнога судије, још тро-јица од изабраних редовних судија или њихових заменика, (§ 12. зак. о устројству трговачких судова). И тако, седницу трговачког суда састављају *пет* судија. Али с обзиром на чл. 18. и 38. уредбе о убрзању рада код судова у трговачком суду решава колегијум од тројице судија (један стални и два изборна) све предмете, чија вредност не прелази 3000 дина, и сва решења у кратком суђењу по писменим исправама без обзира на вредност.

54. — IV. Организација Апелационих Судова. — Она је из-ложена у II. одељку закона о устројству свих судова од 25. фе-бруара 1865. са изменама и допунама од 30. I. 1922., Службене Но-вине бр. 37. 1922. По том закону, у нас постоје два Апелациона

¹⁾ Што сада према чл. 1. уредбе о убрзању рада код судова и начелне од-луке Касац. Суда од 29. IV. 1922. Бр. 3203 тач. 4. износи од 12 до 120 дина.

Суда за предратну Србију, којима је седиште у Београду и Скопљу. Њихова помесна надлежност одређена је чланом 2. закона о изменама и допунама у закону о устројству судова, од 31. I. 1922. г.

55. — *Особље* Апелационога Суда састоји се из: 1. *једног председника*, који је старешина суда и као такав има и сва права и све дужности, које има и председник првостепеног суда (§ 19. устр. Апел. Суда), и кога, кад га нема на дужности, заступа *најстарији* судија (§ 20. ист. устр.); — 2. *девет судија* (с председником свега десет); — 3. *пошребног броја секретара*, који као деловође, учествују у седницама, израђују решене предмете сами или их дају нижим чиновницима суда на израђивање и управљају деловодством одељења у којем раде; даље, они су дужни старати се, да се решени предмети брзо израђују и уредно куда треба отправљају; а најстарији међу њима дужан је још да надгледа, да канцелариски послови суда теку у реду, и у томе погледу он има сва права и дужности секретара у првостепеном суду (§ 21. устр. Апел. Суда); и најзад, из 4. *пошребнога броја нижега особља* т.ј. писара и практиканата.

56. — Апелациони Суд ради редовно у *два одељења* а држи и општу седницу, у коју долазе све судије. У једноме одељењу, обично првome, председава сам председник, а у другоме најстарији судија (§ 17. устр. Апел. Суда). А који ће од осталих судија у ком одељењу радити одређује се коцком и то сваке године у почетку јануара. Ако би у једном одељењу један судија недостајао, а не би га други судија могао заменити, онда ће председник наредити да га замени по старешинству секретар, који има услова за судију Апелационог Суда. Ако се, пак, у течају године упразни место једнога судије ма у коме одељењу, и на његово се место други постави, онда овај долази у оно одељење, где је био његов претходник. Ако се, најзад, упразни по једно или више места у оба одељења, онда и нове судије вуку коцку, у које ће одељење који од њих доћи, (в. измену § 16. устр. Апелационог Суда од 18. дец. 1882. Зборн. 38. стр. 176.).

Послове дели одељењима председник (§. 15. устр. Ап. Суда).

57. — За *пуноважну седницу* свакога одељења нужно је присуство *пет судија и деловође* (§ 8. устр. ист. суда); а одлуке се доносе *по већини гласова*, које председавајући прикупља, почињући од најмлађег судије (§ 9. ист. устр.). Пресуде и све, што Апелационог Суда као суд решава, потписују све судије с деловођом, а одвојена мњења потписује онај судија, који је мњење одвојио (§ 12. ист. устр.); али превисе пресуда и осталих аката судских, који као решења седнице излазе из суда, потписују председавајући и деловођа. Сваки други акат, чисто административне природе, потписује само председник resp. његов заменик (в. § 13. ист. устр.).

58. — Рачуне води и новце чува онај чиновник (судија или секретар) кога председник тога ради одреди (в. § 13. трећа алинеја устр. Апел. Суда). *Архивом* судском управља нарочити чиновник (архивар).

59. — *V. Организација Касационога Суда.* — И устројство овога суда изложено је у пом. закону о устројству свих судова, и то у одељку III. — По §-у I. истога одељка, и по изменама и допунама од 30. I. 1922., Службене Новине бр. 37 од 1922, над свима првостепеним судовима и над апелационим судовима као и над Главном Контролом, у смотрењу спорова о правитељственим рачунима и онима, који стоје под надзором правитељства, постоји *један Касациони Суд за целу земљу*, у место централне државне управе (т.ј. у Београду).

60. — *Особље* Касационога Суда (§. 2. закона о устројству његовом) састоји се из: 1. *једнога председника*, који је старешина суда и као такав има сва и права и дужности које имају и председници првостепеног и апелационог суда (в. §. 28. у вези с §§. 24. 25. и 27. устр. К. С.), кога, кад због какве препреке није на дужности или га никако и нема, заступа такође *најстарији судија* (§. 29.); — 2. *двадесет судија* (с председником). 3. *пошребног броја секретара*, који, као деловође, учествују у седницама одељења: њих по одељењима разрешује председник (§. 25.); и сваки секретар управља послом свога одељења, стара се, да се решени предмети брзо израђују и уредно куда треба отправљају; а општи пак надзор о вршењу канцелариских послова припада *најстаријем* секретару који има право млађе секретаре и друге канцелариске званичнике на уредно и тачно вршење дужности опомињати и сваки непоредак и злоупотребу у истима отклањати; а кад најстарији секретар није на дужности, заступа га други секретар, који је на реду по старешинству (§. 30. устр. Кас. С.); — и најзад из 4. *пошребног броја нижега особља* (писара, архивара и практиканата).

61. — Касациони Суд ради редовно у *четири одељења*, но у неким случајима држи и *опште седнице* (велике седнице нема више), в. §. 12. устр. Касац. Суда.

Председник председава у једноме одељењу, обично у првом, а у другом трећем и четвртном најстарије за њим судије.

Ко ће од осталих судија у ком одељењу радити, одређује се *коцком сваке године у почетку јануара*. Ако би у једноме одељењу недостајао судија, а не би га други судија могао заменити, председник ће одредити за суђење секретара по старешинству, који има законске услове за судију Касац. Суда. Ако се, у течају године, упразни место једнога судије ма у коме одељењу и на његово се место други постави, онда овај долази у оно одељење, где је био претходник. Ако се упразни по једно или више места у више одељења, онда и нове судије вуку коцку у које ће одељење који доћи. (§. 25. устр. К. С.).

62. — Председник *дели послове* по одељењима и pazi, да се предмети *редом* решавају. (§. 24. 2. раздџак, устр. К. С.).

63. — За *пуноважну седницу* свакога одељења морају бити *пет судија и деловођа* (§§. 13. 21. 22.). Одлуке у сваком одељењу и у свакој седници доносе се *по већини гласова*, које прикупља

председавајући, почињући од најмлађег судије (деловођа дакле ни овде не гласа.)

А за пуновољну општу седницу Касац. Суда тражи се, по правилу, најмање петнаест судија, дакле може их бити и више (§. 13. устр. К. Суда). И у општој седници својој Касац. Суд решава по савршеној већини гласова, који се, на показани начин, прикупљају.

У седници одељења Касационога Суда само једног недостајућег судију може, по наредби председника, заступати онај по старешинству секретар, који има сва својства за судију Касационог Суда (в. §. 13. устр. ист. суда).

64. — Решење Касац. Суда потписују све судије, које су учествовале у томе, и секретар, као деловођа; а службене преписе решења, на којима се увек, у закључку, означава у којој је седници, т.ј. кога одељења или у општој, донето, — потписују само председавајући и секретар; а чисто административне акте потписује сам председник или његов заступник (в. §. §. 21. и 22. устр. Касац. Суда)

65. — Свако решење Касац. Суда у делима судским мора носити овај наслов: „У име Његовог Величанства Краља“ (в. замену §. 23. устр. ист. суда од 10. јан. 1870. год. зб. 34. стр. 107. и закон о прогласу краљевине од 22. фебр. 1882. зб. 37. стр. 54).

66. — Председник одређује из канцеларскога особља лице, које ће рачуве водити и новце чувати (в. §. 25. посл. ал. устр. К. С.). А архивом судском управља нарочити чиновник, (архивар).

ГЛАВА III

О судијама посебице

67. — I. Уопште. — Судија је орган државне власти, који је овлашћен, а уједно и дужан, да у име државнога поглавара, као носиоца суверене власти, изриче правду, т.ј. да врши грађанско и кривично правосудје. Ну да судија може вршити своју службену дужност нужни су му двојаки услови: апсолутни (општи) и релативни; па отуда и двојака му способност: апсолутна или општа, и, релативна.

68. — I. Апсолутна или општа способност судија. — Ову способност судија састављају сви они захтеви (реквизити) или погодбе (услова), које се ишту за сам судиски положај. Те су погодбе јавно-правног карактера, јер је и положај судије, као државнога чиновника, таквог истог карактера. Ти су захтеви изложени у Уставу и у посебиом закону, у закону о судијама од 4. марта 1911. год. са изменама и допунама од 29. I. 1922., Службене Новине бр. 81/1922. године а то су ови:

69. — I-о. грађанство (држављанство) Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Судија у свим судовима мора бити наш грађанин (чл. I. зак. о судијама, и чл. 19. Устава). Овај се захтев оправдава тиме, што судија врши један део највише власти своје државе, а државном је праву уопште противно, да странац (грађанин стране државе) може вршити икакву државну власт; а, осем тога, учешће у вршењу државне власти је политичко право, а странац нигде, ни у којој држави, не ужива политичка права. — Но у погледу на право наших грађана на сва звања у свим структурама државне службе члан 19. Устава прави разлику између наших грађана по рођењу и оних по прирођењу (натурализацији). Разлика је у томе што прирођени грађани, ако нису српско-хрватске словеначке народности, имају права на државну службу тек тада, ако су десет година изостањени у нашој Краљевини а у течају тока рока становања они могу бити примљени у државну службу само под уговором и то опет само у оним случајима, које закон изречно предвиђа. Пошто је државна служба под уговором привремена, а судиско је звање стално (чл. 112. Устава и чл. 25. зак. о судијама), — то је она очевидно, да ни прирођени грађанин

пре истека десетогодиšnjег рока становања у нашој држави, а још много мање страни поданик, може бити наш судија. Почетак тога рока треба, на сваки начин, рачунати од дана, када је прирођење задобивено, и то као први дан тога рока.

70. — 2-о. *извесно доба животова* (одређени број година). — У *првостепеном* суду може бити судија само онај, који је навршио 25. год., а *председник у првостепеном и судија у апелационом суду* опет онај, који је навршио 30. год. свога живота (в. чл. 1. и 2. зак. о судијама). Просто пунолетство (т. ј. навршење двадесет прве године) није довољно за то, што се од судије тражи и већа умна зрелост и обилније искуство из грађанског, практичног живота, све то ради ауторитета самога положаја и озбиљности рада судијског, јер то обоје има веома великог значаја за друштвено-правни и политички живот грађана.

71. — 3-е. *теориска правничка спрема*. — За судију, државног чиновника, тражи се од кандидата, да је *редовно* свршио *правни факултет* било у земљи или где год на страни. А редовно је свршио правни факултет онај, који факултетском сведошвом докаже, да је законом прописане испите положио.

72. — 4-о. *извесан рок нарочите службе државне или адвокатуре или звање министра правде*. — Односно овог захтева прави се ова разлика у закону о судијама: а) за звање *председника у првостепеном суду*, као и за звање *судије у Апелационом Суду*, тражи се још: да је кандидат служио најмање *пет година* као судија у *првостепеном суду*, или као *секретар* било у *министарству правде* било у *ком вишем суду*, или као *редовни* (не хонорарни) или *ванредни професор права* на универзитету или као редовни професор пређашње Велике Школе; или да је *седам година* радио *правозаступничке послове* (адвокатуру). Види и последњу тачку чл. 2. зак. о судијама; — б) за звање *председника Апелационога Суда*, као и за звање *председника и судије Касационога Суда*, тражи се још: да је кандидат служио *десет година* као судија у *првостепеном суду*, или као *редовни* или *ванредни професор права* на универзитету пређашњој Великој Школи; или да је *десет година* радио *правозаступничке послове*; или, да је *пет година* служио било као *судија у Апелационом Суду* било као *председник у првостепеном суду* или, најзад, да је, ма и најкраће време, био *министар правде*; — и на послетку, в) за *судију у првостепеном* као и у *среском* (градском) суду тражи се да је кандидат положио судијски испит, а у чл. 7 зак. о судијама казано је ко има права на полагање судијског испита. В. правила за полагање судијског испита од 15. IV. 1911 Бр. Мин. Правде 6207.

73. — 5-о. *да кандидат није раније већ изгубио судијску службу*, било услед *дисциплинарне пресуде* Касационога Суда било услед пресуде редовних судова за просте неполитичке злочине или преступе, као и да није судском пресудом изгубио грађанску част (5. зак. о судијама). Судија је најозбиљнији чувар реда и законитости у својој држави, а који делима својима покаже, да

је узвишену дужност своју погазио, и не треба да је више достојан тако високог достојанства, као што је положај судије.

74. — Ну осем ових, изречно исказаних, захтева за судиски положај ништу се још и ови, који се, махом подразумевају: а) да је кандидат за судију лице *мушког* пола, јер ни у нас, као и у скоро свим данашњим државама, женскиње не може имати указне државне службе;¹⁾ б) да је и *душевно* (умно) и *физички* (телесно) здраво; и, в) да има све захтеве за државног чиновника у опште (в. чл. 1. зак. о судијама).

75. — Судија ни у једном државном суду не може *примити* вршење какве год друге државне службе, изузев *хонорарну професуру* у правном факултету (чл. 112 Устава и чл. 25. зак. о судијама). Судија не може, ма и привремено, бити упућен на другу *плаћену* или *неплаћену* јавну службу без свога пристанка и одобрења Касац. Суда (чл. 112. Устава ал. 2.). Но по чл. 73 Устава, председници и судије у вишим и првостепеним судовима могу бити изабрани за посланике у Народној Скупштини и уз тај мандат задржати своје судијско геср. председничко звање, али се не могу кандидовати у изборном округу своје територијалне надлежности.

76. — III. *Релативна неспособност судија*. — Недостатак ма једнога од напред побројаних захтева узрок је, те је дотично лице, у кога је тај недостатак, *уопште неспособно да буде судија*. Али, осем тих апсолутних захтева иште се још и то: да судија у *извесном суду* није сродник у *извесном степену* с другим којим судијом у том истом суду. „Не могу бити судије у исто време у једном суду, нити заједно судити, сродници: *по крви* у *правој* линији у *коме било степену*, у *побочној* до *четвртога* степена завршио, а *по шазбини* или *по крштењу* до *другог* степена закључно, као ни *нашеници* чије су жене *рођене* сестре — чл. 29. зак. о судијама. Оваком сродство ствара, дакле, *релативну* неспособност у дотичних судија. И сад, ако се случајно у једном суду поставе два лица, која су у оваком сродству, онда она не само што не могу заједно судити него не могу заједно ни остати у једном истом суду; један од њих мора бити премештен из тога суда у други, и то свагда онај, који је дао повода сродству, а где таког повода нема, премешта се онај, који је доцније за тај суд постављен — чл. 29. зак. о судијама. Ово бива и тада, кад се два судије у току службовања у једном истом суду ороде у оном степену, који предвиђа помен. члан зак. о судијама.

77. — IV. *Постављање судија*. *Увођење у дужност и заклетва судија*. — Све судије, који су државни чиновници, постаља Краљ указом својим и на предлог Министра Правде (чл. 6. зак. о судијама). Но односно постављања судија постоји ова разлика: 1-о *судије у првостепеном и среском суду* постављају се по листи коју предлаже Министар Правде са председником Касац. Суда и

¹⁾ Ово мишљење Ђорђевића не може остати данас с обзиром на данашњи Устав (чл. 19.) Д. А.

председником Апелационог Суда у Београду — чл. 12. зак. о судијама; — 2-о за председнике првостепених судова Министар Правде предлаже Краљу ради наименовања она лица, која је изабрао из двеју листа кандидата, од којих му је једну предложио Касациони Суд, а други Апелациони Суд у Београду (2. алинеја чл. 13. зак. о судијама); — и, 3-е за председника и судије Касационог и Апелационог Судова Министар Правде предлаже Краљу ради наименовања она лица, која је изабрао из двеју листа кандидата, од којих му је једну предложио Државни Савет, а другу Касациони Суд; (чл. 14. зак. о судијама) — У свакој кандидационој листи мора бити два пута онолико кандидата, колико има упражњених места. Кандидати могу бити исти и на једној и на другој листи (посл. алинеја чл. 15. зак. о судијама.)

78. — Указ о постављењу судије или председника у ма ком државном суду Министар правде саопштава, службеним актом својим, дотичном суду, с препоруком, да новопостављеног судију или председника уведе у дужност чим му овај тога ради престане. За увођење судије у дужност нема никаквих нарочитих формалности. У нас се увођење судија у дужност састоји поглавито у полагању заклетве од стране новог судије и у одређивању истога на посао, и.пр. у којем ће одељењу судити.

79. — *Заклетва*, коју судија, ступајући у дужност, треба да положи, прописана је у §. 6. зак. о чиновн. грађ. реда од 1864. год. у вези са чл. 185. Устава од 1903. год. Она овако гласи: „Ја, (име и презиме), закљичем се Свемогућим Богом да ћу владајућем Краљу веран и послушан бити, да ћу дужност моју тачно и савесно извршивати и да ћу се при изрицању правде, без призрења на лице, једино Устава и закона придржавати.“ Судија мора најпре ову заклетву написати и потписати, затим ће је у суду, у присуству председника или његовог заступника, за свештеником реч по реч изговорити. Писмену заклетву, одостворену најпре од свештеника затим од председника, и утврђену печатом судским, суд спроводи Министру Правде ради чувања исте у архиви министарства. —

Заклетву полаже судија само једанпут, и то кад први пут ступи у звање судијско (§. 7. зак. о чиновн. грађ. реда.) Али ако је неко раније већ био судија, па из те службе, ма каквим начином, изишао, те се сад понова у исту враћа, онда опет полаже ову заклетву.

80. — *V. Плате судија.* — Годишње плате судија регулисане су зак. о судијама, али чланом 295. Финансијског Закона од 31. VI. за 1922. год. утврђено је: *председник Касационог Суда и судије Касац. Суда* имају плату од 10.000 дин. годишње и ранг државног саветника; *председник Апелационог Суда* има 10.000 динара; *судија Апелационог Суда* има у почетку 6800 дин. а по навршеној периоди од четири године 7500 динара; председник првост. суда има 6000 а после 4 године 7200 дин.; *судија првостепеног и средњег (градског) суда* има у почетку 3500 дин., по после сваке навршене периоде од три година добија по 500 дин. повишице, тако

да му последња плата износи 6000 дин. на годину. — Право на плату судија задобија онога дана, под којим је датиран Краљев указ о постављању судије, и ужива је све до коначног разрешења од дужности (§. 1. и 31. зак. о чиновн.); а у случају смрти престаје право на плату тек пошто прође месец дана од смрти, рачунајући и дан смрти у дан дејствителне плате (§. 32. зак. о чиновн.).

81. — *VI. Прерогативе судија.* — До закона о судијама од 9. фебруара 1881. год., и судије и председници у свим државним судовима нису били стални у својим звањима; министар правде могао је чинити предлог Краљу да се неки судија отпусти из службе, ако није имао десет година указне службе, или да се премести било из једног суда у други било у другу коју службу државну. Тек горњи закон о судијама дао је судијама и председницима у свим државним судовима ту прерогативу: да се они не могу више, по вољи управне власти, премештати и уклањати са својих звања, осем у неким изузетним случајевима, који су изречно предвиђени. Тај инамовибилитет (непокретност) судија, који је и Устав од 1921. год. у чл. 42. ујамчио, није уведен ни с обзиром на достојанство судије ни толико у интересу његовог спокојства, већ поглавито у интересу самих грађана, којима судије треба да суде и у кривичним и у грађанским делима. Грађани морају рачунати на независност и беспристрасност судија, кад су они непокретношћу и сталношћу у својим звањима постављени у могућност да се одупру свима наваљивањима и утицајима како партичара тако и виших управних власти, и претњама њиховим, да ће бити премештени или уклоњени, ако одлукама својим не задовоље жељени исход грађанског или кривичног спора.

82. — Ну колико је, с једне стране, ова привилегија судија корисна по правилно вршење свеколиког правосуђа, дакле иде у прилог и општег и приватног интереса, толико опет с друге стране може бити и штетна, ако се при избору и постављању судија не пази једино на моралност и спремност лица, која се постављају за судије, већ једино на то, да се награде присталице своје политичке странке и преко њих чак и правосуђе употребљује у борби с осталим политичким странкама у земљи. Несавесним судијама непокретност служи као гаранција да не могу лако бити премештени или уклоњени са својих звања, а због злоупотреба своје дужности и подмићивања од стране партичара. А увлачењем у ред судија лица, која су само страсни политички једномисленици, увлачи се политика у судове; а „чим политика продре у делокруг судова, — рекао је Guizot, један искусан државник француски¹⁾ — ма какав био начин и намера, којима је то учињено, мора правде да нестане. Између политике и правде сваки је споразум неморалан, сваки је додир између њих кужан. Тражећи услугу правде на своју руку, политика се изобличава, а повијајући се за политиком правда пропада. Нека дакле друштво и на нај-

¹⁾ В. Предговор у Теорији судских доказа у крив. делима, од Панте Ј. Санића, (1886).

мање знаке зближења између политике и правде добро пази, нека одмах у почетку против тога буде на опрези и нека се никаквим извињеним не да обманути. Ни околности ни људи не могу побити овај факат. Ако су околности тешке, постаће још теже; а ако су људи поштени, постаће непоштени.*

Али и сама моралност и способност судија нису још довољне да зајамче свуколику корист од ове привилегије судија. Уз њу ваља да придодје још и добра плата судијама. Рђаво плаћен судија, који има да суди и о животу и о чести и о имању својих суграђана, једном речи, које је прави, фактички господар друштва, — стављен је у дилему између *савести* и *нужде*, између *поштења* и *оскудице материјалних средстава* за пристојно издржавање своје и своје породице и васпитање своје деце. Ретко ће се који судија, у материјалној оскудици своје породице, одржати на висини свога позива; нагнао невољом, примаће мито, знак корупције правосуђа. Да, дакле, судија не би примао мито од парничара, држава треба да га подмити — *добром платом!* Правда никад није скупа, јер — „правда држи земљу и градове“ вели и сам народ наш. — Крајње је време, да се, бар првостепеним, судијама плата повиси. Управо највећа махна садањег закона о судијама и јесте у томе, што су плате судијама мале. Та је махна, на сваки начин, највише допринела, што је непокретност наших судија донела у приметној мери противне резултате, — штетне последице по моралност судија, па следствено и по углед њихов у народу.¹⁾

83. — Правило је, дакле, да су судије непокретне и сталне у својим звањима (чл. 112 Устава). Но има и *изузетак*, на име, има случајева у којима судија може бити *премештен* из једнога суда у други, или *уклоњен са свога звања*, било отпуштањем (губитком службе) или стављањем у пензију.

84. — Судија може бити *премештен* из једнога суда у други или у другу струку у случају дисциплинске осуде Касац. Суда (чл. 43 зак. о судијама), као и онда кад буду два судије у једном истом суду, који су у оном степену и онаког сродства, како то предвиђа чл. 28 и 29. зак. о судијама.

85. — Судија не може бити *стављен у пензију* сем у овим случајевима које предвиђа чл. 112. Устава: 1. кад је судија *навршио 65 година живота* а председници Касационог и Апелационог Суда кад су *навршили 70 година живота*. Али тада морају бити пензионисани. По чл. 31. зак. о судијама у случају сумње узима се, да судија није навршио 60. год. живота, ако он сам то не признаје а противно се не докаже крштеницом, школском сведоцбom, или ранијом кондуит-листом; 2. кад је навршио 40 год. указне државне службе, шта више, по § 69. зак. о чиновницима грађ. реда, у оваком случају неће се моћи одбити судији, као ни сваком другом чиновнику, молба да се стави у стање покоја (пензију); и,

¹⁾ Ово што је Ђорђевић написао 1891 год. с обзиром на закон о судијама од 1881 год још више вреди за данашње прилике! Д. А.

најзад, 3. кад је телесно или душевно тако ослабио да не може више дужност да врши. У овом случају под 3. потребно је сваки пут *решене Касационога Суда*, донето у општој седници (чл. 30. зак. о суд.), па да судија може бити стављен у пензију.

86. — Судија *губи своју службу* само у ова два случаја: 1-о кад је *пресудом редовних судова* за просте, неполитичке злочине или преступе осуђен на губитак службе; и, 2-о. кад је на исту казну осуђен *дисциплинарном пресудом Касационога Суда* (чл. 112. Устава и чл. 43. и 44. зак. о судијама).

87. — Осем непокретности, судија, у упоређењу са другим чиновницима, има још и ту привилегију: да не може бити тужен за свој судиски рад *без одобрења Апелационог Суда* односно *Касац. Суда* за чланове виших судова (чл. 112. Устава). Поступак о подизању тужбе противу судије за накнаду штете коју би судија, вршећи своју службену дужност коме причинио, било за злочине и преступе, учињене у службеној дужности, као и о решавању Апелационог односно Касационог Суда, да ли има места одобрењу да се судија за наведено може тужити, — за све то поступак је прописан у глави VII. зак. о судијама. У допуну овога питања о одговорности судије за његов службени рад навешћемо овде још ово двоје с обзиром на зак. од 22. јануара 1922. год. Служб. Нов. Бр. 61 од 1922: 1-о. да се тужба противу судије за накнаду штете мора предати суду, кога је Апелационог односно Касац. Суд за то одредио¹⁾, и то у року од 60 дана, рачунајући од дана, кад је тужиоцу достављено *навешће* (resp. решење) Апелационог односно Касац. Суда, чл. 38 и 40 зак. о судијама; и, 2-о да право на тужбу противу судије за накнаду штете, причинјене у вршењу служб. дужности, застарева за шест месеци²⁾, рачунајући од дана, кад је пресуда или решење, из кога је штета произишла, *извршином* постало (чл. 41 зак. о судиј.); а ако та пресуда или решење није оштећенику предано, онда од кад је овај за штету сазнао. Судија се овом застареломшћу може бранити све донде, док пресуда, којом се осуђује, не постане извршином (чл. 41 зак. о суд.).

88. — VII. Дужности судија и њихове санкције. — Дужности су судија *двојаке*: *једне* се односе на њихово *владање* (пона-

¹⁾ За сваког другог чиновника, који би требао да накнади какву год штету, учињену у службеној дужности, важи сад чл. 18. Устава: „Сваки грађанин има право да *непосредно и без ичијег одобрења* тужи суду државне органе за кривична дела која би они учинили према њему у службеном раду“. И тако да нас више не преди наређење § 66. зак. о чинов., по коме суд није могао примити ни кривичну ни грађанску тужбу противу чиновника, док надлежни министар није одобрио, да се може чиновнику судити; а не преди више ни наређење §-а 42. грађ. суд. пост. по коме је министар правде имао право да одређује, који је суд надлежан за чиновника, кад се овај тужи за накнаду штете, причинјене вршењем служб. дужности.

²⁾ О застарелости права на тужбу противу других чиновника види § 67. зак. о чинов. грађ. реда и допуне његове од 15. фебруара и 13. октобра, 1853. (Зборн. XXI. ст. 2. и 52).

шање) у приватном, грађанском животу а друге се тичу вршења њихове службене дужности.

89. — У прве, опште дужности судија спадају ове четири, које су уједно и опште дужности свих државних чиновника.

1-о да станују у месту своје дужности; а то је у месту, где је седиште суда, за који је судија постављен указом Краљевим. Судија се, дакле, не сме удаљавати из тога места, а без допуштења претпостављене му власти. (§ 16. зак. о чиновн. грађ. реда). Допуштење за осуствовање из места дужности даје, по правилу, министар правде, а у случајима преке потребе може и председник, гвсп. његов заступник, дати судији осуство до три дана, не рачунајући у тај рок и путовање (§ 19. истог закона). Ближе одредбе о употреби осуства в. у §§ 20. и 21. истог зак.

2-о да се уздржава од сваког дела или поскупка, који би му могао компромитовати достојанство и углед у грађанству, све једно, у осталом, био тај поступак у обичном, грађанском животу допуштен или недопуштен. У опште од судије, као и од сваког другог чиновника, тражи се, да му је владање, и у јавном и у приватном животу „одлично и достојно изображеног човека“ (в. § 11. зак. о чиновницима).

3-е да се не одаје ни на какво друго занимање; а без нарочитог допуштења своје више власти (т.ј. министра правде). § 26. зак. о чиновницима; — и

4-о да не прима од страних влада поклоне, награде као и одлику, а без одобрења Краљевог. (в. § 27. зак. о чиновн.).

90. — А у друге, посебне дужности судиске спадају:

1-о да судија врши своју дужност, (в. § 43. тач. 4. зак. о чиновн.).

2-о да своју сарадњу, кад му се она правилно (по прописима грађанског поступка) затражи, — не одриче (*denegare iustitiam*; § 120. крив. зак.).

3-е да савесно и по свом сопственом убеђењу суди све спорове, и грађанске и кривичне, као што се на то и заклетвом својом обавезао. (в. санкцију у §§ 107. и 109. крив. зак.); — и

4-о да савесно и смотрено чува тајну, коју је сазнао приликом вршења своје службе (в. § 14. зак. о чиновн. и санкцију те дужности у § 117. крив. зак.).

91. — Општа санкција свих ових дужности судиских, и општих и посебних, јесу дисциплинарне казне, осем случајева, за које су прописане строже казне у кривичном законнику.

Дисциплинарне су казне: а) писмени укор, који може изрећи председник, гвсп. његов заступник. Решење председничко шаље се по службеној дужности Касац. Суду на одобрење, чл. 44. зак. о судијама. — б) новчана казна по тужби министра правде. Она не може бити већа од тромесечне плате судијне (в. чл. 43. зак. о суд.); в) премештај у други суд или другу струку — тач. 3. чл. 43; г) стављање у пензију — и д) губишак службе. Ове казне изриче Касац. Суд, по тужби министра правде.

Судија се не може осудити ни на какву дисциплинарни казну, док се год не саслуша (в. чл. 54. зак. о суд. и чл. 7. Устава).

Пресуда Касац. Суда, која треба увек да је донесена у општој седници, у сваком случају, т.ј. било да судију на какву год казну осуђује, било да га ослобођава, — изрична је (в. чл. 44. и 45. зак. о судијама).

Касациони Суд своју пресуду доставља министру правде, те се овај о извршењу исте стара (чл. 55. зак. о судијама).

92. — VIII. Искључивање (изузимање) судија од суђења (рекузација). — Свака одлука судије треба да је праведна и непозорива. Парничар, на чију је штета одлука изречена, не треба да има оправданог разлога да посумња у беспристрасност судијину, т.ј. у расположење судијино, да се, при суђењу, руководи једино савесношћу, а никако не одашошћу или мржњом према парничару, те да му или противно закону задовољи правно потраживање или му исто, и ако оправдано, не уважи. Беспристрасност судија неопходно ништу и општи, друштвени, и приватни интерес парничара. Отуда и право парничара, који сумња у беспристрасност ког судије, да тражи: да се такав судија искључи од суђења извесног спора. Тако тражење парничарево јесте рекузација (*recusatio*).

93. — Има две врсте рекузације: једна је *перемиторна*, а друга је *мотивирани* (образложена). *Перемиторна* је рекузација онда, кад је парничар овлашћен, да по својој вољи тражи искључење судије од суђења, а није дужан да за то покаже и разлоге. Ова је рекузација усвојена у нашем закону о пороти од 21. окт. 1871. год. (в. чл. 24. и 25.) односно поротника-грађана. — *Мотивирани* је рекузација онда, која је основана на узроцима, које је сам закон обележио. Ова друга рекузација усвојена је у законнику о поступку судском у грађанским парницама (в. §. 52).

94. — 1-о *Узроци рекузације*. — Сви узроци рекузације судије изложени су у §. 52. зак. о пост. суд. у грађ. парницама; ван њих, други се не могу наводити; побројање је, дакле, лимитативно.

Сви ти узроци судије могу се свести на ова четири узрока, који одиста оправдавају сумњу у беспристрасност судијну, а то су: 1-о *симпатија*, која је заснована на *сродству* или неким сличним односима с једним парничаром; 2-о *ништерес* судије у парници; 3-е *мржња* судијина према једном парничару; и, 4-о *чаштољубље* судијино, заложено у парници.

95. — 1. *Симпатија*. Она може бити заснована на:

А) *Сродству* између судије и једнога парничара, и то на:

1-о. *Крвном сродству*. Крвно је сродство узрок искључења судије од суђења каквог грађанског спора, кад оно постоји:

а) у *правој* линији, без обзира на степен сродства, и то:

а) између судије ма кога суда и једнога парничара; тач. 1. § 52.;

б) између судије ма кога суда и заступника једнога парничара; тач. 2. § 52.;

γ) између судије ма кога суда и каквога лица, које води другу

неку парницу с једним од парничара у оној парници, у којој је реч о искључењу судије, тач. 4. § 52.

б) у *побочној линији до четвртог степена*, и то :

а) између судије ма ког суда и једнога парничара, тач. 1. § 52; и,

б) између судије ма кога суда и каквог лица, које води какву другу парницу с једним од парничара у оној парници, у којој је реч о искључењу судије, тач. 4. § 52;

2-о *сродству по шабанин*. Ово је сродство узрок искључења судије, кад оно постоји :

а) у *правој линији*, без обзира на степен, и то :

а) између судије и једнога парничара, тач. 1. § 52;

б) између судије и *заступника* једнога парничара, тач. 2. § 52.;

у) између судије и каквог лица, које води другу какву парницу с једним парничаром у оној парници, у којој је реч о искључењу судије, тач. 4. § 52.

б) у *побочној линији до другог степена*, и то :

а) између судије и једнога парничара, тач. 1. § 52.; и

б) између судије и једнога лица, које води неку другу парницу с једним парничаром у парници у којој је реч о искључењу судије, тач. 4. § 52. грађ. пост.;

3-е *адоптивно сродству или сродству по усвојењу*. Ово сродство искључује судију од суђења кад постоји између судије и *заступника* једне парничке странке (в. тач. 2. § 52... „као брат сроден“; и § 138. грађ. зак.) — Законодавац је сматрао за излишно да изречно спомиње и случај кад је судија „као брат сроден“ с једним парничаром, а то за то, што је тај случај обухваћен у тачи 1. § 52. доведеној у вези с § 138. грађ. зак.;

4-о *духовном сродству или кумству*. Ово је сродство узрок искључењу судије од суђења кад постоји *само* између судије и једнога парничара, тач. 9. § 52. грађ. поступка.

Б) на *известним личним односима*, у које спадају :

1-о *супружнички однос*, ако постоји између судије и једнога парничара, тач. 1. § 52., дакле, судија не може судити парницу, у којој је његова жена парничар; но он не може судити ни ону, у којој је парничар такво лице, с којим жена судијина води неку другу парницу, тач. 4. § 52.;

2-о *заручнички однос*. Овај однос спречава судију да суди: а) парницу, у којој је парничар његова заручница; б) парницу, у којој је парничар њен *старатељ* или *заступник*; и, в) парницу, у којој је парничар оно лице, с којим његова заручница води неку другу парницу, в. тач. 1. и 4. § 52.;

3-е *однос присног или особитог пријатељства* између судије и једног парничара, да с основном противна парнична странка може сумњати о непристрасности судијиној, тач. 8. § 52. грађ. пост. — Парничар, који наводи овај узрок искључења, може у доказ, да он доиста постоји, положити овакву заклетву: „да је наведени основ, по његовом убеђењу, истинит и да он у овој парници нема

поверења, да ће судија бити непристрасан“, в. §. 55. грађ. пост. Треба ли у конкретном случају парничар да положи ову заклетву у доказ да овај основ искључења судије постоји, — цени суд.

96. — II. *Мржња* услед великог непријатељства између судије и једнога парничара је, такође, основ искључења судије од суђења, в. тач. 8. § 52. Треба ли у конкретном случају уважити тражење истога парничара, да се судија, на овом основу, искључи од суђења, — то је фактичко питање, питање оцене изнесених факата, из којих се изродило непријатељство између судије и дотичнога парничара, које суд цени, и који може одобрити, да парничар положи понуђену заклетву да овај основ искључења одиста постоји, в. § 56. грађ. пост.

Свака парница зарађа између парничара и њихових ближих сродника неку размирицу или узајамно лично нерасположење које је, врло често, близу мржње, па с тога законодавац убројава у основе искључења судије од суђења и *парничарски однос* између судије и једне парничке странке у парници, у којој је реч о искључењу судије, тач. 4. § 52. Ми мислимо, да овај парничарски однос треба да постоји пре него је отпочета парница, у којој је реч о искључењу судије; иначе парничару би стајало увек на вољу да створи основ искључења судије.

97. — III. *Интерес судије* у парници, коју треба да суди, основ је искључења судије од суђења. Тај интерес може бити *непосредан* или *посредан*.

Непосредан је интерес судије у парници, кад је овај лично интересован у парници. Тачка 1. § 52. грађ. суд. пост. Ово је сасвим излишно било предвиђати; јер, нема сумње, нико не може бити у исто време и судија и парничар.

А посредан је интерес судије у парницу уплетен, кад је овај као *администратор* или *старатељ* радио на спорноме предмету, тач. 6. и 10. § 52. грађ. пост.;

На овом истом узроку (интересу) основана је и тачка 3. § 52. грађ. пост., по којој се судија може искључити од суђења, ако би он имао да суди ком парничару, који би у његовој парници с другима, или у парници његових сродника, именованих у тач. 1. § 52., имао да суди као судија. — И најзад.

98. — IV. *Честољубље судијино*. Оно, врло често, јаче упливише на извршен исход спора него и сам интерес судије. Оно је узрок рекузације судије од суђења какве грађанске парнице, кад је судија раније већ учествовао у суђењу исте парнице, било као судија или деловођа нижег суда или избранога суда, било да је као старатељ или заступник једне парничке странке радио на парниченоме предмету, (в. тач. 7. и 6. § 42. грађ. пост.) или је као сведок или вештак био питан у парничној ствари, или је једној парничној странци своје миљење дао, в. тач. 5. § 52.

99. — Побројавање основа или узрока рекузације судије у § 52. је, као што напред рекосмо, лимитативно, т.ј. ван њих не може се ни један други основ навести (као што може бити по

законику о пост. судском у кривичн. парницама, в. § 49. ист. зак.). И тако н.пр. облигаторни однос судије према једном парничару није основ за рекузацију судије од суђења грађанске парнице, (као што је по тач. 5. § 43. крив. суд. пост., кад је реч о суђењу кривичног дела).

Што се тиче самих основа рекузације, можемо рећи: да нису сви потпуно оправдани (н.пр. тачка 2. а у неколико и тачке 1. 3. и 5. § 52.) и да има још оправданих основа за рекузацију, које би ваљало уврстити. —

100. — Рекузација судије у грађанској парници од стране парничара *факултативна* је (arg. из речи: „могу“ § 52., и... „ако и не би никаква изузећа парничне странке било“... у § 53. грађ. суд. пост.).

Али, ако стоје узроци или основи, побројани у тачкама 1. 5. и 7. § 53., онда је судија *дужан* (arg. из речи „мора“ у § 52.) да се сам искључи т.ј. уздржи од суђења каквог грађанског спора. Санкција је ове дужности *одговорности* судија за трошак и дангубу, како парничним странкама тако и сведоцима. Та је одговорност условљена *несавесношћу* судијом т.ј. треба да је знао да поменути услови рекузације односно његове личности постоје. — Осем одговорности за трошак и дангубу, такав поступак судије основ је и *повлађању парнице*, т. 3. § 426. грађ. суд. пост.).

101. — Парничар, који тражи рекузацију судије ма кога суда, мора изложити и *доказе* у потврду тога, да наведени основ изузећа судије у истини постоји (в. § 59... „и доказе изузећа“...). Од доказних средстава овде је искључена *заклетва*, јер по § 56. грађ. пост. „није допуштено заклетвом нудити судију за доказ изузећа противу њега учињеног“.

102. — 2-о. *Кад треба парничар да тражи рекузацију?* — Овде треба разликовати два случаја: а) рекузацију судије у *првостепеном* суду и б) рекузацију судије у *вишем* суду. Да разгледамо оба случаја, сваки посебно.

103. — а) *Рекузација судије у првостепеном суду.* — По *правилу*, ова рекузација треба да се тражи у *тужби* од стране тужитеља, или у *одговору на тужбу* од стране туженика (§ 54. грађ. суд. пост.), дакле одмах у самом почетку парнице. — *Изузетно* у течају парнице може се тражити: а) ако је после предаје тужбе или одговора на тужбу извршена промена у судијама; и, б) ако дотични парничар тек у течају парнице сазна за истагнути основ рекузације и заклетвом потврди, да пре за-њ није знао (в. другу и трећу алинеју § 54. грађ. пост.). Оба су изузетка оправдана.

Ми држимо, да би боље било, да је моменат за тражење рекузације судије одмах у почетку на рочишту јер, до рочишта, т.ј. до састава седнице, још се поуздано не зна, да ли ће баш тај судија, чија се рекузација може по закону тражити, учествовати у суђењу; па ако не би ни иначе учествовао, или би се сам собом уздржао од суђења, на шта онда, без нужде, врећати његово достојанство изражавајући, излишним тражењем рекузације, сумњу у

беспристрасност његову. На овај начин избегла би се и заклетва, коју тражи трећа алинеја § 54. грађ. суд. пост.

104. — б) *Рекузација судије у вишем суду.* — Према допуни §-а 54. грађ. пост. од 19. априла, 1885. (36. 41. стр. 135.), ова се рекузација мора, *по правилу*, тражити у *незадовољству* (апелати), ако је реч о искључењу судије у Апелационом, или у жалби (рекурсу), ако је реч о искључењу судије у Касационом Суду, а никако не у засебном акту упућеном директно вишем суду. — *Изузетно* она се може тражити и *доцније*, у засебном акту: а) ако се *после предаје* незадовољства или жалбе извршила *промена судија* у дотичном вишем суду; и, б) ако су, после истог момента, настали основи рекузације код судија, који су већ тада били у вишем суду.

Ако би се узело, да је овај други изузетни случај битно различан од оног изузетног случаја под б) код рекузације судија у првостепеном суду, онда не би било довољно оправданог разлога, што овај изузетак не би вредео и за рекузацију судије у првостепеном суду, а онај опет за рекузацију судије у вишем суду. — Сва је разлика између та два случаја, по нашем мишљењу, у томе: што је овде, у случају под б), *излишна заклетва*, која се онамо, опет у случају под б), кад је парничар доцније сазнао за основ рекузације, — тражи.

Није оправдан ни начин доцнијег тражења рекузације судије у вишем суду, т.ј. што се акат, којим се доцније тражи рекузација, мора предати оном истом првостепеном суду, коме је, раније, била предата апелата или жалба, а не директно вишем суду; ова дуга, заходна процедура може, врло често, да паралише само право тражења рекузације, на тај начин, што ће акат о рекузацији доцне приспети вишем суду.

105. — 3-е. *Поступак за решавање о рекузацији.* Он је, врло непотпуно, обележен у § 55. грађ. пост. и то поглавито с обзиром на рекузацију судије у првостепеном суду.

Тај се поступак састоји из ових иомената:

а) Пријавник суда (§ 92. гр. пост.) дужан је одмах, а најдаље за 8 дана, од пријема акта (тужбе, одговара на тужбу, или накнадног акта), у коме се рекузација тражи, исти предати председнику суда. —

б) Председник треба, у року од 24. сах., да судији преда акат о рекузацији, с наредбом, да овај на исти даде свој одговор; и

в) Судија је дужан, опет у року од 24. сах., дати свој одговор. Не учини ли ово судија, председник га не може казнити новчано, на основу II одеље. у § 55., јер му је та власт одузета чланом 44. закона о судијама, него треба да га, због неуредног вршења дужности, казни по овом последњем законском пропису укором или губитком плате до пет дана, у колико поступак судије сматра као омању дисциплин. кривицу.

Ако пак судија одговори на акт о тражењу рекузације, онда ће суд, оценив основе рекузације, које је парничар изнео, и изјаву судијну, решити: има ли места рекузацији или нема. Уважи ли

суд тражење парничарево, а противно изјави судијној, да не стоје изнесени основи изузећа, судија не може против таквог решења судског изјавити жалбу (в. § 56 при крају); а ако опет не уважи, онда парничар, који је рекузацију тражио, може изјавити жалбу противу решења судског (§ 322. гр. пост.).

Рокови, означени у § 55. гр. суд. пост., нису преклузивни за тражење парничарево, јер он није крив што органи судски нису вршили своје дужности. Туђе је дело за нас случај, а за случај нико не одговара — § 808. грађ. зак.

Одредбе о овој процедури непотпуне су у томе: што јасно не казују, да ли питање о рекузацији треба расправљати одаојено од главне ствари, или уз главну ствар. — Практика судска неизвесна је.

106. — *Quid iuris, ако се тражи рекузација целог суда или већине судија?* — Овде треба разликовати два случаја, који су оба предвиђени у законнику о поступку суд. у грађ. парницама, на име:

а) кад је цео првостепени суд или већина судија његових, ма из којих узрока препречена да парницу решава, онда ће суд по *службеној дужности* својој (ex officio), а и на *захтевање* једне или обе парничке странке, послати акта о томе Касац. Суду и овај ће, ако нађе да су узроци довољни, *одредити други суд*, који ће ту парницу решити; (§ 50. грађ. суд. пост. и § 9. зак. о устр. Касац. Суда; и

б) кад је изузеће учињено противу целог Апелационог Суда или већине његових судија. Овај случај предвиђа § 50. а., који је додат законом од 19. Априла, 1885. (36. 41. стр. 135) и који наредује, да треба и у овом случају поступити онако као и у првом.

107. — Парничар, који је тражио рекузију а није доказао основаност њену, казни се по допуни § 52 од 1. I. 1900 новчано од 80 до 500 дин.

108. — 4-о. *Дејство рекузације* састоји се у томе, што рекузирани судија не може учествовати у суђењу. А ако су противу кога судије постојали они основи, које по § 53. треба он сам да покаже и да се уздржи од суђења, па је пропустио да то учини и учествовао је у суђењу, онда по тач. 3. § 423. грађ. суд. пост. има места *поновљењу* парнице или, тачније, тражењу *нултагеша* пресуде или решења судског.

109. — *И. Искључивање деловође.* — За извиђање и пресуђење спорова од стране грађанских судова тражи се, поред нужног броја судија, још и присутност деловође, (в. §§ 12. и 18. устр. првостеп. судова и § 304. грађ. суд. пост., § 8. устр. Апелационог суда и § 21. устр. Касац. Суда) који се такође може искључити, јер § 57 грађ. пост. вели: да се прописи §§ 52—56 односе по аналогији и и на деловођу, по с тим, што о искључивању његову решава сам председник, и противу тог решења нема места жалби.

ГЛАВА III.

Полицијске власти и сресни судови као спомоћни органи у грађанској процедури

110. — По правилу полицијске су власти *органи управне власти*, која је начелно одељена од судске власти (бр. 21.); но, по изузетку, полицијске власти учествују у неколико у вршењу грађанског правосуђа и у толико само оне се појављују као *спомоћни органи* у грађанској процедури. А то учешће њихово у грађанској процедури, састоји се:

1-о у *саслушавању сведока парничара*, а у случају кад је сведок *болестан* или тако *стар* да суду не може доћи, да га овај испита; в. 4. алин. § 209. грађанског судског пост.;

2-о у *руковођењу вештачког прегледа*; в. § 252. грађ. суд. пост. у првој алинеји на крају;

3-о у *посредовању при саставу изабраног суда*; в. §§ 434...439. грађ. пост.;

4-о у *достављању судских аката парничним странкама*, кад ове не живе у месту суда; в. §§ 362 и 368. грађ. поступка.

5-о у *удејствованау забрана*, које првостепени судови одобравају; в. §§ 403. 407. и 408. грађ. суд. пост.; и најзад,

6-о у *извршавању* извршних осуда (решења и пресуда) првостепених судова; в. § 454. 461. 452. 463. 464. 469. и след. грађ. суд. пост.

111. *Сресни судови.* Ови су судови установљени законом од 28 фебруара 1911. год., а у грађанској процедури њихова је надлежност опредељена § 10 под II. тач. 1. до 9., под III и IV., као и § 11., који гласе: § 10 у надлежност среских или градских судова спадају:

II.

1. Извршења извршних решења и пресуда првостепених судова и извршних пресуда Апелационог Суда изречених:

а) по законнику о поступку судском у грађ. парницама (осем извршења пресуда по потраживањима Управе Фондова),

б) по закону о поступку судском у кривичним делима, уколико се односе на грађанско-правне досуде.

2. Извршења извршних решења и пресуда првостепених судова, изречених по закону о таксама, закону о накнади штете причињене плаљевином, злонамерним поништајем туђих ствари и крађом, по закону о старатељству и другим специјалним законима, уколико се односе на исплату новчаних осуда;

3. Извршења пресуда изабраних судова и духовних судова по грађанској части;

4. Извршења пресуда берзанског суда по чл. 144 статута Београдске Берзе;

5. Извршења извршних решења и пресуда: Главне Контроле, страних судова, ако су право на извршење добили од судова Краљевине Србије, и општинских судова, уколико је потребно извршење из непокретности;

6. Извршење пресуда изречених по § 8. овог закона.

Сва ова извршења вршиће се по прописима главе осамнаесте (XVIII) законика о поступку судском у грађан. парницама, а пресуде берзанског суда Београдске Берзе по прописима статута исте Берзе;

7. Извршења решења првостепених судова о удејствовашу забрана, притвора дужника и обуставе, придржавајући се законских прописа предвиђених у глави 14. законика о поступку судском у грађанским парницама;

8. Извршења решења првостепених судова о попису стечинских маса, као и наредба о продаји стечинских имовина, према одредбама закона о стечајном поступку;

9. Извршења исплате разрезаних дажбина и такса појединих вероисповедних општина, које стоје под надзором Министра Просвете и Црквених Послова, а које је таксе и дажбине одобрила надлежна државна надзорна власт.

На решења среског судије, донесена о питањима која се могу појавити у току извршења судских и других одлука, може се изјавити жалба у року од 15 дана надлежном првостепеном суду, који о томе решава у последњем степену.

III.

Вештачења по наредбама првостепених судова у смислу §§ 252.—260. зак. о пост. суд. у грађ. парницама.

IV.

Достављање судских пресуда, решења, наредба, позива и осталих аката по грађанским и кривичним предметима.

§ 11. Послове среског и градског суда могу по наредби судије вршити и писари самостално, изузимајући: а) одлуке да се јавна продаја има извршити; б) одлука да се кривична истрага према коме има отпочети или прекинути; в) подношење тужбе првостепеном суду у смислу § 158. крив. суд. поступка, и г) доношење одлука о распореду новца.

II. ОДСЕК.

О надлежности (компетенцији) свих грађанских судова.

ГЛАВА I.

О надлежности у опште и разликовању исте на апсолутну (материјалну) и релативну (помесну).

112. — I. Појам надлежности. — Сви грађански судови не врше у истој обиму грађанску јурисдикцију, коју им је највиша државна власт делегирала. Они стоје међу собом, као што смо већ видели, у односу субординације и координације; и сваком реду њиховом одређен је посебни круг рада, и тај круг рада управо и представља надлежност суда.

Надлежност је *овлашћење*¹⁾, а уједно и *дужност*, суда да врши грађанско правосуђе у одређеној врсти приватно-правних (грађанских) спорова. Она, дакле, није ништа друго до *мерило обима*, у којем један ред грађанских судова врши цивилну јурисдикцију.

О надлежности сваког реда грађанских судова постоје *посебни* законски прописи, који му регулишу вршење власти суђења.

113. — У погледу на надлежност уопште или на обим власти суђења грађанских спорова, грађански судови деле се на *редовне* и *специјалне* или *изузетне* судове.

Редовни су они грађански судови, који имају *потпуно* грађанску јурисдикцију, т.ј. који су овлашћени да расправљају уопште *све* врсте грађанских спорова, осем оних само, који су посебним, *изреченим* прописима законским изузети из њихове надлежности и пренети у надлежност нарочитих судова. Редовни су судови у нас:

¹⁾ Ни у садашњем законнику о поступку судском у грађ. парницама ни у оном од 1860. год. не налазимо дефиниције надлежности. На против, у првом законнику о грађ. суд. поступку (1853) вели се: у § 11. „Надлежност привремених судова састоји се у *власти*, по постојећем устројенију њиховом и прописима, тужбе саслушавати, извршити правосуђе, своје пресуде извршивати а и поравнања чинити“, и у § 16. „Надлежност првостепених судова састоји се у *власти* истраживати и судити парнице у првом степеном суду, и извршити пресуду наређивати“.

првостепени судови (изузимајући београдски *трговачки суд*) и *Апелациони Судови*.

Посебни (специјални) или *наузешни* су, пак, они судови, који расправљају само *оне* грађанске спорне предмете, који су им изречно, прописима законским, стављени у дужност. Такви су судови у нас: *трговачки суд* у Београду, *општински судови* и *изборни суд*. (У изузетне спадају још и *административни судови*).

На челу судске хијерархије стоји *Касациони Суд*, који не улази ни у ред редовних ни у ред изузетних или посебних судова зато, што он има сасвим засебну јурисдикцију, те сам представља оделит ред. Касациони је Суд установљен „да *оснажава* или *уништава* (касира) пресуде или решења судска, издана по грађанским спорним и неспорним (као и кривичним) предметима, у случајима, који су законом прописани“ (в. § 7. устројства Касац. Суда). Он је, дакле, суд, који само *разматра* одлуке нижих судова, али који *не суди*, т.ј. непосредно не решава саму суштину спора.

114. — II. *Разликовање надлежности на апсолутну (материјалну) и релативну (територијалну)*¹⁾. — Законодавац, заводећи више редова грађанских судова, морао је, понајпре и пре свега, свакоме реду судова брижљиво одредити какве ће врсте или природе грађанских спорова они судити; а затим је, с обзиром на координираност, сваком суду одредио његово засебно оделито подручје (le ressort; das Bereich). Отуда онда и разликовање надлежности на: 1-о *апсолутну, материјалну или стварну, ratione materiae*, (la compétence absolue ou d'attributions; die sachliche Zuständigkeit oder Kompetenz); и 2-о *релативну, територијалну или помесну, ratione personae vel loci*, (la compétence relative ou territoriale, die örtliche Zuständigkeit).

115. — Питање о надлежности грађанских судова у опште треба увек, према реченоме, посматрати с двојнога гледишта; другим речма, пре него се покрене какав год грађански спор, мора се, претходно, решити ово двојно питање: 1-о Понајпре и пре свега ваља, водећи рачуна о природи спора и карактеру његовом, пронаћи: који је суд законом позван и овлашћен да расправља спорове баш такве природе или врсте, какве је и тај конкретни спор? Другим речма: који суд треба да суди; да ли *општински*, или *првостепени* или *трговачки суд*? У овом случају истражује се она прва, *апсолутна* или *материјална*, надлежност грађанског суда. — За тим се даље пита: 2-о који је између свих судова јединог истог реда, т.ј. између координираних судова, — у чију апсолутну надлежност спада суђење тог конкретног спора, — надлежан да тај спор расправи он пре и с искључењем свих осталих, координираних му судова? У овом другом случају, пак, тражи се *релативна* или *помесна* надлежност.

Обе ове надлежности предвиђене су уједно у § 49 грађ. суд.

¹⁾ Bonfils, Proced. civ. n-oz 373. и след.

пост., према не тако довољно јасно, нарочито то не пре допунае законом од 19. Априла 1885. (Зб. 41. стр. 35.).

116. — Свакој од ових двеју надлежности одговара и аналогна (подобна) *ненадлежност* (инкомпетенција). Ненадлежност је *недостатак овлашћења* суда да врши правосудје у каквом конкретном случају, да пресуди дати спор. Тај недостатак овлашћења проистиче или отуда, што суд, код кога се покрене неки извесни спор, није, *по самом устројству свом*, законом овлашћен да суди спорове таквога рода, каквог је тај конкретни спор, — или отуда, што тај исти суд, не може, у том датом случају, да суди зато, што туженик стално не станује (§ 7. тач. 1. и § 28. грађ. суд. пост.), или, што се непокретност, предмет спорнога права, не налази (§ 36. ист. пост.) у подручју његовом. И тако неопходно има *двојне* ненадлежности 1-о *апсолутна* или *материјална, ratione materiae*, *ненадлежност*, и 2-о *релативна* или *помесна, ratione personae vel loci*, *ненадлежност*.

117. — *Интерес* разликовања двојне надлежности и *ненадлежности*. Разликовање надлежности и *ненадлежности* на апсолутну и релативну није само чисто *теориско*, већ оно има и свога *практичнога* интереса.

Апсолутна надлежност одређена је у *општем интересу*. Она стоји у непосредној, тесној вези с целокупном организацијом судова; *она се тиче јавног поретка*. Закони, дакле, који регулишу апсолутну надлежност, спадају у т. зв. апсолутне или прецедентивне законе, који траже безусловну послушност и примену. И ето због тога, и судови и парничне странке морају строго поштовати сва законска правила о апсолутној надлежности. Одступања (дерогације) од тих правила нису никакo допуштена (в. § 13. грађ. законика).

И *релативну* надлежност, додуше, регулишу закони; ну, при одређивању ове надлежности, законодавац се руководи више интересима самих парничних странака, нарочито и поглавито *интересом одбране* тужене странке, дакле, више *приватним интересом*, а много мање општим, јавним интересом. С тога је релативна надлежност не само *дужност*, већ и *право* туженика, да се потчини јурисдикцији само онога суда, који је у погледу на њега, дакле релативно, надлежан. И по томе, ако је он тужен за-и-ненадлежном суду, може се, ако хоће, одрећи права да чини *изузеће проштуру* *релативне ненадлежности* тога суда, код кога је тужен.

118. — Из ове разлике апсолутне и релативне надлежности истичу ове конзеквенце (последнице):

1-о Парничари *не могу* захтевати да им спор пресуди *апсолутно ненадлежан* суд. Напротив, они се *могу* сагласити, да им спор расправи *релативно ненадлежан* суд, само *ако* је овај апсолутно надлежан (в. у првој алинеји §-а 49 грађ. суд. пост.... „но ако *обе* стране *предстану* суду да им суди, парница та расправиће се код тога суда, *ма да иначе не би био надлежан*“), у вези с допуном од 19. априла 1885. друге алинеје: „само ако је он *по свом*“

устројству за предмет спора надлежан, (тј. ако је апсолутно надлежан), иначе (тј. ако је *апсолутно* ненадлежан) пристајање парничара на (апсолутно) *ненадлежан суд не вреди*, и тужба ће се у свако доба парнице *одбацити по званичној дужности*¹⁾.

Споразум парничних странака да им суди релативно ненадлежан суд назива се *пророгоцијом надлежности*, па отуда и назив *пророгирана* (продужена) *надлежност* (в. цитирану половину прве алинеје § 49. грађ. суд. пост.).

2-о *Апсолутна ненадлежност* може се у одбрану истаћи „у свако доба парнице“ (в. допуноу друге алинеје § 49. гр. суд. пост.), *двкле и после* одговора на тужбу, тј. на *рочишту* пред првим судом; даље у *незадовољству* или апелати; па, најпосле, и у самој жалби, изјављеној Касационом Суду. Пресуди, изреченој од *апсолутно ненадлежног* суда, недостаје један *битан* захтев (arg. из речи: *мора и надлежан* у §§ 304 и 305. грађ. суд. пост.), а због каквог битног недостатка у пресуди може се тражити *поновно* суђење по тач. 13. § 426. грађ. суд. пост. — Напротив, *изузеће* (exceptio) против *релативне ненадлежности* суда мора се учинити одмах, у почетку спора, тј. у *одговору на тужбу* (в. у другој алинеји § 49. грађ. суд. пост. . . . „и кад туженик, *одговарајући на шакву* (тј. релативно ненадлежном суду подишту) *тужбу*, не учини своје примедбе о (релативној) *ненадлежности* суда парница та има се расправити код *тога* (тј. релативно ненадлежног суда“ . . .). Не учини ли туженик у одговору на тужбу *изузеће* (примедбе) противу релативне ненадлежности суда, онда је то прећутна (конклюдентна) *пророгација надлежности*.

И најзад.

3-е *Апсолутну* надлежност своју суд је *дужан* да испита одмах, при самом отпочињању спора, тј. примању тужбе, или, најдаље на рочишту а пре него почне да извиња спор; па ако *нађе* да није (апсолутно) надлежан, онда *мора*, по *службеној дужности* својој (ex officio), одбити тужбу, *без обзира* на то, да ли је туженик *правио* изузеће противу апсолутне ненадлежности *тога* суда, коме је тужба предата, или није. „Сваку тужбу, која је *ненадлежно* коме суду (тј. апсолутно ненадлежном суду) предата, суд ће по *званичној дужности* решењем одбити:“ . . . (прва алинеја § 49. грађ. суд. пост. у вези с допуном друге алинеје истог §-а, од 19. априла 1886). — Апсолутно ненадлежан суд може одбити тужбу у *свако* *доба* парнице (в. исту допуноу). — Напротив, ако суд *нађе*, да је *само релативно* ненадлежан, онда он *може* (двкле факултативно) али *не мора* сам одбити тужбу на основу релативне ненадлежности своје.

119. — Кад је какав суд надлежан за извињање и пресуђење каквог конкретног спора, онда му ова траје све дотле докле год не изрече коначну одлуку своју о њему, па и ако би му се релативна надлежност у течају спора изменила (н. пр. туженик се у течају спора одсели у подручје другог суда да тамо стално пребива). А из овога се јасно види: да се надлежност суда одређује

за сваки спор по тренутку кад се он отпочиње. Отуда и ово правило: *Ubi coeptum est semel iudicium ibi et finem accipere debet*. Ово је правило било јасно исказано у првом законнику о грађ. суд. пост. (1853) у § 28. „Свака парница мора се код онога суда *спршити* код кога је започета. Од овог правила изузима се (а. б.):“.

Изузетак чини § 48. грађ. суд. пост. или још тачније § 28. *стецишног* поступка, који предвиђа случај, кад *туженик падне под стечај*, па наређује да од дана изданог *стецишног* прогласа престаје течај свију противу презадуженог код ког му драго првостепеног суда почетих парница, и да се оне *стецишном* суду ради продужења пошљу, о чему ће дотични суд и тужитеља известити. Ну, ако би која парница на другом суду већ *савршено* *ислеђена* била, овај ће то *стецишном* суду одмах јавити, али пре него би и парницу *стецишном* суду спровео, *ислеђену* ће парницу сам решити и ову заједно с пресудом *стецишном* суду на даљи поступак послати.“ — Ну овај се *изузетак* „односи *само* на оне парнице, којима се што *од имања презадуженога* тражи; *напротив*, оне парнице, које се само на *личности* презадуженога односе, као н. пр. да он какав посао уради и т. п. остају код оног суда где су започете“ (§ 29. *стец. пост.*).

120. — *Правило* је: да суд, који је и *апсолутно* и *релативно* *надлежан* за извињање и пресуђење каквог грађанског спора¹⁾, да такав суд *не сме одрећи* да спор суди. Одрцањем своје сарадње тај би суд (resp. судије) учинио кривицу, коју законодавац предвиђа и казни у § 120. *крив. зак.*

Ако је суду оспорена *апсолутна* надлежност онда ће он, баш да се и упустио у извињање спора, прекинути сваки даљи рад по истоме, и *решењем* одбити тужбу (аналогија из прве алинеје § 49. грађ. суд. пост.). — А ако је, пак, туженик учинио примедбу (*изузеће*) противу *релативне* ненадлежности суда, и то у *одговору на тужбу*, онда је то *претходно питање*, које суд мора најпре, не радећи ништа даље, опет *решењем* расправити (послед. алинеја § 49. грађ. суд. пост.). Ради расправе овога претходнога питања поступиће онако како то прописује § 108. грађ. суд. пост. који, у интересу бржега суђења, не даје туженику, ако му је *изузеће* одбијено, право на *особену* жалбу противу судског решења, већ му даје право да о том решењу узгредно говори у *незадовољству* или жалби противу пресуде изречене о главној ствари.

121. — Ну има извесних случајева, у којима неки суд, који је потпуно надлежан за суђење каквог конкретног спора, *мора*, изузетно од горњег правила, да напусти свој рад по истоме спору. Ти *изузетни случајеви* јесу:

1-о кад наступи случај, који предвиђа § 47. грађ. пост. То је случај, кад је учињен *приговор* или *изузеће* т.зв. *exceptio litis pendens*, о којој ћемо доцније говорити;

¹⁾ „Das für einen concreten Process sachlich und örtlich competente Gericht heisst der Gerichtsstand“, (forum Canstein; d. Civilprocessrecht I. стр. 49.

2-о кад наступи случај из § 48. грађ. суд. пост. у вези с § 28. степ. поступка, који смо поменули већ напред (бр. 120); и

3-е кад наступи случај из § 50. грађ. суд. пост., т.ј. кад су *све* или *већина* судија првостепеног суда изузете, на основу § 52. гр. суд. пост., од суђења, онда ће спор, ради кога је изузеће учињено, судити онај суд, кога за то, као релативно ненадлежног али као апсолутно надлежног, одреди Касациони Суд односно Апелациони Суд с обзиром на чл. 37. и 18. уредбе о убрзању рада код судова. Такав се суд зове *одређени (делегирани) суд*; и у пресуди, коју тај суд у том конкретном спору изрекче, мора се назначити да је *одређен* (в. тач. 1. § 305. грађ. пост.).

ГЛАВА II.

О апсолутној надлежности грађанских судова посебице.

122. — I. Критеријуми за одређивање апсолутне надлежности. — У одређивању ове надлежности грађанских судова наш се законодавац руководио, у главном, *двама* критеријумима: *природом* и *предношћу* грађанског спора. Нама се чини, да би, по теорији, било коректније, да је наш законодавац, у место *природе спора*, узео за критеријум апсолутне надлежности *природу тужбе*. Јер, природа спора зависи од природе права или правног односа, о коме је спор; а пошто, онет, тужба није ништа друго до само спорно право, за које се судска заштита тражи (*actio — tuzba — nihil aliud est, quam ius, quod sibi debeatur, iudicio persequendi*), то онда отуда излази сасвим конзеквентно, да природа спора зависи од природе права или правног односа, предмета спора, а природа права или правног односа одређује и природу тужбе која га штити.

123. — II. Апсолутна надлежност општинских судова. — Апсолутна надлежност општинских судова одређује!) § 6. грађ. судск. поступка (по замени од 17. јануара 1876. год. 36. XXVIII. стр. 39., која је ступила у живот 1. марта исте године) и чл. 15. уредбе о убрзању рада код судова од 22. VI. 1921. год., по коме је *сваки општински суд надлежан за:*

— 1-о *све личне тужбе*, које штите *тражбена права* (*actiones ex obligationibus*), но с овим ограничењем:

а) ако је чисто *грађанска* (цивилна) тражбина, онда вредност исте не треба да прелази суму од *пет стотина динара* закључно (*inclusive*). — Ну, ако се тужба подиже против државе или њених установа или ако ове подижу тужбу, онда је по члану 18. уредбе о убрзању рада код судова надлежан за суђење *првостепен*, а не општински, суд, без обзира на вредност спора.

б) ако је, пак, тражбина *менична* (тј. трговачко-правне при-

!) Види најновији закон о општинама у Краљевини Србији, од 5. јуна 1903. на име: „... Општински Суд, чл. 88. Општински суд има ове власти: 1-о судску власт: а) у грађанским споровима по глави I. грађ. судског пост., у којој надлежност по тим предметима није прешла на друге власти“.

роде према §-у 17. устр. тргов. суда), онда вредности исте не треба да је већа од *сто динара*.

— 2-о. све *стварне (реалне) тужбе* (actiones in rem), тј. оне, које штите т. зв. *стварна права* (својина, залога и службености), ну с овим ограничењем:

а) ако је предмет спора *својина или залога на непокретној ствари* онда му вредност не сме прећи суму од *пеш стотина динара*,¹ и,

б) ако је, пак, предмет спора *својина на непокретној ствари*, општински је суд надлежан, ако вредност спора не прелази *две стотине* дин. Чл. 15. уредбе под а.²

в) само за спорове око *пољских службености* (в. § 335. грађ. законика) надлежан је општински суд, (а за *кућне* — првостепени суд).

124. — За одређивање *вредности* спорнога предмета вреде ова *правала*: 1-о Надлежност општинскога суда одређује она сума, коју тужилац тражи, а не она, која му се пресудом досуђује. Ако би тужилац на пр. тражио више од 500 динара, општински би суд био ненадлежан, баш да би тужиоцу и мање од 500 динара досудио. Кад би за надлежност општинскога суда била меродавна она сума, која се тужиоцу пресудом досуђује, онда би општински суд могао увек себи присвојити надлежност за суђење каквог спора, досуђујући тужиоцу само неки део тражења његовог. — 2-о Обим тражења одређује завршна изјава тужночева о количини тражења његовог на саме суђењу (рочишту); јер, тек та изјава даје реално мерило интереса његовог. Ако би, дакле, тужилац најпре, у тужби, тражио двеста динара, па би доцније, у току спора, увећао каквим *споредним* тражењем (и пр. накнадом штете због неиспуњења уговора) првобитно тражење, тј. од 500 попео на 550 или 600 динара, онда би се општински суд морао огласити за ненадлежног. 3-е Суму тражења одређује *главно* потраживање, а ово обухвата не само *капитал* (главницу) већ и *уговорене или законске интересе* који су текли до дана тужбе, јер то обоје представља вредност оспоренога права на дан тужбе. И тако, ако би тужилац тражио да му туженик плати 450 динара, рецимо, од позајмице и т.д. и уговорени 12% год. интерес за три године, дакле до дана тужбе још 162 динара интереса, свега 612 динара, онда би општински суд био ненадлежан за суђење овога спора. — Ако би једна иста тужба била подигнута, било од стране више њих као тужилаца, било противу више њих као дужника, а тражбина била проста заједничка (конјуктивна, дакле не ни солидарна ни недељива) тражбина, онда се по делу свакога саповерноца у заједничкој тражбини или свакога садужника у заједничком дугу

¹ Службености наш законик (§ 309. тач. 1. грађ. суд. пост.) сматра за непроцењиве предмете, и за њих је по чл. 18. под а уредбе о убрзању рада код судова надлежан првостепени суд.

² О службености види прим. 1. О залози општин. суд не суди зато, што се штабулац књиге воде код првостеп. судова.

решава, да ли је или није општински суд надлежан. Кад би, на прилику, Павле, који ми дугује 450 дин., умро и оставио три сина као своје наследнике, онда се дуг Павлов, у погледу на његове наследнике, а на основу §§ 394. 490. и 543. грађ. зак., сматра као проста заједничка обавеза, дакле, сваки ми наследник дугује по 150 дин., те према томе, ако хоћу да тражим наплату тражбине једном тужбом од све тројице, надлежан би био општински, а не првостепени суд.

125. — Ако су интересоване странке сложне да се *равнају*, онда је општински суд надлежан, да у поравњењу посредује (тј. да им поравњење записником — протоколом — утврди §. 145. гр. пост.), само ако му, тога ради, *саме странке предстану*, и ако вредност спорног предмета не прелази 500 дин. за покретне а 200 за непокретне ствари. (в. тач. в. §. 6. гр. пост. и чл. 15. тач. в. уредбе о убрзању рада код судова). Такав протокол општинскога суда има снагу извршне пресуде (в. прву алинеју §. 146. грађ. суд. пост.), као год и да је поравњење учињено пред првостеп. судом.

126. — Општински суд *није надлежан* ни у ком случају: 1-о за *статусне тужбе*; 2-о за *тужбе* које штите *наследна права* уопште (vindictio iuris heredis, и petitio hereditatis); ни 3-е за *хипотечарне тужбе*.

127. — Општински је суд, даље, *надлежан* и за одобравање и удејствовање ових *средстава обезбеђења*: 1-о *забране* ради осигурања тражбина за које је он надлежан да суди по §. 6. гр. пост. и чл. 15. уредбе (в. §. 9. ист. пост.) — и, 2-о *задржавање дужника од пушта* (в. §§. 10., 11. у вези с §. 6. грађ. пост.).

128. — Општински суд суди спорове, за које је он надлежан, или у *првом и последњем степену* — инстанцији (en dernier ressort) или само у *првој инстанцији* (en premier ressort).

У *првом и последњем степену* општински суд суди оне спорове, којих вредност не прелази суму од 100 динара. Пресуда, изречена у таквом спору, одмах је *извршна* тј. противу ње нема места жалби (в. последњу алинеју § 13. гр. пост. по заменама закона од 17. јануара 1876. г. 36. XXVIII. стр. 59. и од 28. јуна 1832. 36. XXXVII. стр. 183.) и чл. 15. уредбе о убрзању рада код судова, последња алинеја.

Амо спадају и спорови, које пресуди *кмет села*, које с другим општину саставља, с *два призвана одборника*, или, ако ових у месту нема, с *два поштена човека*, а то су сви спорови у истом селу до *педесет динара* закључно *осем* спорова о *непокретности и службености* (в. тач. д., § 6. грађ. суд. пост.). И пресуда сеоског кмета је, дакле, *одмах извршна* (в. посл. алинеју § 13. грађ. пост. по спом. заменама и последњу алинеју чл. 15. уредбе).

А само у *првом степену* општински суд суди све остале спорове.

129. — Противу пресуда општинских судова, које су изречене у *првој степену*, има места *правноме средству* тј. *жалби*.

(§ 15. грађ. суд. пост.) по замени од 17. јануара 1876. год. 36. XXVIII стр. 59. и од 28. Јуна 1882. 36. 37. стр. 183.).

Жалба се подноси *председнику првостепенога суда* онога подручја, у којем је и општина, чији је суд изрекао дотичну пресуду.

Жалба се изјављује *усмено* или *писмено*, и то било *непосредно* самоме председнику дотичног првостеп. суда или *преко* општинског суда; и може се и усмено одмах по саопштењу пресуде изјавити, што се мора записати у записник суђења.

Општински је суд дужан да на примљену жалбу изда уверење, ако би парничар то узтражио. —

Жалба се даје у року од *осам* дана од дана, кад је парничару саопштена пресуда, не рачунајући у тај рок и дан саопштења пресуде (§ 16. по замени од 17. јан. 1876. г. 36. XXVII стр. 59., а у вези с § 117. грађ. суд. пост.) Доцније поднесена жалба мора се одбацити, а пресуда за извршну огласити (§ 16. у вези с тач. 1. § 307. грађ. суд. пост.).

Писмена жалба не мора се лично предавати било председнику првостеп. суда било општ. суду; она се може у облику писма преко поште послати; и ако је дата пошти на *погрешни реџис* сматра се као да је и самом председнику или суду предата (§ 16. у вези с § 119. грађ. суд. пост.).

130. — Противу поравњања, које су парничари закључили пред општинским судом а за суме веће од оних, означених у тачки а., §-а 6. грађ. суд. пост. и чл. 15. уредбе последња тачка, — жалба се подноси оном *првостепеном суду*, у чијем је подручју општина, пред чијим је судом поравњање учињено; у овом случају, дакле, разматра жалбу и поравњање цео суд, а не само председник или одређени судија.

Жалба се и у овом случају изјављује на исти начин и у истом року, који се почиње рачунати од дана кад је парничарима поравњање на писмено дато. (в. алин. 1. §-а 16. грађ. суд. пост.).

Решење првостепенога суда, које је донето по жалби изјављеној противу поравњања (в. § § 856—861. грађ. зак.), одмах је извршно (в. алин. 4. § 15. грађ. суд. пост.).

131. — Противу пресуде, коју је изрекао *избрани суд*, на који су се сагласили парничари пред општинским судом, а за спорне предмете означене у тачки а., §-а 6. грађ. суд. пост., — *нема места жалби*. Но избрани суд дужан је за *пет дана* предати по један комад пресуде парничарима, а један комад с парничним актима предати општинском суду на чување (в. посл. алинеју замењеног §-а 15. грађ. суд. пост.).

132. — III. Апсолутна надлежност првостепених судова. — Апсолутну надлежност свих првостепених судова, изузимајући ону трговачкога суда у Београду, одређују § 27. грађ. суд. пост., § 8. закона о устројству првостепених судова и члан 18. уредбе о убрзању рада код судова. Из ових законских наређења види се јасно, да првостепени судови врше потпуно грађанско правосудје и одно-

сно лица и односно ствари или предмета грађанских спорова, дакле т.зв. *редовну* грађанску јурисдикцију. Они су надлежни за:

1-о све т.зв. *реалне* (стварне) тужбе, које штите т.зв. реална или стварна права (или „чисто-стварна“ права, в. § 197. грађ. зак.) т.ј. својина, залога и службеност, а *вредност* спорнога права прелази суму од 300 динара. — *Изузетци*: а) за тужбу, која има за предмет право својине на *непокретној* ствари, а *предност* му прелази суму од двеста динара, за службености на покретним и непокретним стварима, за право залоге на непокретним стварима без обзира на вредност, надлежан је опет првостепени а не општински суд, в. тач. б., §-а 27. грађ. суд. пост., која је измењена законом од 17. јан. 1876 год. Збор. XXVIII стр. 59., тач. 2. § 8. устр. првостеп. судова и чл. 18. уредбе. — б) за тужбу, којој је предмет каква *пољска службеност* (в. § 335. грађ. зак.), надлежан је општински а не првостепени суд (в. тач. а., §- 27. грађ. суд. пост., која је додата законом од 17. јан. 1876. 36. XXVIII стр. 59., § 8. устр. првостеп. судова, у вези с тачком б., §-а 6. грађ. суд. пост. и чл. 15. тач. б. уредбе.

2-о, све т.зв. *личне* тужбе или тужбе, које штите *тражбена* (облигациона, лична) *права* или дугове, само ако *предност* тражбине или дуга прелази суму од пет стотина динара. — *Изузетци*: а) ако је спорна тражбина *менична*, а вредност јој прелази суму од *сто* динара, надлежан је првостепени а не општински суд (в. тачку 1. §-а 8. устројств. првостеп. судова у вези с тачком а. измењеног § 6. грађ. суд. пост.; и чл. 15. уредбе тач. а. б) ако је поверилац или дужник спорне тражбине држава или која државна установа надлежан је такође првостепени а не општински суд, без обзира на вредност тражбине (в. тачку в., §-а 27. грађ. суд. пост. која је додата законом од 23. новембра 1865., 36. XXVIII стр. 174. и од 14. јуна 1878. 36. XXXIII стр. 53, тачка 3., §-а 8. устр. првостеп. судова и чл. 18. тач. г. уредбе о убрзању рада код судова.

3-е све *породично-правне* и уопште све т.зв. *статусне* тужбе, којих су предмети *непроцењиве вредности* (в. тач. а. §-а 27. грађ. суд. пост., тач. 4. §-а 8. устр. првостеп. судова и чл. 18. уредбе тач. а.). — *Изузетак*: Спорови о важности, разводу и поништају (анулацији) брака спадају у надлежност т.зв. *епархијских духовних* судова (в. § 99. грађ. законика и чл. 96. закона о црка. властима од 27. априла 1890 године). Ну за брачне парнице између Римокатолика и Лутерана надлежан је првостепени суд, (в. уредбу од 7. децембра 1861. В№ 2444. 36. XIV стр. 202.);

4-о, све *тужбе о наследству* у *опште* без обзира на вредност, в. тач. 2. §-а 8. устр. првостеп. судова и тач. а. § 6. грађ. суд. поступка; и

5-о све *трговачке* спорове, који спадају надлежност трговачког суда, осем оних за које је надлежан трговачки суд у Београду, в. § 24. зак. о устр. трговачког београдског суда. В. §§, 16., 17., 18. и 19. истог закона.

133. — Правила односно вредности, изложена напред под бр. 124., вреде и овде.

134. — Првостепени судови суде или само у првом или у првом и последњем степену. По правилу, они суде само у првом степену, а то значи: да парничари могу употребити правна средства (незадовољство или апелату и жалбу) противу пресуда и решења првостепених судова и тражити исправку истих код виших судова. А тек по изузешку они суде у првом и последњем степену т.ј. противу одлука њихових нема места ни апелати ни жалби. Ближе о свему овоме види засебан одељак о правним средствима.

135. — IV. Апсолутна надлежност београдског трговачког суда. — Апсолутна надлежност београдског трговачког суда опредељена је §§-има 16—19. његовог устројства од 12. децембра 1859. год. и при одређивању исте узета су за основу три критеријума: 1-о природа правнога посла или дела, које је дало повода спору; 2-о особина туженика; и 3-е вредност спорнога предмета.

136. — 1-о Природа правнога посла или дела. Трговачки суд суди, као што се изречно вели у тачци 2. §-а 16. зак. о устројству истога суда:... „о парницама, између свију лица, односећим се на трговачки посао.“¹⁾ Чим, дакле, правни акат или дело, које зарађа спор, улази у категорију трговачких послова, чим има трговачког посла, надлежан је трговачки суд, без обзира на то, да ли су лица, која су тај посао закључивала, или при њему суделовала, трговци или не у смислу §-а 1. тргов. законика. — Овде се сад намеће ово питање:

137. — Који су правни послови трговачки послови? — Одговор на ово питање даје нам §. 17. зак. о устројству трговачког суда, који гласи: „Закон сматра као посао трговачки: 1. Сваку куповину, хране, ескана, уопште покретних ствари у целин препродаје, било снако као што је узето, било после пошто се препродаје или у други вид обрне. 2-о Сваки уговор или поравњење између трговца и трговца; осим ако се докаже, да уговор или поравњење није због трговине учињено. (Ову другу тачку треба довести у везу с тачком првом §-а 16. зак. о устр. трг. суда која вели: да суд тргов. суди: о свима парницама односећим се на уговор и поравњења због трговине између трговаца, занатлија и банкара). 3-е Свако предузеће комисионерства и подвоза на суку и на води. 4-о Свако предузеће набављања (лиферације). 5-о Свако делане или операцију банака; 6-о Мешцу ма између којих лица. 7-о Свако предузеће грађевина.

Ближе објашњавање овога §. 17. не спада у опсег овога дела, већ припада науци трговачкога права²⁾.

¹⁾ Ово је наређење позајмаено из француског трговачког законика, на име из члана 631. „Les tribunaux de commerce connaissent, entre toutes personnes, des contestations relatives aux actes de commerce.“

²⁾ В. расправу Ђ. Ж. Борђевића, проф. В. Школе, О трговачким пословима, која је штампана у правн. часопису Браничу, 1888. год.

138. — 2-о Особина туженика. Има извесних послова који, по суштини својој, нису ни грађански (цивилни) ни трговачки (комерцијални) послови, већ могу бити једне или друге врсте. Да наведемо један пример. Неки трговац купи кола и коње. Сад, ако је он ту куповину извршио ради личне, домаће потребе своје, онда је та куповина чисто грађанско-правни посао; а ако ју је, на против, извршио у намери да своју робу пренеси или разноси, дакле у интересу и ради потребе своје трговине, онда је та куповина трговачки посао, па ма да купац није имао намере да кола и коње препродаје. Претпоставимо, да је купац, као трговац, ову куповину извршио у интересу своје трговине, онда се она мора сматрати као трговачки посао због особине купчеве т.ј. за то што је он трговац, што она има везе са занимањем његовим; другим речима, она је акцесорија и последица самога занимања купчевог, трговања. — Ну, кад ће један правни посао бити грађански а кад трговачки? Има ли ту каквог год правила? Има. Закон претпоставља, докле се год противно не докаже, да се такав посао тиче занимања, дакле да је трговачки. Ову је мисао закон исказао у броју 2. §-а 17. огласивши „сваки уговор или поравњење између трговаца као трговачки посао, осим ако се докаже, да уговор или поравњење није због трговања учињено“, — формула сувише широка, која је сужена тачком 2. у §. 19. која гласи: „парнице подигнуте против трговаца за исплату хране, тина или ствари купљених за његову кућену потребу — не спадају у надлежност трговачког суда“; која, дакле, искључује из класификације трговачких послова куповине учињене ради личне домаће потребе.

И тако онда трговачки је суд апсолутно надлежан за све спорове, који потичу из таквих трговачких послова, који се тек акцесорно сматрају као трговачки послови, т.ј. с обзиром на особину туженика који их је извршио.

139. — С обзиром на особину лица, које је као трговац пало под стениште, трговачки је суд, по §. 18. зак. о устр. тргов. суда, надлежан: „да суди о свему, што се тиче стеништа о трговачком имању“ у вези с §§ 28. и 29. зак. о стец. пост., — изузев случај спора око непокретности.

140. — Може да се деси, да је извесни правни посао, који су међу собом закључила два лица, трговачки посао само односно једнога од њих, а односно другога да је, напротив, грађанско-правне природе. На прилику, неки винарски или житарски трговац купи извесну количину вина, жита или других земљиних производа од самога произвођача као власника, т.ј. земљоделца — у оваком случају од стране купца, као трговца, уговор је трговачки, а од стране произвођача је чисто грађански уговор. Уговор је дакле мешовите природе: за једну је странку трговачко-правни посао а за другу грађанско-правни. И сад настаје питање какав утицај има овај мешовити карактер правнога посла на апсолутну надлежност?

Одговор на ово питање даје нам прва тачка §. 19. зак. о устројству тргов. суда, по којој: „Парнице подигнуте против го-

спадара земљоделца или виноградије због продаје хране или пића, и што они обделавањем производе, не спадају у надлежности трговачког суда“.

141. — 3-е Вредност спорнога предмета. — § 27. тач б.) грађ. суд. пост. и чл. 18. уредбе о убрзању рада код судова важи и за апсолутну надлежност трговачког суда, јер се то наређење тиче апсолутне надлежности првостепених судова, а према § 5. грађ. суд. пост. у ред првостепених судова долази и трговачки београдски суд. —

Изузетак: За менична потраживања до сто динара надлежан је општински а не трговачки суд, в. § 6. тач. а., грађ. суд. пост. и чл. 15 уредбе о убрзању рада код судова тач. а.

142. — И овде вреди она иста правна правила односно вредности, која су изложена под бројем 124.

143. — У којим случајима сваки други првостепени суд решава спорове у првој и последњој инстанцији, у тим случајима их решава и београдски трговачки суд.

144. — V. Апсолутна надлежност Апелационог Суда. — Апелациони је Суд *ratione materiae* надлежан да, у другом и последњем степену, разматра и суди само оне грађанске спорове, који су у првом степену решавали првостепени судови (§ 6. устројства Апелац. суда), на име спорове: 1-о о непроцењивом предмету, нпр. о службености, усиновљењу, оглашењу за распикућу и т.д., и 2-о о предмету, кога вредност прелази пет стотина динара, не рачунајући у ту суму интерес, парничне трошкове, дангубу и штету, коју је првостеп. суд пресудом досудио, осем ако то не би главну ствар сачињавало. (§ 309. грађ. пост.) и чл. 37 уредбе.

145. — Апелациони је суд ненадлежан да разматра пресуду првостепеног суда која је изречена: 1-о на безусловном признању једног парничара; или, 2-о, по којој има да положи главну заклетву један парничар; или 3-е, по којој има да положи ошкривајућу заклетву један парничар; (§ 310. грађ. суд. пост.)

146. — Апелациони је суд надлежан за жалбе противу закључења старатељског и ванпарничног судије. (в. чл. 9. закона о старатељству од 25. октобра 1872 год. Зб. XXV стр. 17. и чл. 60. уредбе у вези са чл. 8. правила о поступању у неспорним делима.)

147. — VI. Апсолутна надлежност Касационог Суда. — Напред смо рекли, да Касациони Суд стоји на врху хијерархије судова са задатком: да одржава правилну и једнообразну примену материјалних и формалних закона од стране нижих судова; да спречава потчињене му судове да не раширују или не сужавају своје атрибуције у вршењу правосуђа; и да, вршећи дисциплинарну власт над судијама, осигура одговорност њихову за сваку, моралну и материјалну, штету, коју би и јавном и приватном интересу нанели несавесним вршењем својих дужности.

Ну правосуђе, које врши Касац. Суд, битно се разликује од онога, које врше потчињени му судови: првостепени и Апелац. Судови. Ови су постављени да притичу у помоћ правима, да откла-

њају повреду од њих, које повлаче за собом оштећење приватних интереса. Они суде, т.ј. оцењују факта, подводе их под закон и утврђују да ли има или нема места примени закона на њих. Они се упуштају у двојно испитивање факта и права. А Касациони Суд, на против, врши своје правосуђе само у интересу општем. Њему није стало толико да помаже оштећењу приватних интереса. Он нема да се брине о томе, да ли су се судије нижих судова превариле, кад су утврдиле да неки факат постоји или не постоји, да ли су извесну околност, која је факат пратила, узеле или нису у обзир и оцену, да ли су правилно или погрешно растумачиле спордне погодбе или клаузуле каквога правнога посла, да би из њих изведе намеру странака при закључивању истога. Све су то питања, која су ниже судије решиле не тумачећи и не примењујући никако законско наређење. Код ових питања, ниже судије нису могле ни повредити закон, нити га погрешно протумачити, ни повредити форме, нити прекорачити своју власт. А ово баш и јесу случајеви, у којима се огледа надлежност Касац. Суда, то су баш једини случајеви, у којима је улетен јавни, друштвени интерес.

Само они судови, који суде, позвани су да утврђују да ли постоје или не постоје факта с таквим и таквим конзеквенцијама. Њихова оцена, заснована на документима спорнога предмета, суверена је: ма како да је она контроверзна (спорна), она не подлежи, ни по каквој основу, контроли Касац. Суда. Касац. Суд мора, баш напротив, узети да су утврђена, да постоје она факта, која су усвојили нижи судови. Ова одељеност фактичког од правног питања код Касац. Суда важила је у Србији као уставно начело: „... један Касациони Суд... који не суди о делу (факату) него само о праву“ (чл. 149. Устава од 1903 год.). Ну, у погледу на факта, Касациони Суд има право да контролише да ли је нижи суд правилно одредио правни карактер факата и да ли је из њих коректно извео законске конзеквенце; и ако овај то није учинио, Касац. је Суд овлашћен да га у том погледу примедбама својим корегира; а чинећи ово он само испитује да ли је нижи суд правилно закон применно. В. § § 7., 11. зак. о устројству Касац. Суда.

148. — Правосуђе Касационог Суда врши се, рекосмо, само у општем, јавном интересу. То се најбоље доказује тиме, што је у државама, у којима постоји државно тужоштво или правобранство, као сасвим оделита, самостална и ваљано уређена установа, — ово овлашћено и позвано, да изјави жалбу на Касациони Суд противу пресуде нижега суда, кад је она неправилно и противно закону изречена, у интересу самога закона, и што та жалба нема утицаја на приватни интерес парничара. Пресуда нижега суда, коју Касац. Суд касира у интересу закона, задржава, међу парничарима, сва дејства везана за ауторитет пресуђене ствари.

Ну закон даје право и парничарима да могу, средством жалбе, тражити помоћи у Касац. Суда противу пресуда нижих судова. И зар ово право парничара није контрадикција томе, да Касац. Суд врши своје правосуђе у општем интересу? Није. Закон даје ово

право жалбе парничарима из више разлога. Било би противно добром друштвеном поретку, кад би услед непажње државног тужиоца, представника општих интереса, каква правна заблуда, учињена у ислеђењу или суђењу каквога спора, постала у току времена општа заблуда, која би стала на место самог законског наређења. Законодавац је осетио да би најсигурније средство било да се постигне задаћа Касац. Суда, ако се допусти да у служби јавнога интереса конкурише она ватрена ревност, она страљива брига коју изазива приватан интерес. И доиста, искуство нам свакога дана потврђује, да су парничари неуморни да у жалбама својим обележе и најнезнатније поваре закона од стране нижих судова. Њихов лични интерес, па и сама страст, доприносе такође одржању општега интереса. — И за то,

149. — По правилу, противу сваке одлуке нижих судова у грађанским споровима има места жалби на Касац. Суд, изузев случајеве, у којима сам закон изречно вели: да нема места жалби (§§ 322, 290, 299. и т.д. грађ. пост.)¹⁾ Ближе о овоме у одељку о *правним средствима* противу одлука судских.

¹⁾ Види чл. 37. уредбе о убрзању рада код судова и одлуку опште седнице Касационог суда од 7. IX. 1921. Бр. 9144 у књизи „Уредба о убрзању рада код судских и изведних власти“ од Др. Д. Аравџевића и Др. Д. Суботића, 19.2. год. по којима одлуке првостепеног суда, донесене од судије појединца (чл. 18. уредбе), разматра у другом и последњем степену Апелаци. Суд, тако да оне не долазе пред Касац. Суд.

ГЛАВА III.

О релативној или помесној (територијалној) надлежности грађанских судова посебице.

150. — I. Уопште. — Питање о релативној надлежности тиче се само и искључиво *координираних* судова: *општинских* и *првостепених*, јер њих има више који с једнаком апсолутном или стварном надлежношћу стоје напореда један поред другога, и онда се мора одредити, који суд од исте категорије или реда треба да је надлежан за расправу каквог конкретног спора. Ово одређивање надлежности бива обележавањем *подручја* (ресора или територија) сваком од координираних судова. Релативна надлежност у погледу на суд значи: *право и дужност да он расправи извесан конкретан спор* на супрот сваком другом суду исте категорије; а у погледу на странку: *право парничара да одбије расправљање* истога спора од стране ма кога другога суда истога реда. — Релативна надлежност у погледу на странку назива се још и *forum* (der Gerichtsstand).

— Релативна надлежност или *forum* разликује се на *општу*, *генералну*, (*forum generale*) и *посебне, специјалне* (*fora specialia*). Да их посебице разгледамо.

151. — II. Општа (генерална) помесна надлежност (*forum generale*). — За помесну или релативну надлежност важи ово *опште правило*: *За све, наречно неизузете, грађанске спорове надлежан је онај суд, у чијем подручју туженик има, у време предаје тужбе, свој домицил.* *Forum generale* је дакле, *forum domicilii*. Отуда ово традиционално правило у нашој науци: *Actor sequitur forum rei (forum domicilii)*.

Да се ово правило усвоји одлучиле су ове консидације или обзири. Требало је у исто време одредити суд, који је најподеснији да један спор расправи, и задовољити жељу: да се правда изриче брзо и јевтино, без великих трошкова за парничаре. А од свих судова једнога реда, с једнаком стварном надлежношћу, у свакој држави, најподеснији су судови да ваљано расправе спор - суд домицила *тужоачевог* и суд домицила *тужениковог*. Они познају парничаре, њихов положај, њихову часност ит.д.

или их могу упознати. А с гледишта економије и брзине, које се желе за изрицање правде, мора се избегавати путовање парничара из места у место, јер им то неизбежно увећава трошкове и за-кашњава пресуђивање спора. Ну један се парничар мора покретати и излагати путним трошковима. У следству тога, ваљало је одредити суд *шужиоцевог* домицила или суд *шужениковог* домицила.

Избор првога суда био би неправедан. Зашто натеривати туженика да баш он мора ићи суду домицила тужиоцевог и излагати се путним трошковима и дангуби, и тако претпостављати да тужилац има право, док још није ни доказао оправданост свога тражења? Нек се узме у вид то: да је редовно стање ствари, да ми нисмо дужници једни другима (осем обвеза или дужности, више моралних него правних, које има сваки човек према своме ближњему). Одношај дужника према повериоцу је дерогација обичном, редовном положају људи међу собом. Тај одношај представља изузетак. Узајамна слобода, одсутиност сваке обигаторне везе то је, дакле, нормално стање свакога од нас. И сад кад Павле тврди да му Петар шта дугује, и хоће да добије од суда, на том основу, осуду противу Петра, он тврди да постоји дерогација од општега права између њега и Петра. Петар има у своју корист општу претпоставку. Он се сматра, а priori, да ништа не дугује.

152. — Ово традиционално правило: *Actor sequitur forum rei (forum domicilii)* усвојио је и наш законодавац и то, пре свега, за *општинске* судове у § 7. грађ. суд. пост.: „Надлежан је редовно суд оне општине: 1-о у којој тужени стално живи, или ако сталнога места обитавана нема, у којој се, у време сулбе, нађе; — а за тим, за *првостепенне* судове у §. 28. грађ. суд. пост.: „У опште надлежност суда опредељује се по месту шуженога лица, у комг оно стално живи или пребива.“

Ну како се у поменутих §§-има не помиње опште усвојени термин *домицил* већ *место сталнога пребивања* (живљења или обитавана), и како се нигде у нашем законодавству не објашњава шта је *домицил*, а шта *место становања* (резиденција), то може дати повода сумњи у истинитост нашега горњег тврђења. Да би ту сумњу отклонили, нужно је да изближе претресемо ово питање:

153. *Шта је домицил, а шта место становања (резиденција)?* — Да узмемо најпре један пример из практичког живота. Неки трговац има своју радњу у Београду, ту му је средиште свих правних послова његових, и ту он са својом породицом станује неко време преко године. Најлепше месеце у години он с породицом проведе у Гроцкој или у другом месту, где му је пољско добро и одакле сваког дана долази у Београд те преко дан ради и надгледа ток својих послова; а сем тога обичну бањску сезону проведе у којој бањи или у путовању. Тај трговац има свој *домицил* у Београду, зими *станује* (резидује) у Београду, а лети у Гроцкој или у месту где му је пољско добро, а кад путује онда се бави онде где се у ком моменту путовања затече. И тако онда ваља разликовати *домицил* од *резиденције*.

Реч *домицил* (*domicilium* од *domus* и *colere*) означава појам правни, фиктивни, а никако не материјални. Она значи законско седиште каквога лица; и у коме је месту средиште правних послова, правних интереса каквоме лицу, у том месту му је и *домицил* његов¹⁾. Домицил је, дакле, апстракција, која је потекла из одношја, који је закон утврдио између једнога лица и некога места, у коме је главно средиште правних послова и интереса тога лица; и, пошто обично сваки живи у месту својих послова, то се онда, разложно, за сваког и *претпоставља*: да је увек у том месту, да му је ту кућа и породица; па с тога је домицил и претежнији у правном погледу од места становања или резиденције²⁾.

А *резиденција* значи реално, фактичко седиште или просто становање (живљење) каквога лица. Она је у месту редовног пребивања каквог лица, било то сад у месту домицила или где год на другом месту; па с тога, једно лице може имати *више* места становања или резиденција, зимњу и летњу, а домицил је увек *један*. Она означава, дакле, *фактичку, реалну везу између лица и места, а домицил њихову правну везу*.

Ову разлику између домицила и резиденције наш је законодавац, по немачком праву³⁾, обележио придевом *стални*, па с тога у његовој терминологији домицил значи: *место сталног пребивања*.

154. — Домицил се разликује на *вољни* (*domicilium voluntarium*) и *закони* (*d. necessarium*) према томе, да ли је одређен *вољом* дотичнога лица или самим *законом*.

155. — *Вољни* домицил заснива се фактичким настањивањем у каквом месту с намером, да се ту има стално седиште и средиште својих правних послова. Та се намера (*animus sedem fixam habendi*) доказује изречном изјавом исте (нпр. пријавом код општ. власти) или се изводи из околности, које су пратиле промену места становања. — Једном утврђени домицил може се променити.

156. — Ако какво лице *нема* домицила т.ј. места сталног пре-

¹⁾ Француски грађ. законик у свом чл. 107. овако дефинише домицил: „Le domicile de tout Français quant à l'exercice de ses droits civils et au lieu où il a son principal établissement“. Исто тако и турски законик у чл. 16. Il *domicilio* civile di una persona è nel luogo in cui essa ha la sede principale dei propri affari ed interessi. — La *residenza* è nel luogo in cui la persona ha la dimora abituale“.

²⁾ Чл. 57. франц. закон. о грађ. суд. поступку вели: „Le défendeur doit être assigné devant le tribunal de son domicile, s'il n'y a pas de domicile, devant le tribunal de sa résidence“.

³⁾ *Savigny, System des haut. röm. Rechts. VIII. crp. 58.* „Als Wohnsitz (domicilium) eines Menschen ist derjenige Ort zu betrachten, welchen derselbe zum bleibenden Aufenthalt und dadurch zugleich zum Mittelpunkt seiner Rechtsverhältnisse und Geschäfte frei gewählt hat“. — *Windscheid, Lehrb. d. Pandektenrechts. I. 5. изд. § 26.* „...Einen Wohnsitz hat der Mensch an dem Orte, wo der Mittelpunkt seiner Verhältnisse und seiner Thätigkeit ist, wen er sich auch an diesem Ort nicht fortwährend, ja wenn er selbst sich an demselben regelmässig nur vorübergehend aufhält“. — *Baron, Pandekt. 6. изд.* „Der Wohnsitz ist der Ort, welchen Jemand zum Mittelpunkt seiner Thätigkeit und seiner Verhältnisse macht, wenn gleich er sich nicht an diesem Ort fortwährend aufhält.“; — и други.

бивања или живљења, или му је оно *непознато*, онда је за њ надлежан онај суд, у чијем се подручју нађе у време предаје тужбе суду. § § 7, тач. 1. и 32. грађ. суд. пост.

157. — А ако какво лице има *више места становања у разним подручјима* судским, онда тужитељ има право да *избере*, код кога од тих судова хоће да поведе парницу § 33. грађ. суд. пост.

158. — Правило: *actor sequitur forum (domicilii) rei* важи не само за *природна* (реална) већ и за *вештачки створена* или т.зв. *правна лица* (корпорације и задужбине). А закон сматра да је домицил правног лица у оном месту, у коме се представници тога лица редовно састају ради вршења послова. В. § 28. друга алинеја грађ. суд. пост.

159. — *Изузетно* од општега правила, исказаног у § § 7. и 28. грађ. суд. пост., надлежан је да суди суд подручја у коме је домицил *тужночев* у овим случајима: 1-о, кад туженик живи *изван* Србије; 2-о, кад се туженику не зна место сталног пребивања у Србији, и нема никаквог непокретног имања у Србији, в. § 30. грађ. суд. пост. Ови се изузетци оправдавају тиме, што је фактичка сметња примени правила *actor sequitur forum rei*, а после *forum-a* тужениковог најпречи је *forum* тужночев.

160. — *Законом одређени* (или т.зв. *наведени*) домицил имају ова лица:

1-о *чиновници*. Они су, по § 16. зак. о чиновн. грађ. реда, дужни да живе у месту своје дужности⁴⁾. Следствено за њих је надлежан суд, у чијем подручју врше своју дужност.

161. — 2-о *удата жена*. По § 110. грађ. зак. жена мора живети у оном месту где јој и муж живи. С тога је за њу надлежан онај суд, који је надлежан и за њеног мужа. Ово вреди и за *удовицу* докле год сасвим не промени место пребивања. § 31. грађ. суд. пост. — Ну ако жена живи удаљена од места пребивања свога мужа, онда она *може* бити тужена и код онога суда, у чијем подручју она живи.

162. — 3-е *малолетници*. Ако су *законита* (брачна), *усвојена* или *позакоњена деца* (§ 112—114, 128, 134. и 135. и т.д. грађ. зак.), онда је домицил њихов у месту домицила очевог, па с тога је за њих надлежан онај суд, који је за оца њиховог надлежан, баш ако би отац умро или изван земље отишао. (§ 31. грађ. суд. пост.) А ако су *незаконита (ванбрачна) деца*, онда им је домицил у месту домицила матерног, следствено за њих је надлежан суд, који је надлежан и за матер њихову (§ 31. грађ. пост.). —

Ну, ако деца, удаљена од места пребивања родитељевог (очевог или матерног), живе на другом месту, издржавајући се од своје зараде, као учитељи, вештаци, занатлије, калфе, слуге и т.д. онда

⁴⁾ Чл. 19. грађ. суд. пост. од 1860. год. вели: „Узима се да човек стално живи: 1-о где је у државној служби и то докле је онде у служби; и 2-о где има сталну трговину, где занат ради или где под закуп држи какво непокретно добро, и то докле ова његова радња траје“. Исто тако и чл. 18. грађ. пост. од 1853. год.

она могу бити тужена и код онога суда, у чијем подручју овако живе (в. посл. алинеја §-а 31. грађ. суд. пост.). — И

163. — 4-о *лица која стоје под старатељством*. Она живе код својих старатеља; па како се она уподобљавају малолетницима (в. § 41. и 920. грађ. зак.), то онда има места аналогичи §-а 31. грађ. суд. пост. и односно ових лица.

164. — III. *Посебне (специјалне) релативне надлежности (fora specialia)*. — У циљу, да олакша решење извесних спорова, законодавац је сматрао за потребно, да се, у погледу тих спорова, удали од општега правила о релативној надлежности: *actor sequitur forum rei*, па с тога је одредио извесне судове као надлежне за расправу тих спорова. *Fora specialia* јесу:

1-о *Forum rei sitae*. Овај *forum* предвиђа § 36. грађ. суд. пост.: „За тужбе о *правима стварним, о деоби, о границама, (тужбе) за принажање непокретности, (тужбе) због стварне службености или непокретне залог, надлежан је онај суд у кога се округу* (т.ј. подручју) *имање* (т.ј. непокретно добро) *налази*“. Ово законско наређење оглашава да је надлежан за све тужбе или спорове, које се тичу неке *непокретне* ствари, онај суд у чијем се подручју та непокретност налази. А ти спорови о непокретној ствари могу бити: 1-о, о *праву својине* на исту ствар; 2-о, о *деоби заједничке непокретности* (куће, њиве и т.д.) — *actio communi dividundo*; 3-е, о *обележавању граница* (границењу) *суседних непокретности* (тужба о ограничењу звала се у римском праву *actio finium regundorum*); 4-о, о каквој *реалној службености* (в. § § 332, 334. и идуће грађ. зак.) *actio confessoria vel negatoria*; 5-о, о *непокретној залози*, т.ј. кад је реч о стављању, скидању или правдању хипотеке (интабулације и прибелешке); у осталом ово нарочито предвиђа и § 37. грађ. пост.: „За тужбе о обезбеђењу надлежан је онај суд, у кога се округу налази имање, које се за обезбеђење тражи“, који треба довести у везу с § 385. ист. зак.; — даље 6-о о *државини* (притежану) било због узнемиравања у истој било ради повраћаја одузете државине; и најзад, 7-о, о *каком год грађанском (облигационом) праву*, нпр. ради извршења уговора о куповини, промени или закупу непокретне ствари; ради наплате трошкова учињених у корист дотичне непокретности, или ради наплате награде за рад извршени у корист исте¹⁾, и т.д.

¹⁾ У члану 23. зак. о пост. суд. у грађ. парницама од 1863. год. вели се: „Под парницама о непокретном добру разумевају и оне: 1-о, кад закупца од господара непокретног добра тражи што по уговору закупном; 2-о, кад од господара непокретног добра тражи што онaj, који је на позу тог добра радио или штогод давао; 3-е, кад би између суседа била распра око каквог непокретног имања, нпр. око службености; 4-о, кад би непокретно добро господар његов или цело или један део продао, па не би испунио што је с купцем уговорио. — У свакој овакој парници надлежан је суд оног окружја, у ком се добро налази а и *онaj*, у ком господар добра живи“. Исто овако гласи и § 23. зак. о грађ. суд. пост. од 1853. — § 36. садањег грађ. пост. судског укинуто је избор *forum-a domicilii* власника непокретности.

165. — 2-o *Forum (contractus) solutionis*. Овај форум предвиђа §. 34. грађ. суд. пост.: „*За тужбе о испуњењу или уништењу уговора, или о накнади штете из уговора проистичуће, надлежан је онај суд, у кога се округу (ш.ј. подручју) уговор испуњен има; ако није назначено, где ће се уговор испуњити, онда је надлежан суд онога округа, у ком је уговор закључен.*“ За *forum solutionis*, т.ј. да буде надлежан суд, у чијем се округу уговор има испуњити, закон тражи да су се уговорници *изречно* (arg. из речи „назначено“), било усмено било писмено, споразумели о месту извршења уговора; иначе је други форум, *forum loci contractus*, т.ј. надлежан је за расправу спора онај суд, у чијем је округу уговор закључен. Неоправдано је, јер непрактично је, што је законодавац одређивањем *forum-a loci contractus* (т.ј. суда места закључења уговора) одступно од правила: *Actor sequitur forum rei* (*forum domicilii*). Врло је сумњиво, да се у пракци ова дерогација од општега правила одржава.

Као специјалан случај надлежности онога суда, у чијем је округу уговорено место испуњења уговора, јесте форум места плаћања менице за меничне тужбе.

166. — 3-e *Forum gestae administrationis*. Њега предвиђа §. 35. грађ. суд. пост.: „*За расправе због старатељства или управљања туђега имања, надлежан је суд онога округа, у коме је било старатељство или управљање. Ако је старатељство судом наређено, онда је надлежан онај суд, који је то наредио.*“ Ове расправе могу имати нарочито за свој предмет *полагање рачуна* о управи с имањем и *накнаду штете*, која је проистекла услед рђаве управе.

168. — 4-o *Forum delicti commissi*. Овај форум предвиђа §. 41. грађ. суд. пост.: „*За грађанска тражења, исцпичућа из недозвољених дела (delicta), надлежан је онај суд, где је то дело (delictum) извршено, ако се у исто време и о кривци суди.*“ Разлог је тај, што ће овај суд лакше и боље оценити штету и спор праведније пресудити. Амо сладају и спорови због *потрице* т.ј. тражења накнаде за оштећења пољских усева.

168. — 5-o *Forum reconventionis*, т.ј. надлежност суда за против-тужбу (*Widerklage; reconventio*). Њу предвиђа §. 40. грађ. суд. пост.: „*Онај суд, који је надлежан за тужбу, надлежан је и за противтужбу.*“ Разлог овој специјалној надлежности је разлог целисходности и правичности, као што ћемо то видети доцније, приликом објашњења §§-а 342—355. грађ. суд. пост.

169. — 6-o *Надлежност суда за изазивачку тужбу (der Gerichtsstand der Aufforderungsklage)*. Њу предвиђа §. 43. грађ. суд. пост.: „*За парницу, којом се познати тужитељ изазива, надлежан је онај суд, који је за изазивача надлежан.*“ — Опширније о овој парници приликом говора о §§. 346. и сл. грађ. суд. пост.

170. — 7-o *Надлежност суда за поновљење парнице*. Њу одређује §. 44. грађ. суд. пост.: „*За поновљење парнице надлежан је онај суд, који је ту парницу пресудио.*“

171. — 8-o *Надлежност суда специјалнога* за све парнице, којима се што из имања *презадуженога* тражи, в. § 48. грађ. суд. пост. у вези с §§ 28. и 29. степ. поступка. Њу ова надлежност не потиरे друге специјалне надлежности, и.пр. *forum rei sitae*.

172. — 9-o *Надлежност суда за главну ствар* распростире се и на споредну, в. §. 39. грађ. суд. пост.

173. 10-o *Надлежност у случају учесничтва* одређује §. 29. грађ. суд. пост.: „*За тужбу противу учесника надлежан је онај суд, који је надлежан за оног учесника, кога тужитељ првог у тужби именује.*“ —

174. — 11-o *Надлежност суда односно наследства* уопште одређује §. 38. грађ. пост. овако: „*Онај суд, који је за умрлога био надлежан за живота његова, надлежан је: 1-o за све тужбе о наслеђу и испоруци (легату); 2-o за све тужбе наследника противу наследника; 3-e за све тужбе поверилаца умрлог; и 4-o за све тужбе, којима се испуњење последње воље тражи.*“ — Ова надлежност траје само до *коначне расправе* наследства.

175. — Може да се деси, да су више судова за један случај надлежни. Тај случај предвиђа §. 49. грађ. пост. и даје тужиоцу право да избере који хоће од ових судова.

ГЛАВА IV.

О сукобу (конфлику) надлежности између грађанских судова.

176. — Сукоб је борба два или више судова о надлежност за решење каквог конкретног грађанског спора.

Сукоб је двојак: *позитиван* и *негативан*.

Позитиван је сукоб: кад је код два или више судова *једновремено* (симултано) покренут један исти спор, па сваки од њих *присваја* себи надлежност за решење тога истог спора.

А *негативан* је сукоб: кад су се два или више судова *наизменце* (сукцесивно), најпре један па други, *огласили* за *ненадлежне* за решење једног истог конкретног спора грађанског.

Негативан је сукоб много чешћи од позитивног.

177. — Сукоб се може десити не само између самих грађанских судова једне исте врсте, општинских или првостепених, него између грађанских судова и других судова или власти, као што изречно предвиђа § 8. устројства Касац. Суда: „Осим тога у круг Касац. Суда спада да решава који је суд за суђење надлежан у случајима сукоба, који би се због суђења догодио између судова грађанских, војних, црквених, полицајних и Главне Контроле, па било да судови једне или разних наведених струка међу собом у сукоб дођу“. Види и члан 110. Устава од 1921. године и чл. 60 уредбе о убрзању рада код судова.

178. — Сукоб између *општинских* судова није изречно и посебице предвиђен. Али он је могућ, и, по аналогiji допуне § 17. б. грађ. суд. пост., од 4. априла 1881. (зб. стр. 590.), ми држимо: да је председник првостепеног суда надлежан да о том сукобу решава.

179. — Сукоб између *првостепених* судова предвиђен је у § 51. грађ. суд. пост.: „Исти тако, ако би се сукоб између судова о надлежности појавио *дужан* је суд по § 8. устројства Касац. Суда поступити“; а 2-а 3-а и 4-а алинеја §-а 8. устр. Касац. Суда овако одређују ту процедуру: „*Оваква питања (шј. о сукобу) предлаже непосредно Касац. Суду онај суд, коме је предмет други који суд, као надлежном, доставио, а и он је решио, да није надлежан. Овако да буде и онда, кад више судова присвајају надлежност за који предмет. — Ако Касац. Суд нађе, да је надлежан други суд, а не онај, који је предлог учинио, онда ће послати акта томе*

суду, а решење и једном и другом. — Касац. Суд разматраће и решаваћи и жалбе дошличних лица, изјављене противу надлежности кога од казаних судова“. Из ових наређења види се јасно: да питање о решењу сукоба могу предлагати Касационом Суду како судови, нарочито у случају *негативног* сукоба, и то онај, који је у другом реду решио да је он *ненадлежан*; тако и парничне странке, нарочито у случају *позитивног* сукоба. В. и чл. 110 устава од 1921. год. као опште правило о надлежности због сукоба.

180. — Сукоб између *старатељских* судија предвиђа чл. 10. зак. о старатељству „У случају сукоба о надлежности *више старатељских судија* (§ 51. грађ. суд. пост.) *дужан* је онај *старатељски судија*, коме би дело од другог судије послато било, па би налазио да није надлежан, *поднети* дело Апелационом Суду на решење“. Овде се предвиђа само *негативан* сукоб; и за решење истога оглашава се за надлежног *Апелаци. Суд*.

Сукоб се може десити и између судија за *ванпарнична дела* међу собом и између судије за *ванпарнична дела* и *полицајних и судских власти*. Овај последњи сукоб предвиђа чл. 18. правила о поступању у неспорним делима: „...ако би се догодио сукоб између судија за *ванпарнична дела* и *полицајних и судских власти*, онда ће она *власт, која држи, да није надлежна за рад, који од ње судија за ванп. дела тражи, са својим разлозима сировести ствар Касац. Суду*, који ће по постојећем о томе пропису (§ 8. устр. Касац. Суда) *поступити*“. В. и чл. 110. Устава од 1921. Међутим о сукобу између самих *ванпарничних судија* решава Апелаци. Суд у смислу чл. 60. уредбе о убрзању рада код судова, слично пропису чл. 10. зак. о старатељству, пошто апелациони судови у другом и последњем степену решавају и неспорна и старатељ. дела.

II. ОДЕЉАК

О парничним странкама или парничарима и њиховим заступницима

I. ОДСЕК

О парничарима посебнице.

ГЛАВА I.

Парничари; њихове врсте; и њихов положај у опште.

181. — I. Појам парничара. Њихове врсте. — Сваки грађански спор, без разлике, неопходно претпоставља судију и парничаре. Парничари су она одређена, физичка (истинска) или правна (замишљена) лица, која у име своје траже од суда заштите за неко своје повређено право или правни интерес, или, у име којих се води спор. Парничари су *тужилац* и *туженик*.

182. — Из суштине сваког грађанског спора, а у погледу на саме парничаре, истичу ове консеквенце:

1-о. Нико не може уједно бити и судија и парничар. Нелогичност сједињавања ове две особине у једноме лицу наш је народ јасно исказао у овој изреци: *Кадџа те шуки кадџа ти суди*;

2-о. Једно исто лице не може бити и тужилац и туженик. Чим се те две сасвим супротне особине сједине у једноме лицу одмах неопходно престаје и сам процесни однос;

3-е. Више од две главне парничне странке не могу бити. Ну два или више лица могу састављати једну исту парничку странку, тужилачку или тужену.

183. — Тужилац и туженик су, после судије, *главна лица* (*Hauptpersonen*) у грађанском спору. Но поред њих могу у неком спору учествовати још и друга нека лица (*Nebenpersonen*). Она се придружују једној или другој парничној странци, т.ј. тужиоцу или туженику, у циљу да јој победу у спору потпомогну.

Споредна лица могу учествовати у каквом грађанском спору ради помагања једне парничне странке или *без* икаквог свог *сопственог* интереса како ће се спор свршити, или то чине за то,

што су сама *лично заинтересована* за исход спора. У првом случају споредно се лице јавља као *заступник* једне парничне странке (*Processvertreter*), а у другом опет као *споредна парнична странка* (*Nebenpartei* od. *Streitgehilfe*).

Но нико не може у једно исто време бити и *главна* и *споредна* парнична странка, нити уједно и *парнична странка* и *заступник*; а најмање још може једно исто лице бити *заступник* *обеју парничних странака* (види забрану за ово последње у § 29. тачци 3., закона о правозаступницима).

184. — II. Положај парничара у опште. — Улога тужиочева и туженикова одређује се тужбом; ко подигне тужбу он је тужилац. Нико се не може натерати да подигне тужбу и покрене спор, већ то решава правна неопходност. Тужилац је онај, који хоће да помоћу судском мења садање конкретно стање; он је, дакле, у офанзивном положају, то је странка која *напада*. А туженик је опет онај, који такође средством суда хоће да одбрани и одржи садање правно стање; он је, дакле, у дефанзивни, то је странка која се *брани*.

Истина, *основно* је начело: да су обе странке *правно изједначене*; али ипак свака од њих има извесне фактичке користи, које јој сам *положај* њен у спору собом доноси. Ну свакако, *положај тужеников је фактички повољнији*, а то се види отуда: а), што тужилац мора тужбу, по правилу, да преда суду онога подручја, у коме је домицил тужеников: *actor sequitur forum rei* (§§ 7. и 28. грађ. суд. пост.); б) што туженик има право да код тог истог суда подигне противтужбу (§ 40. грађ. суд. пост.); в) што тужилац мора претходно доказати основаност свога тражења према туженику, *actori est probare* (в. тач. 3. § 94. у вези с § 178. грађ. суд. пост.) и, ако то не учини, туженик није дужан да своју одбрану истиче, јер: *actore non probante reus absolvitur* т.ј. ако тужилац (своје тражење) не докаже, туженик се ослобођава; и, 4-о што туженику користи правило: *in pari causa melior est conditio possidentis*, које је исказано у последњој тачци §-а 223. грађ. зак.

Но и тужилац има извесне фактичке користи, које потичу из његовог офанзивног положаја: он може подићи тужбу ако хоће и кад хоће, док туженик мора, ако неће да се изложи последицама контумације (одсутности од суђења), које су изложене у § 140. гр. пост., — да одмах, чим му је тужба достављена на одговор, употреби своје право брањења, в. § 106. и 107. грађ. суд. пост.; а осем тога тужилац не може у главној спорној ствари бити осуђен (*actor non condemnatur*), изузимајући тужбу за деобу и противтужбу; и најзад, у случају стицаја (конкуренције) више тужаба, тужилац има право да бира коју ће од њих најпре подићи (в. §§ 545., 550. и т.д. грађ. зак. и § 140. тргов. зак.).

ГЛАВА II

О способности бити парничар и о способности водити парницу.

185. — I. Способност бити парничар (Parteifähigkeit). — Ова способност означава процесну правну способност тј. апстрактну способност да се уопште може бити подмет (субјект) у каквом грађанском спору, да се може пред судом играти улога парничне странке, било тужитеља или туженика. Ова способност у формалном праву одговара правној способности (Rechtsfähigkeit) у материјалном праву тј. апстрактној могућности или способности да се може бити уопште подмет права и обвеза или носилац правних односа уопште.

Ову способност имају сва лица, и физичка и правна, дакле не само пунолетници већ и малолетници, ма они били и деца испод 7. год., душевни немоћници, корпорације и задужбине (фондови), па шта више имају је и зачета деца, nascituri (в. § 43. грађ. зак.).

186. II. Способност водити парницу (Processfähigkeit). Ова способност означава способност за вршење процесноправних радња тј. да се може лично, сам собом, водити парница. Она у формалном праву значи то исто што и способност за правну радњу (Handlungsfähigkeit) у материјалном праву, у овлашћењу да се могу лично предузимати правни послови. Следствено овоме, сва лица, која су по грађанском законнику неспособна за вршење правних послова у опште, неспособна су и да сама собом воде грађанске парнице, које се њих лично тичу. „Ко није лично способен парницу водити, изложено је у §§ 39., 40. и 41. законика грађанског“ § 59. грађ. суд. пост. А та су лица: 1-о малолетници и стараници, њих у грађ. спору заступају отац или старатељ; § 126. грађ. зак., и чл. 47. зак. о старатељству; 2-о презадуженик, који је под стециштем; он се уподобљава малолетнику (§ 920. гр. зак.); у место њега, а у корист стецишне масе, води парнице, које се тичу његове имовине, нарочито заступник т.зв. бранилац масе (в. §§ 24. и 52. стец. пост.); даље 3-е, правна лица (држава, општина, и др.); њих заступају нарочито овлашћени органи (нпр. државни правобранилац) или њихови представници; и 4-о, удата жена, која се такође уподобљава малолетнику (§ 920. гр. зак.), но ипак има између њих знатне разлике, а та је што удата жена не може сама

да води парницу без одобрења мужевљевог; али, ако је пунолетна и има одобрење мужевљево, онда она може пуноважно сама собом водити парницу; а ако је малолетна онда је заступна у парници њен муж (§ 109. грађ. зак.).

187. — Суд је, по службеној дужности својој, дужан да још одмах у почетку спора испита ову способност у парничара, па ако се увери, или и доцније, у току спора, сазна, да је један од њих неспособан да сам води парницу, онда таквом неспособном парничару мора ex offio поставити заступника. „У свако доба, кад год се примени, да који парничар није способен лично парницу водити, поступиће се по § 77.“ (§ 59. грађ. суд. пост.), а § 77. вели: „Ако једна парнична страна буде лице, које није способно водити парницу (§ 59.) суд ће му... заступника поставити“.

188. — У нашем законнику о поступку судском у грађанским парницама није предвиђено ни решено ово питање: да ли ће важити или не оне процесно-правне радње, што их је, за време вођења спора, извршило неспособно лице? — У теорији се изриче гелативна неважност тих процесних радња; тј. неважност њихову може нападати само неспособан парничар или његов заступник, а не и противна парнична странка; они могу да траже да се и пресуда, ако је већ изречена, огласи за неважну; но заступник неспособног парничара може својим накнадним одобрењем (ratihabitus) оважити све те раније процесне радње; а то може учинити и сам неспособни парничар, ако би накнадно задобио способност за вођење парнице.

189. — Лица, која су способна за вођење парнице, могу тражити да сама и воде парницу своју, а да не морају имати за то нарочито спремног заступника. Пријудно заступништво у грађанском спору не постоји у нашем законнику о грађ. суд. поступку¹⁾ (arg. из речи „може“ у § 72. и речи „жели“ у § 78. грађ. суд. пост.).

¹⁾ По фран. грађ. поступку сваки парничар мора имати свога заступника у сваком грађ. спору. Ти се заступници зову les avoués.

ГЛАВА III.

О процесно-правном одношају међу подметима грађанскога спора.

190. — I. Појам процесно-правног односа. — Сваки грађански спор заснива извештај саобраћај између суда и свих осталих лица, која се пред судом појављују, учествујући неком одређеном радњом својом у грађанском спору; а та друга лица јесу: парничне странке, сведоци, вештаци и др. Нарочито је важан одношај између суда и парничара с једне, и између самих парничара с друге стране, који се, једном засноваи, све више даљим процесним радњама свих три процесних субјеката развија. Тај је целокупни одношај правно т.ј. законским одредбама уређен, па зато се и назива *правним одношајем*.

191. — II. Заснивање процесноправног односа. — Процесно-правни одношај заснива се овим трима радњама процесних субјеката: *предајом тужбе суду, одлуком судском да се тужба узме у поступак*, т.ј. да се туженику достави тужба на одговор, и *упуштањем у спор од стране туженика (Streiteinlassung)*, т.ј. оспоравањем тражења тужночевог у тужби од стране туженика и тражењем овога да суд тужноца сасвим или делимиче одбије од потраживања његовог. И тек после ове треће радње може се рећи: да има спора (процеса у правој смислу).

Свака од ових три радња, које заснивају процесно-правни одношај, има својих двојних правних дејстава: *процесно-правних* и *приватно-правних*, које ћемо изложити доцније, кад будемо говорили о свакој од њих посебице.

192. — III. Претпоставке за заснивање процесно-правног одношаја. — Заснивање процесно-правног одношаја зависи од одређених *претпоставака*. Оне су двојачке: *апсолутне* и *релативне*.

193. — *Апсолутне* су оне претпоставке, које су за важност спора безусловно потребне, јер недостатак њихов *ништи* цео поступак, па и саму одлуку судску, ако је она већ изречена, те с тога сви судови (све инстанције) морају, по службеној дужности својој, о њима водити рачуни. Иако се утврди, да тих претпоставака нема, онда се мора сав дотадањи поступак као ништав огласити, а свако даље судско поступање обуставити. А те апсолутне претпоставке јесу: 1-о *апсолутна или стварна надлежност суда* (доведи

у везу ове §§ 49, 304, и тачке 2., („противзаконно“) и 13. *in fine* § 426. грађ. суд. пост.); 2-о *непристрасност судије* (доведи у везу § 53. с тачк. 2. и 3. § 426. грађ. суд. пост.); 3-е *двојна способност парничара*, т.ј. да се може играти улога парничара и лично собом водити парница; 4-о *легитимација заступника* парничне странке (§ 85. и др. грађ. суд. пост.); 5-о *законско овлашћење да се може подићи тужба* за тражење у тужби изложено (§ 99. у вези с тач. 3. § 109. грађ. суд. пост. и с §§ 538, 539, 722, и додатак § 843. грађ. зак.); 6-о *да је тужба подигнута у законом одређеном року* (н. пр. § 128. грађ. законика, §§ 141, 142, 144, тргов. зак.; и т. д.), и 7-о *уредност и јасноћа тужбе* (§§ 94. и 97. грађ. суд. пост.).

194. — *Релативне* су претпоставке оне, чији је недостатак значајан само тада, ако туженик, *пре него се упустио у сам спор*, прави приговоре (изузећа) на недостатак једне од њих, и да на тај начин спречи развиће спора. И ако суд, у претходној расправи, нађе: да су ти приговори или изузећа, која процес спречавају (*die process-hindernde Einreden od. Klagrückерlags=Einreden*), основани, онда он треба да одбије тужбу (*ab instantia*); а ако, на против, нађе: да су та изузећа неоснована, онда наредује даље поступање. А такви приговори који спречавају заснивање спора, јесу: 1-о *приговор проишту релативне надлежности* (*exceptio incompertentiae*), § 49. грађ. суд. пост.; 2-о приговор да се о истом тужночевом већ изречења пресуда (*exceptio litis pendentis*), тач. 1. § 109. грађ. суд. пост.; 3-е приговор да је о тражењу тужночевом већ изречења пресуда (*exceptio rei judicatae*), в. тач. 1. § 109. грађ. пост.; или, да постоји какав сурогат пресуде: поравнање пред судом (§ 146. грађ. суд. пост.) или раније одрицање тужночевог пред судом од истог тражења; 4-о *laudatio vel nominatio auctoris*, т.ј. *означавање правога држаоца (possessor)* спорне ствари од стране тужног *придржника (detentor)*, в. § 68. и 70. грађ. суд. пост. у у вези с § 203. грађ. зак.; и, 5-о *тражење акторичне кауције*.

— 195. IV. *Садржина процесноправног односа*. — Процесно-правни одношај састоји се, као и сваки правни одношај уопште, из одређених *права и дужности* између суда и парничара и између самих парничара. У ближе излагање овога процесноправног односа већемо овде улазити, већ ћемо само најпре укратко обележити тај процесно-правни одношај уопште, а затим означити најважније процесне дужности суда и парничара.

196. — Свака је парнична странка овлашћена: да оним *приватно-правним* потраживањима, која њој припадају, како изван грађанског спора, тако и у току самога спора, *слободно располаже* (§ 22. грађ. зак.), а тако исто и да потраживања противне парничке странке, по својој драгој вољи, призна или их оспори. Суд има да пресуди „о ономе само што се тражи, а не о другом чему“ (тач. 3. § 304. грађ. суд. пост.). Ово слободно располагање парничара њиховим приватно-правним потраживањима може се и тако извести, што ће сваки од њих, по стојој драгој вољи, употребити или пропустити или се чак и одрећи свих ових правних

средстава или доказа, које има на расположењу ради одржања својих или ради одбране од противничких потраживања (в. примену овог права у § 161. и првој алинеји § 203. и 281 грађ. пост.). Осем тога парничари су овлашћени: да извињање и пресуђење спора одложе (arg. из речи: *свагда* и *обадве* у § 137. и његовој тачци 1. грађ. суд. пост.); па шта више и сам спор униште одустанком (в. § 143 грађ. суд. пост.); да чине изузећа против судије, вештака и сведока (§§ 52, 54, 211 и 251 грађ. суд. пост.); и најзад да треже извршење пресуде ако хоће (§ 462 грађ. суд. пост.). — Ну има и *преципационих* прописа у законнику у грађанском поступку судском, т.ј. таквих наређења, за која су парничари везани, да их се придржавају, и у погледу на њих суд је овлашћен да нагна парничаре да их се ови придржавају, нпр. § 72., 164. и т. д.).

После овог кратког нацрта садржине процесноправног односа да изложимо процесне дужности суда и парничара.

197. — А.) **Процесне дужности суда.** Дужности суда, нарочито онога који суди у првом степену, према парничарима за време течаја сваког грађанског спора јесу:

1-о да даје прилике свакој страни, нарочито туженику, да се она брани од правних напада противничких. Другим речима, да се у извињању спора придржава основног начела грађанске процедуре уопште, *начела обостраног саслушања*, које се у науци изражава овим правилом: *audiatur et altera pars*, тј. нека се увек саслуша и друга (противна) странка. Ова дужност налаже суду: да он достави туженику тужбу на одговор и да му за подношај истога остави толики рок, који ће му, у конкретном случају, бити довољан да спреми одбрану своју (§§ 104. и 122. у вези с § § 358. и 370. грађ. суд. пост.); да по дужности својој мотри да се сваки парнички акат уредно и на време (благовремено) предаје дотичном парничару, и да се свака неуредна предаја исправи (§ 374. грађ. пост.), а, нарочито, да одложи рочиште, одређено за извињај спора, у случају, кад је неблагоприятно или кад није никако којој страни позив за долазак на рочиште предат (в. реч „свагда“ и тач. 4. у § 137. и § 171. грађ. суд. пост.). Саобразно истоме начелу, на коме је заснована ова прва процесна дужност суда, суд је дужан да препис одговора тужениковог достави тужитељу (§ 106. in fine грађ. суд. пост.), и да допусти сваком парничару да одговори на поље наводе противникове (§ 161. гр. суд. пост.), па и рочиште да одложи због подношаја нових доказа (в. тач. 3. § 137. грађ. суд. пост.), и

198. — 2-о, да сходно закону руководи извињање спора и у току расправе истога одржава ред и полицију у седници судској. У интересу правилности и брзине извињања спора, као и реда који је тога ради потребан да буде у судници, парничари су дужни: да у излагањима својим буду довољно јасни (§ 164. грађ. пост.), да се пристојно понашају у судници и уздржавају од сваких изреча и поступака, који могу да омаловаже узвишени карактер

суда, светиње на земљи, или да нанесу увреду судијама. Непристојне парничаре, а тако исто и њихове сведоке и слушаоце, председник, који руководи извињањем спора и врши полицију, овлашћен је да опомене па и да их казни затвором до 24 сах. или новчано од 1–5 талира, и противу ове осуде нема места жалби (§ 154. грађ. суд. пост.). А ако би, пак, који парничар, сведок или слушалац у току извињаја уредно суд или кога судију, или друго *кажњиво дело учинио*, онда ће се одмах тај преступ пресудити и учиниоцу казни изрећи (§ 155. грађ. суд. пост. у вези с § 201. крив. суд. пост.).

Свакако и председник и судије треба такође да се уљудно и озбиљно понашају према парничарима, сведоцима и слушаоцима, јер то није ауторитет и достојанство њиховог положаја и суда; а за неправилан рад свој одговарају парничару за *штету*.

199. — Б.) **Процесне дужности парничара.** — За време трајања сваког грађанског спора парничари су уопште дужни:

1-о, да се у својим процесним радњама придржавају *законских* форума. При вршењу тих радња треба да су један према другоме пред судом пристојни, тј. да избегавају сваке увредљиве изразе, а нарочито да се не служе шиканама и да се несавесно не упуштају у вођење спора. У циљу, да ову несавесност и шикане сузбију нека законодавства прописују нарочите казне. Тај циљ има и § 224. грађ. законика, по коме се туженику у случају: кад несавесно одриче да је спорна ствар у његовој државини, одузима иста ствар из државине и предаје тужиоцу, за то, да се за несавесност казни тиме, што ће морати он сад играти улогу тужиоцеву као тежу и што ће, на случај да не узмогне доказати своје јаче право на исту ствар, имати противу себе правило: *in pari causa melior est conditio possidentis*; и по коме туженик у случају: кад је за време спора отуђио спорну ствар, одговара за *штету* тужиоцу.¹⁾

2-о, да на одређено време предузимају процесне радње. Ово се нарочито тиче оних тужаба и процесних радња, за које су прописани преклузивни рокови.

3-е, да потраживања и тврђења своја докажу, кад су она од противне странке оспорена; а нарочито

4-о, да она странка, која је парницу изгубила, противној страници *накнади парничне трошкове и дангубу*. О овој дужности, говорићемо посебно.

¹⁾ Бавне објашњење ових двеју хипотеза и треће, која није предвиђена: *qui liti so obtulit*, као и критика редакције § 224. грађ. зак. припада теорији грађанског права.

ГЛАВА IV.

О парничним трошковима.

200. — I. **Парнички трошкови** (*expensa, sumptus litis*; *Processkosten*). — Парнични су трошкови сви они издаци, који су проузроковани самим вођењем парнице. Они се битно разликују у две врсте: *парничне (судске) таксе* и *вансудски трошкови*.

201. — 1-о *Парничне су таксе* све оне новчане суме, које парничари, као неку врсту посредне порезе, плаћају држави у име накнаде за услуге судова, за *судски рад*. Оне се плаћају двојачко: *непосредно* (директно) т.ј. у новцу, или *посредно* (индиректно) т.ј. прилепљивањем таксених марака.

Правило је: да се такса *унапред* плаћа (чл. зак. о таксама од 30. марта 1911.) и, *непосредно* т.ј. прилепљивањем таксене марке (в. §. 10., 11., 13. и 34. истог зак.).

202. — У парничне таксе уврштају се и путни подвозни трошак судији и деловођи, кад ови, ради увиђаја спорне ствари или места, морају ићи из места своје дужности. (§. 252. грађ. пост.).

203. — 2-о *Вансудски су парнички трошкови* сви други издаци, које парничари морају да чине због вођења парнице, као: путни и подвозни трошкови ради предстанка суду, трошкови учињени ради набавке доказа, награда заступнику у парници, накнада сведоцима за путни и подвозни трошак и дангубу (§. 258. грађ. пост.); издаци за препис или превод доказних исправа, поштарина ит.д.

204. — II. За време трајања парнице свака парнична странка сама сноси све оне издатке или трошкове, који су скопчани с оним процесним радњама и актима, које она по свом процесном положају врши. Ово важи нарочито за таксе по чл. 10. зак. о таксама. — Тек кад се спор сврши настаје *дужност* једне парничне странке да другој *накнади парничке трошкове*. То је правило за таксе изречено у §. 515. грађ. пост. и чл. 17. зак. о таксама, а за остале трошкове у §. 98. у вези с тач. 9. §. 305. грађ. пост. —

205. — Да ли суд мора по службеној дужности својој да осуђује странку, која је спор изгубила, да накнади све парничне трошкове противној странци, или само тада, ако је ова ту накнаду изречно тражила? — За одговор на ово питање значајна је она разлика парничних трошкова на *судске таксе* и друге, *вансудске*

трошкове. Тако прво што се тиче *парничних* такса, суд је дужан да осуди странку, која је спор изгубила на накнаду тих такса. Ову дужност суда изводимо из чл. 17. закона о таксама, који вели да *свака плаћена такса, при решавању самога дела, за коју је плаћена*, ставља се на терет криве стране, у вези с §. 522. грађ. суд. пост.: *„За сваку ненаплаћену таксу, која се по закону имала и могла наплатити, јемче и одговарају Правитељству чиновници: судије, ако су пропустили и накнадно решити, да се такса наплати, а остали, који рачун таксе праве и ове наплаћују, ако се њиховим небрежењем штета Правитељству догоди“*. Сличну одредбу садржи и чл. 55. зак. о таксама. Истина, на први поглед, чини се, да је §. 522. грађ. суд. пост. изгубио своју предност услед наређења чл. 10. зак. о таксама, по коме се таксе унапред плаћају, и који је поништио §. 314. грађ. пост., по коме су се парничне таксе наплаћивале *кад се спор сврши*. Али §. 522. грађ. пост. има своје практичне вредности и данас под владом закона о таксама, јер и овај закон предвиђа случајеве, да се парнична такса наплаћује по свршеном спору. Тако, 1-о кад се сиромашном парничару, који је ослобођен од плаћања парничне таксе унапред, досуђује какво право од противног парничара, онда се овај осуђује и на плаћање таксе која није положена, в тач. в чл. 9. зак. о таксама; 2-о кад се држави, као парничару, досуђује њено право, онда ће се од противног парничара, од кога јој се то право досуђује, наплатити такса, коју је требала држава да плати; а да се може од противног парничара, који спор губи, наплатити неплаћена такса, треба суд да га на плаћање исте осуди, в чл. 9. зак. о таксама; и 3-е кад је парничар, који је на основу чл. 9. зак. о таксама ослобођен судом да у новцу унапред таксу плати, добио парницу, онда ће суд противног парничара осудити на плаћање неплаћене таксе.

А односно осталих, *вансудских трошкова*, суд ће тек тада осудити парничара, који је спор изгубио, на накнаду истих противног парничару, ако је овај ту накнаду изреком тражио. То се јасно види из §. 98. грађ. пост. *„Тужитељ је дужан у тужби, поред главног, тражити и све што је споредно, као: интерес, трошкове, накнаду штете, ит.д. — Иначе чим пресуда о главном изречена буде, тужба се о споредном тражењу више примити неће“*, у вези с тачк. 9. §. 309. грађ. пост.

206. — Кад какву парничну странку у парници заступа њен *законски заступник*, онда се осуда на накнаду парничких трошкова тиче не заступника већ заступљенога, тј. лица, у чије име заступник води парницу, дакле: малолетника, стараника и стедишне масе. — Ну ако је такав заступник неумесно отпочео спор или рђаво га водио, те на тај начин оштетио интерес репрезентираног, онда он *лично* треба и да сноси све парничне трошкове; и суд би то требао, у таком случају, баш изречно у пресуди и да каже. Ово своје мишљење оснивамо на одредби §-а 63. у вези с тачк. 4. §. 52. стец. поступка, по којима *бранитељ стедишне масе* нема

право на накнаду парничних трошкова из стецишне масе, ако би несавесним вођењем парнице излагао масу излишним трошковима; а за остале законске заступнике, пак, на одредби §. 800. грађ. зак. и чл. 36. зак. о старатељству.

207. — Парничка такса, 3% од вредности спора, наплаћује се и на *главно* и на *интерес* или *приход*, који се интерес или приход има рачунати од дана дате тужбе па за годину дана унапред. Ако се, пак, вредност спора не зна, онда ће је *определиши вештаци* по прописима грађ. поступка, в. чл. 23. зак. о таксама.

208. — *Изузетно* не плаћају парничну таксу *цупилне* и *бачкротске масе*; но ако се њихно право досуђује, судови ће осуђе-нога осудити на плаћање исте таксе, в. члан 5 тач. 7 и 8 зак. о таксама, којим је укинут § 516. зак. грађ. пост. — А по чл. 5. тач. 2. зак. о таксама, *држава не плаћа никакве таксе*; но кад се њено право од кога досуђује, наплатиће се од осуђе-нога таксе по истом закону одређене.

209. — III. Правило: да је странка која је парницу изгубила, дакле т. зв. „*губећа страна*“ (§. 515. грађ. пост.) дужна да накнади судске таксе и остале трошкове противној странци, која је парницу добила, — то правило није апсолутно. Оно има својих ограничења, а то су ова:

1-о. Парничар, који је спор изгубио, наплаћује (resp. плаћа) само оне судске таксе, које се по закону плаћају за оне процесне радње или актове, који су у течају спора обављени на штету његову. Другим речма, онај је парничар губећа страна, који је осуђен да задовољи потраживање противне странке, или, који је одбијен од свога потраживања према противном парничару. Ово је ограничење наређено у §. 515. грађ. пост. речма: „*било да је на што осуђена или од потражи ања озбијена.*“

2-о. Сваки парничар треба сам да сноси таксе и трошкове за све оне процесне радње, које је он безуспешно извршио, као и за оне, које се кривицом његовом нису могле извршити на одређено време. У погледу на такве радње он се јавља као *крива страна* (§. 517. у вези с §§. 141, 160. ит.д. грађ. пост.).

3-о. Ако су *обе* странке *криве*, т.ј. ако свака од њих по нешто губи у спору, онда суд може изрећи или *поштуну компенсацију* свих парничних трошкова или их *сразмерно* поделити на обе странке; и,

4-о. *Количину* вансудских трошкова суд је властан да по својој *вцени* умери.

ГЛАВА V.

Учесништво у вођењу парнице *Litis consortium; Streitgenossenschaft*).

210. — I. Појам *учесништва*. — Обично бива, да у једном грађанском спору стоји само *један тужилац* насупрот само *једном туженику*. Но врло често се дешава и то: да два или више лица учествују у једном истом грађ. спору као самосталне главне странке у једној или у другој парничарској улози. И у таквом случају вели се: да постоји *учесништво* у вођењу спора, *litis consortium*; а лица, која учествују у једној и истој парничарској улози, зову се *учесници*, *litis consortes*, а посебнице *сатужиоци* (*Mitkläger*) и *сатуженици* (*Mitbeklagten*). — Учесништво је признато и усвојено и у нашем законнику о грађанском поступку судском, в. §§. 60—64, и 74.

211. — II. *Врсте учесништва*. Учесништво у вођењу спора разликује се на *активно* и *пасивно*. *Активно* је учесништво, кад има више *тужилаца*, а *пасивно* кад има више *туженика*. Нема сумње, ништа не смета, да једновремено т.ј. у једном истом грађ. спору, буду обе врсте учесништва и.пр. кад солидарни повериоци траже наплату дуга од солидарних дужника.

212. — III. *Претпоставке*. Учесништво у вођењу једног истог грађанског процеса претпоставља:

1-о. *множину главних странака* у једној истој парничарској улози, тужилачкој или туженичкој, а с овим и *множину самосталних права тужаба* (*actiones; Klagrechte*), т.ј. ако је случај *активног* учесништва, онда сваки *сатужилац* треба да има своје оделито, самостално *право тужбе* (*actio*) према заједничком противнику, туженику; а ако је случај *пасивног* учесништва, онда тужилац (resp. сатужилац) треба да има самостално право тужбе према сваком *сатуженику*. Због ове множине тужаба (*actionum*) учесништво се у теорији зове још и *субјективно сједињавање тужаба* (*subjective Klagenhäufung*); и,

213. — 2-о *Сједињење више процеса*, које заснивају ове самосталне тужбе, у *један процес*. А ово је могуће, ако стоје услови:

а) ако све те самосталне тужбе имају *заједнички основ*, т.ј. ако све потичу из једног истог *правног фактума* или *правнога односа*; нужна је дакле нека правна заједница учесника, и.пр. *сусвојина*, *активна* или *пасивна солидарност* и т.д. Овај идентитет основа тражи и наш законик о грађ. поступку; тако вели § 60.

грађ. пост.: „*Кад са стране тужитеља, или са стране туженога има више лица, којима право или опарничени предмет заједнички припада; или, кад је у парници, где су више лица тужитеља или тужени, један основ, онда таква лица могу као учесници у парници заједнички тужити или заједнички тужени бити*“; а види и § 62. грађ. суд. пост.

Изузешно пак у *меничном* поступку допушта се учесништво због *проспег конекцијешта*, тј. спољне везе више тужаба, јер код менице та случајна околност, што су више самосталних обвеза, које потичу из разних тужбених основа, скупљене у једној истој исправи, овлашћује тужиоца да све меничне дужнике *једном тужбом* на суду гони.

Учесништво, које се оснива на *идентичешту основа* свих тужаба, зове се *право учесништво*, а ово друго, које се оснива на *проспег конекцијешту* тужбеног основа, *неправо учесништво*¹⁾ (die eigentliche u. uneigentliche Streitgenossenschaft).

б) ако је за све тужбе *једна иста апсолушна или стварна надлежност* судска; и

в) ако су све тужбе, гесп. процеси спретни за *један исти судски поступак*.

214. — *IV. Суштина учесништва*. Она се састоји у *јединству поступка* за расправу правнога спора више главних странака; другим речима у *сједињавању више спорова у један процес* ради упрошћења и скраћења поступка, следствено у интересу бржег и јевтинијег парничења.

Учесништво не ствара нити материјално-правни однос заједнице нити идеалну правну личност (universitas personarum); оно је чисто процесно-правна установа, која не мења ни самосталност ни права и дужности сваког учесника на по се.

И због тога је сваки учесник посебице овлашћен на све ове процесноправне радње, које би могао предузимати и вршити, кад би он сам, а не као учесник, спор водио. Сви учесници само формално заједнички спор воде, а у самој ствари сваки од њих води га сам за се, па за то се сваки од њих и може послужити свима редовним правним средствима за напад и одбрану. Та је мисао исказана јасно у § 64. грађ. пост.: „*Ако један учесник има особито право или особито доказе, може што по § 74. при вођењу парнице употребити на своју корист. Право једног учесника не хасни другом учеснику*“; а последњи раздеољак § 74., на који се црља у § 64. гласи: „*Но ако који учесник има особена права, може он сам уз заступника право своје доказивати или бранити*.“ И на основу овога, што год један учесник одвојено, без споразума с осталим учесницима, учини у погледу на спорни предмет (нпр. одустане од тужбе или парнице, призна или се поравна или понуди главну заклетву и т.д.) све то само за њега вреди.

¹⁾ Неправо учесништво неће се овде узимати у обзир.

215. — А посебице из *јединства поступка* излази:

1-о да је један исти суд *релативно* надлежан за све учеснике. „*За тужбу противу учесника надлежан је онај суд, који је надлежан за оног учесника кога тужилац првог у тужби именује*“, вели § 29. грађ. пост.

216. — 2-о да сви сатужиоци морају формирати *једну тужбу* за своја заједничка потраживања и *одредити заступника*, иначе узима се, да је заступник онај, који је у тужби *први пошписан*. § 74. разд. 2. грађ. пост.

Овим што се вели, да сатужиоци морају формирати *једну тужбу*, хоће да се каже уједно и то: да је *активно* учесништво *вољно*, тј. да зависи од воље свих оних лица, која су овлашћена да по истом основу подигну тужбе. По томе, ако је само једно од ових лица предало суду тужбу, оно не може од суда захтевати, да овај и остале примора да и они предаду своје тужбе. Исто тако ни туженик не може оклевати с одговором на тужбу бранећи се приговором (изузећем) што нема учесништва. Тај приговор, који је познат у науци под именом *exceptio plurium (litis) consortium*, не вреди.

А *пасивно* учесништво, напротив, бива *противу воље* тужене странке. Тужитељу стоји на вољу да тужи једног или све учеснике (§ 62.), следствено туженик не може захтевати да се и остали учесници туже; дакле ни у овом случају не вреди *exceptio plurium litis consortium*. Све што туженик тада може чинити то је: да докаже да он сам није одговоран тужитељу за његово тражење већ у друштву с другима, и ако то докаже, онда може тражити да га суд осуди само за његов део, но ово под условом: да обавеза није *солидарна* или *неделива*. (§ 63. у вези с другом алинејом § 62. грађ. суд. пост.).

217. — 3-е. И тужени учесници морају, у одговору на тужбу, *одредити заступника*; не учине ли то, онда се сматра да им је заступник онај, који је *први у тужби именован*. § 74. 3. ал. грађ. суд. пост.

218. — 4-о. *Све процесне радње* морају се за све учеснике извршити у *истим* роковима и рочиштима. — *Изузетак* чини § 120. грађ. пост., по коме се, у случају *пасивног* учесништва, рок за одговор на тужбу почиње рачунати од дана, кад је тужба последњем учеснику предана; — и

219. — 5-о. Спор се расправља *једном пресудом*, која мора обухватити све учеснике, иначе, она не вреди за онога, који није њом обухваћен; за њега је такав спор *res inter alios iudicata*. Но пресуда може за сваког учесника *различно* гласити због *различности правнога односа*, а и због *различног држања* у процесу. —

ГЛАВА VI.

О интервенцији уопште или о учешћу трећих лица у спору.

220. — I. Уопште. Под интервенцијом уопште разуме се, кад се неко треће, од парничара различно лице добровољно меша у у већ отпочети али још недовршени спор, а ради тога, да очува неко своје право или правни интерес. С обзиром на циљ интервенције или мешања у спор, интервенција се разликује на главну и споредну, принципалну и акцесорну.

221. — II. Главна интервенција. 1-о Појам. (Hauptintervention, interventio principalis). — Она се састоји у томе, што треће лице (Intervenient; умешач), које, сасвим или делимично, полаже неко своје оделито искључиво право на предмет (ствар или право) постојећег спора, — подиже код истог суда своју тужбу противу парничара у спору, који се већ води. О овој главној интервенцији говори се у §. 66. грађ. пост. „Кад ко држи да има право на ону ствар, о којој се две парничке стране парнице, и кад држи, да ће парница шта на уштарб права његовог бити решена, ако се у парницу не умеша, може дати тужбу за ту ствар или противу једне или противу обе стране, како природа тужбе са собом доноси“.

222. — 2-о Услови. — Да може бити главне интервенције нужно је:

1-о да умешач (интервенијент) докаже своје право или правни интерес, који је zaloжен у предмету спора, који се води, инр. кад се двојица пру о каквој ствари, на коју трећи има неко стварно право; или, кад један парничар лажно фигурише као наследник, и т.д. Да ли је право умешачево стварно или лично (грађено), то не утиче на допуштање интервенције, као ни то, да ли је спор, који се води, покренут тужбом или противтужбом. — Само код чисто личних прва мешању у парницу места нема. § 69. грађ. пост. у вези с првом чести грађ. зак.

2-о да умешач докаже, да ће пресуђење спора, који се води, бити на штету његовог интереса или права, ако се то не буде имало у виду.

Ако умешач не докаже да ова прва два услова постоје, онда нема разлога да му суд допусти мешање, већ ће га упутити, да особену парницу поведе. — II,

3-е да спор, у који се интервенише, није још окончан датј. пресуда није још извршеном постала. —

223. — 3-е. Дејство интервенције. — Оно се састоји у томе: што се поред спора, који се већ води, појављује нов, самостални процес, у коме игра улогу тужиоца умешач, а улогу туженика једна или обе парничке странке у спору, у који се интервенише. А да ли ће улогу туженика играти један или оба ранија парничара зависи од тога: да ли умешачу одриче правни интерес, ради кога он интервенише, једна или обе парничке странке. Ако обе играју улогу туженика, онда се оне као учеснице парнице с умешачем. В. § 69. посл. алинеја грађ. пост.

Утицај интервенције на прву парницу обележен је у другој алинеји § 66. грађ. пост.: „Док се по овакој тужби не оконча парница, докле ће она прва заштити, осим ако би се видело да ће настајање ове парнице бити од штете којој странци“. У главноме тај утицај зависи од прилика и од оцене парничара у првој парници, да ли ће умешач успети са својим тражењем или неће.

224. — Главну интервенцију усвојили су многи законици о грађанском поступку; али у теорији јој многи одричу карактер интервенције, и овај термин задржавају само за споредну интервенцију.¹⁾

225. — III. Споредна акцесорна интервенција (interventio accessoria; Nebenintervention). — а) Појам. Споредна интервенција, битно различна од главне, састоји се у томе, што треће, од парничара различно лице, које има правнога интереса да један парничар победи, узима учешће у спору, у циљу, да тога парничара у победи потпомогне и тако свој правни интерес заштити. Ову интервенцију предвиђа § 65. грађ. суд. пост.: „Кад се ко боји, да ће у праву свом штете имати, ако извесна парничка страна парницу изгуби, може се умешати у ту парницу, и с парничаром, за ког се боји да ће парницу изгубити, парницу као учесник продужити, или, ако се они сложе, може он сам парницу наставити. — У оба случаја, како парница свршена буде, веже и оног, који се у парницу умешао, а и оног ког је он тако заступао“. С овим наређењем стоји у тесној вези и § 67. грађ. суд. пост.: „Парничка страна која држи, да јој накнада од кога припада, ако предмет или право, око ког је парница, изгуби, дужна је тога у заштитну позвати. Како то бива прописано је у глави деветој (о „заштити“)“.

226. — б) Прешипоставка. Споредна се интервенција допушта само тада кад умешач (интервенијент) доиста има правнога интереса, непосреднога или посреднога, да се у спор умеша. Проста лична наклоност према једној парничној странци или гола плашња, да се неповољним исходом спора не изгуби неко евентуално правно очекивање или нада (н. пр. презумтивно наслеђе, намеравања ку-

¹⁾ В. Canstein, Lehrbuch der Gesch. u. Theorie des oesterr. C. P. R. I 1880. стр. 450. note 12.

повина опарниченог добра и т. д.) не даје права трећем лицу да се меша у спор.

227. — Споредна интервенција оправдана је у ова два главна случаја:

1-о. Кад останака или вршење умешачевог права зависи од победе у парници оне странке због које се интервенише. Н. пр. интервенција солидарног повериоца или сусопственика у парницу коју води други солид. поверилац или сусопственик, јер противник, ако буде добио парницу, може му истаћи у одбрану своју *exsertio rei judicatae*; или интервенција хипотекарног повериоца у спор, који његов дужник води за својину хипотекованог добра; и т. д. — Ако спада и интервенција у спор који се води о статусу каквог лица. У овом случају умешач се јавља као *учесник* онога парничара, због кога се меша у спор, за то, што пресуда, која буде изречена у спору, *дејствује и противу њега*, и што се он према противнику јавља као *самостално* овлашћен или обвезан.

228. — 2-о Кад се треће лице, које је према једном парничару одговорно за накнаду штете због евикције или за регрес, боји, да тај парничар парницу не изгуби; н. пр. интервенција продавца у спор, који се води противу купца о својини продате му ствари; интервенција чиновника у спор, који се води противу државе за накнаду штете, која се изводи из службеног рада тога чиновника.

У овом другом случају, не само да треће лице има право на интервенцију, него је дотична парнична странка *дужна* (§ 67.) да га позове у помоћ ради вођења спора, и да је у победи потпомогне (§ 336. гр. пост.), па с тога се умешач овде јавља као *парнични помоћник* или *заступник* (*Streitgehilfe* od. *Vertretungsleister*).

229. — в). *Заштита* је један облик споредне интервенције; то је интервенција, коју је тражила она парнична странка, која има право на накнаду од умешача ако изгуби спорну ствар или право, које је од умешача *штитним правним послом* т.ј. за извесну *накнаду* прибавила. (В. §§ 336. и 341. грађ. пост.).

Умешач се овде назива *заштитником*. —

Заштита се тражи *објавом спора* (*litis denuntiatio*; *Streitverkündigung*) трећем лицу од стране дотичног парничара, који има право на накнаду од њега. Та објава мора да буде одмах у почетку т.ј. у *служби* (§. 94. тач. 5. и §. 339.), или у *одговору на службу*. В. члан 21. уредбе о убрзању рада код судова.

230. — Споредни умешач може да се умеша у спор до прве одлуке Касационог Суда односно Апелационог Суда за спорове, за које је надлежан појединачни судија у првостепеном суду по главној ствари (§. 65. грађ. суд. пост., чл. 18. и 37. уредбе о убрзању рада код судова а с обзиром на обавезну начелну одлуку Касац. Суда од 7.-IX.-1921. Бр. 9144. под III.) У сваком случају

исход спора т.ј. пресуда подједнако важи и за умешача (интервенијента) и за оног парничара, ради кога је интервенисано (в. другу али. §-а 65. грађ. поступка).

231. — Процедуру за мешање у парницу и положај умешача прописују чланови 19. и 20. уредбе о убрзању рада код судова, који се имају сматрати као допуна §. 65. грађ. суд. пост.

ГЛАВА VII.

Промена парничних странака.

232. — I. Уопште. — Бива врло често, да се још у току спора личност једнога или оба парничара сасвим промени, тако да на место њихово дођу сасвим нова лица. Промена парничара назива се у теорији *сукцесијом у парничарској улози* и сматра се као засебан начин заснивања парничарског квалитета.

233. — II. Узроци промене парничара. Главни узроци промене парничара јесу: 1-о *nominatio vel laudatio auctoris* т.ј. именовање правнога претходника (ауктора); и, 2-о *сукцесија у имовна права парничара*, која наступа: или услед смрти парничара као универсална сукцесија т.ј. наслеђе, или као сингуларна сукцесија т.ј. као легат; или, услед *уступљења* спорне ствари или права (*cessio rei litigiosae*; или услед *отварање стецништа* над имовином једнога парничара.

Наш законик о поступку судском у грађанским парницама предвиђа само ова два узрока промене парничара: *nominatio sive laudatio auctoris* у §§. 68. и 70., и смрт једнога парничара у §. 71. грађ. пост.

Да разгледамо сада посебнице поменуте узроке промене парничара и утицај њихов на даљи ток спора.

234. — III *Nominatio s. laudatio auctoris*. Овај узрок промене парничара претпоставља овај случај: да је сопственик своју тужбу, т. зв. *reivindicatio* (§. 218 и 219. грађ. зак.), или други когод ради заштите другог ког стварног или тражбеног (лично стварног) права на какву ствар тужбу предао суду противу *придржника* т.ј. простог држаоца (*detentor*) те исте ствари. У овом случају туженом придржнику стоји на вољу: или да се сам упусти у спор и да се изложи и незгодама, које парничење собом доноси, и могућној двојној одговорности како према тужиоцу за парничне трошкове, ако овај буде парницу добио, тако и према своме ауктору т.ј. лицу у чије име ствар држи, за накнаду штете, ако буде изгубио спор, водећи га без знања аукторовог; или, да све то избегне на тај начин, што ће суду именovati свога ауктора, т.ј. правога држаоца спорне ствари, и тражити, да се противу овога спор продужи.

Именовање ауктора од стране туженога придржника спорне ствари и јесте то, што се у теорији назива *nominatio s. laudatio auctoris*, која се дакле јавља као процесно-правно заштитно средство за туженога држаоца туђе ствари, и која је предвиђена у § 68. и 70. нашег грађ. поступка.

235. — Тужени придржник треба да именује свога ауктора одмах у почетку спора, то јест, пре него се упусти у сам спор, а то је у *одговору на тужбу* (прва алинеја §-а 68. грађ. пост.). Услед оваког одговора придржниковог на тужбу, суд ће *препис тужбе* тужиоцима и *препис одговора* туженога придржника доставити *именованом правном држаоцу* с наредбом, да се овај, у остављеном му за то року, изјасни: да ли је он доиста правни држалац спорне ствари и да ли он хоће да се са тужиоцем парничи.

Услед оваке наредбе судске именовани ауктор може учинити једно од овога двога: или да *призна*, да је он доиста правни држалац спорне ствари и да се, по томе, хоће он да парничи с тужиоцем; или да се у остављеном му року не изјасни, или, *одрече* да је он правни држалац спорне ствари, и да се, по томе, неће с тужиоцем да парничи.

Сад да разгледамо сваку хипотезу посебнице.

236. — а) *именовани правни држалац одриче, или оћуши да каже, да је он правни држалац спорне ствари или прави подмет спорнога права*. — Ову хипотезу предвиђа трећа алинеја §-а 68. грађ. пост.: „Ако се очај, кога је тужени за правног притежатеља именовано, одрече да је правни притежатељ или ако се не хтедне никако за одређени рок изјаснити, прво-туженом стоји на вољу: да парницу продужи или да не продужи“. У овом случају законик даје туженом придржнику да бира: хоће ли или неће продужити парницу; другим речима: хоће ли или неће да призна тражење тужиоца у погледу на спорну ствар или право. „Но ако не продужи парницу око правног притежања, вели се на крају исте алинеје, *што не искључава његова друга права, која би он на речени предмет имао по закону*“. Овим хоће да се каже то: да само непродужавање парнице не ништи право залог, право уживања или друго које право, које туженик има на опарниченом предмету; важност и даље трајање таквог права има да се, у случају непризнавања, реши засебном парницом.

237. — б) *именовани правни држалац признаје да је он доиста ауктор тужеников*. — Ову хипотезу предвиђа друга алинеја §-а 68. грађ. пост.: „Ако овај последњи призна, да је правни притежатељ, тужитељу стоји на вољу противу њега тужбу доћи а прво-туженог од тужбе ослободити или парницу прошиву прво-туженог продужити“. У овом другом случају законик даје право тужиоцу да бира: хоће ли спор окренути противу правога држаоца спорне ствари или ће и даље продужити спор противу туженог придржника, а то за то, што се противу воље његове, не може мењати противни парничар. „У овом последњем случају, вели се на крају исте алинеје, *показаном правном притежатељу стоји на*

вољу умешан се у ову парницу". Мешајући се у парницу правни држалац може водити парницу као *заступник* тужеников.

238. — Ако, пак, тужени придржник не би у одговору на тужбу именовано свога ауктора, онда је он, према §-у 70 грађ. пост., одговоран тужитељу и за парничне трошкове и за штету, која отуда произађе; и. пр. отуда што се за време течаја спора, који је с њим вођен, навршила застарелост у корист правнога држаоца а на штету тужиочеву.

А по себи се разуме, да је одговоран за штету и правном држаоцу, ако би, без знања овога, водио спор, који се завршио на штету правнога држаоца.

239. — IV. Смрт једнога парничара. Овај узрок промене парничара предвиђа § 71. грађ. пост.: „Кад једна парнична страна, која нема заступника, умре, суд ће, чим што дозна, призвати најдаље за 15 дана, наследнике и упуштити их да се изјасне, како желе да се парница продужи. — Ако се ништа не изјасне, узима се да желе сами парницу продужити, а ако се одреку парнице, суд ће заступника одредити.“ А у чл. 28. уредбе о убрзању рада код судова прописује се: „Смрћу једне парничне странке прекида се поступак само онда, ако умрла парнична страна није била заступљена ни јавним правозаступником ни другим којим лицем. Овакав заступник дужан је продужити парницу до свршетка њена. У случају кад парнична страна није имала пуномоћника, ако се правни наследници не изјасне у одређеном року да ће продужити парницу, суд ће сматрати да су они пристали на продужење парнице“.

II. ОДСЕК

О заступницима парничара.

ГЛАВА I.

О заступању парничара у опште.

240. — I. Појам заступништва парничара. — Под заступањем парничара у грађанској парници разуме се: *процесно-правно деловање трећега, правно неинтересованог лица* у каквом конкретном грађ. спору, а у место и у корист једнога парничара. Заступништво у грађанској парници јавља се, дакле, као *особено учешће трећега лица* у грађанском спору, а *без свога личног правног интереса* у исходу спора.

241. — II. Опште правило о заступништву. — Опште је правило: да парничари могу или сами парницу водити или ради тога именовати своје заступнике. Заступништво је, дакле, по праву, *допуштено* а није *обавезно*. Ово правило није изречно исказано у нашем законнику о грађанској процедури, већ индиректно, и то у § 72. грађ. суд. пост.: „Само онде, где закон нарочито налаже, или где суд из особитих основа у појединим случајима нареди, дужна је парнична страна само лично суду предстати, иначе може место себе пуномоћника послати“, у вези с §§ 59. и 77. грађ. суд. пост.

Ну ово правило није апсолутно, већ, као што се јасно види из поменутих наређења законских, има својих изузетака, и то у двојаким правцу, т.ј. има изузетних случајева, у којима је заступништво *обавезно*, а тако исто има изузетних случајева, у којима такво заступништво *није допуштено*. И с обзиром на прве изузетке, заступништво се разликује на *вољно* и *обавезно*; а с обзиром на друге изузетке, *вољно* је заступништво *ограничено*.

242. — III. Врсте заступништва. Заступништво парничара разликује се, на основу способности парничара могу ли или не могу сами водити парницу (§. 59. грађ. суд. пост.), на: *вољно* и *обавезно*. Заступништво је *обавезно* за оне парничаре, који су *неспособни* да сами лично воде своје парнице, т.ј. да сами лично врше процесно-правне радње. А заступништво је *вољно* за оне парничаре, који су способни да сами собом воде своје парнице.

Према овој разлици заступништва разликују се и заступници парничара на: *обавезне* заступнике или *заступнике у ужем смислу*, и на *вољне* заступнике или *пуномоћнике*, (Испореди §§. 59., 75., 76., и 77. са §§. 72., 78., и 81. грађ. суд. пост.).

243. — IV. *Заступници у ужем смислу*. То су, као што смо видели, заступници таквих парничара, који су *неспособни* да сами собом воде своју парницу. Амо спадају:

1-о. *Отац* своје *малолетном детету*, према §-у 126. грађ. зак.: „*Отац је дужан малолетну децу своју у сваком случају заступати.*“ — У парници пак, која би се водила између оца и малолетног му детета које стоји под његовом влашћу, мора се, у смислу чл. 138. зак. о старатељству, а по самој процесно-правној неопходности, поставити нарочити заступник малолетном детету у таквој парници ако већ нема старатеља, наименованог на основу помен чл. 158. —

244. — 2-о. *Старатељ* своје *старанику* према чл. 47. зак. о старатељству: „*У свима делима, која би се тичала масалног имања, старатељ је законски заступник наследника* (resр. стараника). — Нема сумње, у случају спора између старатеља и стараника мора се, по аналогiji чл. 158. зак. о старат. и по самој процесно-правној неопходности, поставити нарочити заступник старанику, који ће у име овога водити парницу са старатељем. Quid iuris, кад би било више стараника, па би они морали да воде међу собом спор? Тај случај изречно предвиђа чл. 45. зак. о старатељству, и који вели: да „*старатељ неће моћи ни једног од њих у шуме заступати, него се има појединима нарочити старатељ имања* (resр. заступник у парници) *одредити*“.

245. — 3-е. *Бранилац стецинне масе* заступник је у свима парницама, које се тичу имања презадужника (в. § 52. у вези с § 29. стец. поступка и с § 920 грађ. закона).

246. — 4-о. *Заступници правних лица*, „*Лица правна, која једно тело састављају, заступаће њихов представник или старешина*“ — § 73. грађ. суд. пост.

247. *Муж* је заступник своје жене према § 109. грађ. зак. јер се удата жена уподобљава малолетнику (в. § 920. грађ. зак.), али између ње и малолетника има разлике: што удата жена, ако има нарочитог одобрења свога мужа, може сама собом водити своју парницу, док малолетник не може сам собом водити своју парницу, према изречно наређењу § 59. грађ. суд. пост.

248. — 6-о. *Заступник одсушника* — § 76. грађ. суд. пост.: „*Ако ко тако одсуствује, да му се место пребивања не зна, суд ће, на захтевање интересиране стране, одсуствујућем одредити заступника*“, и т. д.

249. — 7-о. *Заступник учесника*. По првој алинеји § 74. грађ. суд. пост.: „*Учесници у једној парници морају имати свагда заступника*“; а као заступник, вели се даље у истом §-у, *активних* учесника сматра се онај, који је у тужби први потписан, а *пасивних* опет онај, који је у тужби први именован као туженик, и то само,

тада, ако га сами учесници нису одредили. Међу тим, § 91. грађ. суд. пост. даје им право, да и оваког заступника могу у току спора другим заменити.

250. — V. *Пуномоћници или вољни заступници парничара*. — 1-о *Појам*. Пуномоћници су заступници таквих парничара који су способни да сами лично воде своје парнице. Од воље оваких парничара зависи, хоће ли поставити свога пуномоћника за вођење парнице или неће, као што се то јасно вели у §-у 72. грађ. суд. пост.: „*...иначе може* (парнична странка) *место себе пуномоћника послати*“, па с тога се такви заступници зову и *вољни заступници*.

251. — 2-о. *Постављање пуномоћника*. Парничар може поставити себи пуномоћника на два начина: 1-о *издавањем уредног пуномоћја*. 2-о *усленим опуномоћавањем на роцишту*.

Да изближе разгледамо оба начина

252. — а) *издавањем уредног пуномоћја*. „*Страна* (т.ј. парничар), која жели пуномоћника место себе суду послати да парницу води, мора овоме *уредно пуномоћје* дати“

Овде се појављују ова питања:

253. — а) *шта је пуномоћје?* Одговор нам даје §. 610. грађ. зак.: „*Онај, који даје власт (да неко у име његово може пуноважно вршити правне послове), зове се властодавци; онај пак коме се та власт даје, зове се пуномоћник. Власт шта написмено састављена зове се пуномоћство.*“ Пуномоћје је, дакле, *писмено*, које садржи *овлашћење*: да се могу у име овога, који ту власт даје, пуноважно вршити неки правни послови.

254. — б) *садржина пуномоћја*. Њу одређује § 79. грађ. суд. пост.: „*У сваком пуномоћју мора бити: 1-о име и презиме парничара и пуномоћника, њихно станане* (т.ј. занимање) *и место пребивања; 2-о предмет* око којег је парница; 3-е *овлашћење*, да пуномоћник може парницу водити; 4-о *место и време*, кад је пуномоћје *издато*; и 5-о *поштом онога*, који пуномоћје даје; а ако писати не зна, *печат или својеручни крст* поред имена“ (§. 79. грађ. суд. пост.). — Ну к овим захтевима ваља додати још и 6-о *потврду судску или полицијске окружне или дреске власти* ради истинитости потписа, печата или крста властодавчевог — §. 80. грађ. пост. Потврда судске или полицијске власти није потребна, ако пуномоћје издаје владалац или који члан његовог дома; њу, у овом случају, замењује печат властодавчев поред потписа његовог.

255. — γ) *обим пуномоћства*. Он зависи од тога: да ли је издато *посебно* (специјално) или *опште* (генерално) пуномоћство. Ако је пуномоћство *опште*, онда је пуномоћник *овлашћен*, да *води све у течају налазеће се парнице, средства обезбеђења тражити, признати, поравнати се, на избрани суд пристати, заклетву нудити и повраћену примити, о извршењу пресуде старати се, у колико у таквом пуномоћју није што од овога изреком одузето.*“ А ван ових послова пуномоћник не може никакве друге послове у име властодавца вршити, а нарочито не оне, за које се по §§. 613. и 614. грађ. законика тражи нарочито овлашћење; (§. 84. грађ.

пост.); ти се послови морају *изреком* побројати у пуномоћству.

А *посебно* је оно пуномоћје, које се даје за вођење *поједине* парнице.

256. — Ако *пуномоћник не поднесе уредно пуномоћје*, онда: 1-о противна парнична странка може, у *свако доба* парнице, тражити, да се недостатак пуномоћја попуни, т.ј. да му суд нареди да уредно пуномоћје у извесном року поднесе, као и да тражи од таквога пуномоћника накнаду за парничне трошкове и штету, ако би се рочиште одложило, а за све то одговара и пуномоћник своје властодавцу, ако пропусти, те противу недостатка пуномоћја противне стране примедбе не учини (в. §§. 85., 86. бр. 2., и 89. грађ. суд. пост.); и, 2-о сам суд дужан је, да по службеној дужности наложи пуномоћнику да поднесе потпуно пуномоћје, но то само тада, ако противна парнична странка није имала прилике да учини примедбе противу недостатка пуномоћја. (В. 85. грађ. суд. пост.).

257. — И *без пуномоћја* може се заступник примити у овим случајевима:

1-о кад он покаже *писмо* или други какав *докуменаш*, из кога се може закључити, да је од оне парничне странке, у име које је предстао суду, опуномоћен или да ће опуномоћен бити; в. тач. 1. § 86. грађ. суд. пост. — даље,

2-о *сродник по крви* или *тазбни* у *правој линији* до ког било степена; а до *другог* степена у *побочној* линији;

3-е *муж* по смислу § 771. зак. грађанског у имању женином, о коме није никаквог међусобног расположења учињено; и

4-о *учесник* у случају кад онај, који је од учесника опуномоћен, или који се по закону за заступника сматра, буде препречен.

Но свима овима суд ће наложити да у одређеноме року пуномоћје набаве и суду поднесу (§ 87. грађ. суд. пост.). И овако доцније набављено пуномоћје простире се и на ранији рад или поступање заступниково, ако што у том пуномоћју није изреком изузето. (§ 88. грађ. суд. поступка).

258. — Б) *усмено опуномоћавање на рочишту код суда*. Овај начин опуномоћавања предвиђа § 82. грађ. суд. пост.: „*Кад туђишаљ или туђени из рочишту код суда усмено кога опуномоћи, то ће се у белешку ставити, и вреди као потврђено пуномоћје*“. (Односно белешке в. §§ 167., 169. и 170. грађ. суд. пост.).

259. — 3-е *Престанак вољног заступништва*. — Вољно заступништво парничара престаје:

а) *опорицањем* (ревокацијом) пуномоћства од стране парничара властодавца. § 622. грађ. зак. Но парничар, који издано пуномоћје хоће да порече, мора то *јавити суду*, код кога се спор води, и *одмах другог пуномоћника наименовати* или се *изјаснити*, да он сам жели парницу водити; јер, докле једно од овога двога не учини, старо пуномоћје остаје у важности. В. § 90. грађан. суд. пост.;

б) *одустанком пуномоћника*, в. § 623. грађ. зак., који ставља то ограничење: „само то да не буде у невреме или на штету властодавца; јер ће иначе за штету одговарати“. Отказивање пуномоћја може бити истим начином, којим се оно и опозива.

в) *српшењем спора*, за који је пуномоћје и дато, по аналогји §-а 611. грађ. зак.; и

г) *смрћу властодавца или пуномоћника*, в. § 624. грађ. зак. 260. — 4-о. *Ограничења вољног заступништва*. И ако је, по правилу, остављено на вољу способних парничара да могу, у место себе, поставити пуномоћника за вођење парнице, ипак та им је слобода ограничена:

а) тиме, што у извесним случајима *сам закон налаже да парничар мора лично суду уредешати* (и.пр. ради полагања заклетве, и т.д.) и што је суд овлашћен, да може из особитих основа у појединим случајима *наредити* да парнична странка лично суду предстане, в. § 72. грађ. суд. пост. који побројава и узроке (болест, старост од 70 год., службени посао, и живљење у другом судском округу), који извињавају парничара да лично суду не предстану; и, унеколико

б) *ограничењем избора лица за пуномоћника*. Јер, по § 7. зак. о правозаступницим: „кад у ком округу не би било најмање два правозаступника, или би ови препречени били, те се не би могли заступања примити, онда је слободно парничару узети кога хоће да га заступа, само ако такав не стоји у изузећу казаном под бр. 1., 3., 4. и 5. §-а 3. зак. о правозаступницима“.

261. — Закони и од суда или друге власти постављени заступници не морају имати особено пуномоћје, но, у случају сумње, морају доказати, да су они по закону или од власти на то одређени. (§ 81. грађ. суд. пост.).

ГЛАВА II.

О правозаступницима (адвокатима).

262. — I. Појам и потреба правозаступника. — Као посебна врста заступника парничних стравака уопште јесу *правозаступници* или *адвокати*. Правозаступник (адвокат) је такво лице, које је законом уопште овлашћено, да усмено или писмено, пред судовима и другим властима своје државе, брани: част, живот, слободу, и имовину, и сва друга права својих суграђана а посебније пак, да суграђане своје, на позив њихов, својим стручним правним знањем, знањем позитивних закона, помаже у вршењу њихних правних послова или их у место њих врши, а с правом на тражење награде ради тих услуга својих.

Правозаступници су један део *правништва* уопште, они образују засебан ред у држави, који има *јаван положај* и посебан позив. Потреба правозаступништва истиче непосредно из неоспорне потребе правништва уопште, које је, на основу закона деобе рада и знања, позвано да учествује у *изради* и *примени* закона. Својом стручном спремом правозаступник помаже судију у вршењу правосуђа и доприноси да правосуђе може снажно и успешно вршити своју узвишену друштвену мисију. —

263. — Установа правозаступништва је врло стара. Она је постојала у свих старих образованих народа. Историја нам је очувала славу и понос атинских и римских адвоката: Демостена, Цицерона и других, што их они стекли у својих суграђана знањем и талентом својим, који посветише општем добру, и одбрани како јавних тако и приватних права свога народа и својих суграђана. Професија адвокатска, као нужна и корисна, постоји данас у свима образованим државама. И свуда се данас прихватају тога положаја и рада људи од талента, куража и знања, људи од племенитих осећања, у намери да потпомажу своје суграђане у законитој одбрани њихових јавних и приватних права и легитимних интереса од неправде и противзаконих насртаја. Велики значај и уважање ове професије најбоље нам доказују адвокати у Француској где доспевају до највишег поверења и уважања својих суграђана, вршећи посланичке и министарске дужности, две највеће почести правилно развијеног уставног политичког живота у свакој држави. Ако доиста

стоји то, да је овај положај у нашем народу изгубио што од угледа, какав имају правозаступници у другим државама, биће томе узрок не у самој установи, већ у квалитету рада и понашања самих адвоката.

264. — Установа правозаступништва у нас је призната и уређена *законом о Правозаступницима*, од 15. јуна 1865. год., који је неким доцнијим законима делимиче мењан и допуњаван; и који је заменио ранији закон од 22. фебруара 1862. год. (36. 15. стр. 41.).

265. — II. Услови за упражњавање правозаступничког положаја, треба да докаже:

1-о да је *грађанин наше Краљевине*, све једно, било по рођењу или прирођењу, в. тач. 1. §. 3. зак. о правозаст.; ово се доказује *уверењем ојштинске власти*, у којој кандидат стално живи.

2-о да има *25 година живота*; в. тач. 2. истог §-а.; ово се доказује *крштеницом* или изводом из црквеног протокола крштених;

3-е да је *свршио правни факултет* у земљи или где год на страни; в. тач. 2. истог §-а.; ово се доказује *школском сведоцбom*.

4-о да је *најмање три године практиковао*, било у суду као указни чиновник или код јавног *правозаступника*, в. тач. 2. б. истог §-а. Ово се доказује *уверењем министра Правде* гесп. дотичног *правозаступника*. Ово трогодишње практиковање треба да буде *после свршетка* правног факултета. Истина, то се изречно у закону не каже, али тако је свуда у свету, а то није и сама логика ствари; но у нас се на то у пракци не гледа. Шта више, овај се захтев у пракци, и то врло често, очито изиграва од стране адвоката, и ако је он баш у интересу угледа њиховога реда и положаја постављен. Ну, кад има таквих адвоката, који издавањем лажних уверења: да је кандидат код њих у истини практиковао, игноришу поменути интерес, требало би да министарство правде по службеној дужности својој а у општем интересу, строжије испитује испуњење овога захтева у сваком конкретном случају, приликом одобравања полагања испита кандидата, који се пријављује за полагање правозаступничког испита, те да колико је год могуће сузбија несавесност и изигравање закона у овој ствари.

5-о да не стоји под *стариштемством* или под *специјалном*, в. тач. 3. истог §-а. Овим захтевом тражи се да кандидат за правозаступника има способност за правну радњу у опште. У доказ, да овај услов постоји, кандидат треба да има *уверење од старатељског судије* и *првостепенног суда* онога подручја, у коме кандидат стално живи.

6-о да *није осуђиван*, нити да се налази *под ислеђењем* због *злочинства* или *бешчастевог преступљења*, или *иступа из користољубља* учињеног, или *преступљења* и *иступљења*, којим се *вређа јавно паравље*; или да *није ослобођен из недостизака доказа* за *злочинство* или *бешчастево преступљење*, в. тач. 4. истог §-а. — У доказ тога да ни један од ових случајева не постоји, служе

уверења оних власти, која су овлашћена да суде или ислеђују побројане кривнице.

7-о да је *доброг и поштеног владања*, т.ј. да по своје владању и начину живота заслужује јавно поверење и поштовање; в. тач. 5. истог параграфа. У доказ овога кандидат ваља да набави уверење од своје општинске власти;

8-о да је *положио судско-правозаступнички испит*, в. тач. 6 истог §-а и чл. 11. зак. о судијама од 1911. год.

9-о да је *положио прописну заклетву*, в. § 20. зак. о правозаступницима; и,

10-о да га је *поставио министар правде за правозаступника* код првостепеног суда код кога хоће да упражњава правозаступничку радњу, в. § 19. у вези с § 2 и 22. зак. о правозаст.

266. — III. *Правозаступнички испит*. — Задобијање правозаступничкога положаја условљено је, као што напред рекосмо, полагањем нарочитога т. зв. *судијско-правозаступничког испита*, о коме се посебице говори, у засебном одељку (в. §§ 8—18.), у закону о правозаступницима, а које су измењене и допуњене законом о судијама од 1911. год. (чл. 6 до 11, види и правила за полагање судијско-правозаступничког испита од 15.-IV 1911 год. одштампана у Никетићевом Грађ. Суд. Поступку од 1914 год.). Види и закон о изменама и допунама у зак. о судијама, од 18 марта 1922 год.

267. — IV. *Постављање, заклетва и премештај правозаступника*. — Правозаступници стоје под Министром Правде (§ 2. зак. о правоз.), који их и поставља и то за онај *округ*, за који кандидат затражи (§ 19. ист. зак.). О постављању правозаступника министар издаје *декрет* дотичном кандидату, за који се наплаћује такса 400 дина, и извештава све првостепене и више судове, а сем тога се постављење и у Службеним Новинама обзнањује (в. §§ 21 и 22. ист. зак.).

268. — Пре постављења и издања декрета правозаступник мора положити ову *заклетву*: „Ја (име и презиме), ступајући у звање јавнога правозаступника, заклињем се Свемогућим Богом да ћу владајућем Краљу (име) веран бити, да ћу се Устава и свију осталих закона савесно придржавати, да ћу без призрења на стање лица са једнаком ревношћу савесно правду на судовима заступати, и како ја у овоме ради тако мени Бог помогао“. (В. замену § 20. зак. о правоз. од 30. септ. 1871. 36. XXIV. стр. 12.) — *Уобичајено* је: да ову заклетву кандидат положи пред свештеником у првостепеном суду за који је постављен и да је својеручно напише, коју одостоверава најпре свештеник а затим председник суда, па је потом шаље Министар. Правде. Написана заклетва чува се у архиву Министарства. —

269. — Правозаступник, који је једном постављен за један округ не мора вечито остати у том округу; он може, кад год усхте, тражити да га Министар Правде доцније постави за други који округ, који он — правозаступник — избере. За овај преме-

штај а у име новог декрета, наплаћује се такса од 400 динара. О овоме премештају навештавају се опет сви судови и обзнањује се такође у службеним новинама.

270. — V. *Права правозаступника*. Сваки је правозаступник *овлашћен*:

1-о да врши правозаступничке послове код *свих* судова, а не само код онога, за који је постављен (в. § 25. у вези с § 1. зак. о правозаст.);

271. — 2-о да од свога властодавца (тј. онога, чије правне послове врши) тражи *накнаду за све трошкове*, нарочито за плаћене таксе, које су везане с тим пословима. Шта више, правозаступник може у име трошкова и судских такса од свога властодавца *унапред* узети *сразмерну суму* новца (§ 46.), јер он суду одговара за све таксе осим парничних (§ 43.), но како се сад и парничне таксе по закону унапред плаћају, то је овда сасвим оправдано, ако правозаступник и ту таксу унапред узме од свога властодавца и ако је овај наш грађанин; а да и ту таксу унапред узме од властодавца *странца* и оног нашег грађанина који у Србији не живи и нема непокретних добара, овлашћује га сам закон (§ 43.). Узимање унапред *несразмерно веће* суме новца у име трошкова и такса судских сматра се као *варање*, за које се правозаступник може осудити: да, у име *казне*, плати *двацист* онолико, колико је одвише наплатио (§ 43.).

272. — 3-е да од властодавца *наплати награду* за своје радове. (В. § 49.). Количина награде за разноврсне правозаступничке послове одређена је самим законом (в. § 50.), а за *пансудске* послове, у колико они нису предвиђени у § 50., као и на *случај спора* између властодавца и правозаступника о количини награде и других трошкова, *решава суд*, који ту количину одређује према *спориој заслуги*, т.ј. према уложеном труду и употребљеном правном знању, имајући у виду § 50., а не према величини спорне суме (в. §§ 51. и 52.). У име награде правозаступник не сме с властодавцем — парничаром чинити *никаков уговор*; такав је уговор *апсолутно ништан*, а сем тога, правозаступник се новчано *казни* од 10—50 талира (в. § 40.). Исто тако правозаступник не сме уговорити, да му властодавац у име награде *уступи* коју чест *парнице* нити сме ову прекупати (*partum de quota litis*); такав је уговор *апсолутно ништан* (§ 539. грађ. зак.), и повлачи за правозаступника *осуду на губишак права на правозаступничтво*, а поред тога и на плаћање *новчане казне* од 10—50 талира (§ 41.). И, најзад, правозаступник не сме, по правилу, *ништа* у име *награда* у *напред* узети од свога властодавца; тек *по изузетку*, т.ј. ако парница дуже време траје, може од властодавца тражити, да му овај за *урађени посао* плати (в. § 42. зак. о правоз.).

273. — VI. *Дужност правозаступника*. — Дужности су правозаступника многобројне, а најглавније су му ове: — 1-о да, *по правилу*, свакоме своју помоћ *указује*, *ко му је год потражни*, и *што поштено* (савесно) и *верно*. (В. § 28. у вези с § 27.). Ту савесност

и верност закон овако описује: „да даје савет по своје убеђењу, пошто свестрано и са предострожношћу испита и сазна све околности спора; да оно чега се прими, брзо тачно и са могуће мање трошка извршује; да се стара да спор, где год је могуће, на леп начин изравни; при прављењу уговора да мотри да ништа што је за важност или сигурност уговора нужно не изостави; оно што му странка за време вођења парнице повери треба и пре и по свршетку спора у тајности да држи и никоме не открива, да се уздржава од свакога потпомагања противне странке, нарочито са пренебрегавањем употребе познатих му правних средстава за доказ или одбрану у парници. Исто тако има се он чувати да, у *знању, неискриву (лаж)* не брани и да *искриву не изопачава*; при писменом као и усменом представљању ствари треба да буде кратак, јасан и опредељен; надлештвима дужно поштовање да одаје, и противну странку, сведоке или ма кога ни писмено ни усмено да не вређа.“

274. — *Изузетно* од ове прве дужности своје, правозаступник: а) *може* одрећи услугу своју у случајевима: кад је болешћу препречен, ако је другим пословима преоптерећен; ако му потражилац помоћи није у стању трошкове надокнадити а нема сведочења о сиромаштини; ако је заступник противне странке ма у којој било ствари; кад с противном странком у тесном пријатељству живи; и кад с противном странком стоји у даљем степену сродства, него што је у § 29. под бр. 4. казано (в. § 30.); у свим овим случајима, као и у том, ако му властодавац у течају спора обећана нужна извешта или документа благовремено не изда, правозаступник може отказати своју услугу и ако се примио заступања у спору, који још није довршен, само то отказивање мора бити благовремено (в. § 32.); и, — б) *мора* своју услугу одмах, чим му се затражи, одрећи у случајевима: ако је посао на који се позива, противзакон или неоснован; ако је он у истом послу као судија или деловођа радио; ако је он у истој ствари или у другој, која с њом у вези стоји, противну странку било пред судом или другим јавним надлештвима, заступао; или кад би он тиме у опште дужност верности или ћутања спрам ранијега властодавца повредио; кад кад би он имао радити противу своје жене или заручнице, противу свога поочима или помајке или посника, или храноца или храненика или противу сродника или браком сродника у правој линији или сродних у побочној линији до четвртога степена, или противу свога задругара или лица, које је правозаступник крстио или од њега крштен био, или кад један од њих другоме децу крсти; и најзад, кад би он тај предмет имао заступати пред судом, у коме би какво лице као судија или деловођа садејствовало, које би с правозаступником стајало у напред реченом односу. (В. § 29. и 31. зак. о правоз.)

275. — 2-о правозаступник је дужан, да о сваком повереном му послу састави протокол и у њему забележи сва доказна средства и све оно што му је од важности за снажно и уредно заступање повереног му посла. Препис тога протокола, потписом својим

утврђен, треба у сваком случају да да своје властодавцу. (§ 37. зак. о правоз.) — Санкција ове дужност састоји се, пре свега, у томе, што ће се у спору, који би властодавац повео противу правозаступника као свога пуномоћника, за накваду штете, што је овај какву околност или средство на штету онога изоставио употребити у парници или што је погрешно признао околности наведене од противне странке, све то противу правозаступника а из користи властодавца му претпоставити, а осем тога још и дисциплинарно ће се казнити новчаном казном од 5—25 талира (в. § 38. ист. зак.).

276. — Правозаступник је дужан да све акте, који се штићу поверенога му посла, одвојено држи и срећене по хронолошком реду; као и да их, по престанку заступања и измирењу трошкова и награде, преда своје властодавцу (в. §§ 39. и 39 ист. зак.).

277. — 4-о Правозаступник је дужан да о *ишјему трошковз, такса и награде издаје властодавцу уредне пријемнице*, као и да све то забележи у свом протоколу; иначе ће се сматрати да је ишао на превару, за што ће бити кажњен од 5—50 талира; а ако се то и по *шрећи ћути* догоди, осудиће се на губитак права на правозаступништво (в. § 45. зак. о правоз.).

278. — 5-о Правозаступник је дужан *становати у месту округа* (сад у месту онога првостепенога суда) за који је постављен (в. замену § 19. од 30. септ. 1871. 36. XXIV. стр. 12), и не сме се без знања тога суда удаљавати из места суда. За сваки случај кад се удаљава из подручја судског на више од једног дана, мора суду назначити заступника, који би га међу тим могао заменити у правозаступничким пословима (§ 25. зак. о правоз.).

279. — VII. Дисциплина над правозаступницима. — Правозаступник, који би се, противно прописима закона о правозаступницима, примио заступништва у каквој парници, који не би судске наредбе испуњавао, парнице без нужде протезао, парничне трошкове умножавао, правна средства на зло употребљавао, и у опште који би *неуредно, несавесно и противно својој правозаступничкој дужности*, у коме било обзиру радио, као и за *своје рђаво и недостојно владање при вршењу дужности*, подлежи дисциплинарној казни, у колико не би какво дело по кривичном законнику и већу казну за собом доносило. (§§ 53. и 66. зак. о правоз.).

280. — Дисциплинарне казне, које се над правозаступницима изричу, јесу: а) *писмени укор*, б) *новчана казна* до 4800 динара, и, в) *лишење правозаступништва*; а право дисциплинарног кажњења правозаступника имају: *председнич првостепених* судова, *Министар Правде*, и *Дисциплинарни Суд*, који постоји и за државне чиновнике. (в. §§ 54 и 55. ист. зак. у вези с тач. 5 чл. 144. Устава од 1903 год., а то је Државни Савет — чл. 5. зак. о уређењу Држав. Савета).

Председник првостепеног суда може казнити правозаступника за *мање испуне* укором или новчано до 600 дин.; а за *неке испуне* доставља Министру Правде, који може да казни укором или нов-

чано до 2400 дин. или оптужује правозаступника Дисциплинарном Суду, који га може свима трима казнама казнити. — Само противу осуде председникове може се правозаступник у року од 15 дана жалити Министру Правде, а противу осуде овога и Дисциплинарнога Суда нема места жалби (§§ 56—62. зак. о правоз.)

281. — VIII. Привремено удаљавање од правозаступничке радње. — Закон налаже Министру Правде, да правозаступника одмах одлучи од радње у овим случајима: 1-о кад се реши, да се правозаступник под суд стави због злочинства или бешчастећих пресудаљена или таквих, која би јавни морал вређала, или у приватвор стави; и, 2-о кад суд реши, да правозаступник дође под старатељство или да се над имовином његовом стецниште отвори. Ово одлучење траје док се правозаступник, у првом случају, потпуно не ослободи суђења или притвора, а у другом, док се стецниште не дигне.

282. — Суд је дужан да одмах извести Министра како о томе, да је један од предвиђених случајева наступио тако и по престанку истога, како би Министар наредио одлучење правозаступника од радње гесп. увођење у правозаступнички ред. И одлучење и повраћање у правозаст. ред Министар обзнањује у службеним новинама.

Противу Министровог решења о одлучењу правозаступника од радње на извесно време нема места жалби.

283. — IX. Престанак права на правозаступништво. — Узроци престанка права на правозаступништво јесу: 1-о оставка правозаступникова; 2-о иступање из нашег држављанства, 3-е примање каквог јавног звања или службе код приватног лица или друштва, а с одређењем платом; 4-о предузимање друге какве радње на своје име, и 5-о осуда Дисциплинарнога Суда на губитак овога права. (в. § 64. зак. о правоз.). Да их посебице разгледамо.

284. — 1-о Оставка правозаступника на свој положај. Правозаступништво је слободна професија. Правозаступнику стоји до воље: хоће ли и докле ће упражњавати своју радњу. Ако неће да је упражњава, он је дужан да на исту даде оставку, коју треба да упути Министру Правде. — Ако је правозаступник, који се налази под Дисциплинарним Судом, дао оставку на своје звање, то ће се ова тек онда примити, кад се Дисциплинарним Судом његова кривица извиди. (В. § 65. а зак. о правоз., допуна од 30. септ. 1871. 36. XXIV. стр. 12.).

285. — 2-о Иступање из нашег држављанства. Држављанство наше је битан услов за упражњавање правозаступничке радње (в. бр. 295), и онда је сасвим следствено, да недостатак таквога услова повлачи за собом и губитак права на правозаступнички положај.

286. — 3-е Примање каквог јавног звања с платом, или ступање у службу код приватних лица или друштва под платом. Наш је законодавац сматрао да је, у интересу веће марљивости

правозаступникове у раду његову, нужно да забрани правозаступнику да може не само имати какву год другу радњу или занимање на своје име, него и да може стојати код каквог друштва или приватних лица у служби под платом, или отпраљвати какво год јавно звање, које би платом доносило, изузимајући звање хоџорарног професора права (в. замену §-а 5. зак. о правоз., од 30. септембра, 1871. 36. XXIV. стр. 12.); хтео је, дакле, да овом забраном посредно нагна правозаступника, да овај сав свој труд и време посвети једино интересима својих клијената. Под јавним авањем ваља разумети не само државну већ и општинску службу, чије се вршење плаћа. Примање такве службе, као и службе код друштва или приватног лица, која се одсеком плаћа, повлачи губитак права на правозаступништво.

287. — Законодавно тумачење § а 5. зак. о правоз. — Сматрало се, да поменута замена §-а 5. зак. о правоз. не брани да се и пензионисани државни чиновници, који имају све погодбе за правозаступнички положај, могу постављати за правозаступнике, и да уз тај положај задржавају и право да уживају своју пензију од државе; но, Народна Скупштина, која је, на основу тачке VIII. прелазног наређења Устава од 1888. год., била ванредно сазвана, протумачила је 19. децембра 1889. год. речену замену §-а 5. зак. о правозаступницима овако: „Пошто је уредба од 10. децембра 1852. год. ВМ 1144. (36. VI. стр. 227.) укинута законом о јавним правозаступницима од 28. фебруара 1862. год. (Зборн. XV. стр. 39.) то се још § 5. зак. о правоз. од 1865. год., по замени његовој од 30. септембра 1871. (36. XXIV. стр. 10.) има тако протумачити и разумети, да међу оне, који не могу бити правозаступници за то, што отпраљвају јавно звање, које би платом доносило, спадају и они чиновници, који су, отпраљвајући јавно звање, стављени у стање покоја и од државе пензију примају. (в. број 281. „Српских Новина“ од 21. децембра 1889. год.). Ми мислимо, да се ово законодавно решење не може сматрати као тумачење садржине §-а 5. већ као раширавање њено, као нова садржина, јер, државни чиновник, који је стављен у пензију, не отпраљва више јавно звање или државну службу, он је баш, стављањем у стање покоја, уклоњен од исте; а после пензија и плата нису синоними, то су два различна појма, плата је награда која се чиновнику даје за то, што сад ради, а пензија је награда чиновнику, што је кроз неко подуже време савесно радио државни посао. Ова одсечна разлика између пензије и плате потврђује се и §-ем 79. зак. о чиновницима грађанског реда, који вели: „Пензија се губи: ... 2-о ако пензионар ступи у државну службу домаћу или какву страну.“

288. — 4-о Предузимање друге какве радње на своје име. Правозаступнику је, дакле, забрањено, да се занима другом каквом радњом, нпр. трговачку радњу да води и. т. п. Ова је забрана потекла из потребе и жеље да би правозаступник сав свој труд и време посветио искључиво правним пословима својих клијената и заступању њихових права и легитимних интереса.

289. — 5-о Осуда Дисциплинарног Суда на губитак правозаступничтва, као и осуда редовног суда због злочинства или бешчастећег преступљења учињених из користољубља, као што су крађе, утаје, преваре или шаквих преступљења и иступа, којима се вређа јавно благонравље. Осем осуде редовног суда довољно је за губитак права на упражњавање правозаступничке радње и то, да је редовни суд правозаступника, оптуженог за извршење каквог злочинства или бешчастећег преступа, пресудом својом ослободно из недосташка доказа. —

Губитак правозаступничтва услед ових узрока правда се важношћу позива и јавног поверења, које се мора имати у правозаступнику, и кад правозаступник буде осуђен или из недостатака доказа ослобођен од оптужбе за оваква дела, онда је више недостојан поверења и узвишеног правозаст. положаја.

290. — Чим којих од побројаних узрока наступи и Министар Правде за то дозна, било од судске или полицијске власти, које су дужне да га о томе извештавају, или иначе за то дозна, — он је дужан да одмах прогласи: да је право дотичног правозаступника на правозаступничтво престало, и то свима судовима, а и у службеним новинама објавити. (В. § 65. зак. о правоз.).

291. — Могу ли парничаре заступати на суду и друга лица, која немају право на правозаступничтво? — На то питање даје нам *афирмативног одговора* § 6. зак. о правозаст., по замени његовој од 30. септ. 1871. (Зб. XXIV. стр. 12.), но с тим, да таква лица немају право на награду, и да уговор, по коме би таквим заступницима била обећана награда за њихов труд, не вреди, и, ако је што на име тога рада дато или учињено, да се може натраг тражити; а сем тога могу бити новчано кажњени од 6 до 25 талира (в. замену §-а 66. од 30. септ. 1871.). Исто тако, по допуни §-а 7. зак. о правоз., од 30. септ. 1871. (Зб. XXIV. стр. 12.) председник првостепеног суда може забранити онима, који нису правозаступници, да могу друге заступати, кад они те послове раде као *стално занимање*; но противу оваког решења председничковог допуштено је жалити се Министру Правде.

292. — *Изузетно* од § 6. лица, која нису правозаступници, имају право на награду за *васпуцање* парничара у случају кад у округу нема два правозаступника или су они *препречени*, те се не могу заступања примити, јер тада је парничару слободно узети кога хоће да га заступа (в. § 7.). И за те приватне заступнике важе сви прописи закона о правозаст. у погледу на уредно вођење парнице и наплаћивање такса. А што се тиче кажњења, на њих се може применити само онолика новчана казна, колику могу изрећи председник и Министар Правде.

293. — Државни правобранилац. — Држава као правна личност способна је само за имовно-правне односе; и она има

својих имовних права; стварних и тражбених. Сва покретна добра, која су предмет њене својине, као и сва остала имовна права њена састављају т. зв. *државно имање*, а као подмет овога, у место државе, иставља се *државна благојна или каса*, (фискус). — У погледу својега имања држава долази у разнолике приватноправне одношаје и додире с појединцима, и из тих одношаја и додире истичу често и приватноправни спорови или грађанске парнице. За заступање државе у тим парницама постоји при Министарству Финансија засебно одељење, т. зв. Генерална Дирекција Државног Правобраниоштва, на челу којег стоји *државни правобранилац*, као државни чиновник.

294. — Звање државног правобраниоца било је зуведено Књажевим Указом од 18. фебр. 1842. год. ВБр. 71. (Зб. 30. стр. 302.) под именом. *Правитељственог фишкала*, с год. платом од 100 талира. Но Књажевским Указом од 13. окт. 1843. ВБр. 1030. (Зб. II. стр. 172. у изд. од 1880 год.), онај је указ опозват и звање правитељственог фишкала, које није било ни попуњавано, укинуто, из разлога: „што је при устројавању централног правленија, Правитељство имало у виду пространство Попечитељства Финанције и зато му определило довољно персонала, с том намером, да оно по тој потреби (тј. да брани интересе земаљске касе у опште и у процесима) из свога персонала кад једног кад другог чиновника свога употребљава“. И после овога указа не налазимо у доцнијим зборницима ни једног више посебног закона о установи државног правобраниоштва која данас стално постоји, као неопходна и корисна. Правила о поступању државног правобраниоца прописано је био, *Настављењем за бранитеља права правитељствених*,* Попечитељ финансије још 16. септ. 1848. ПБр. 2382. којег нема у зборницима, па с тога га овде у целини износимо.

295. — *Настављење за бранитеља права правитељствених*. 1-о Како се дужност бранитеља права правитељствених у томе поглавиту састоји, да он оптуж. је непосредно и посредно оне, од којих Правитељство шта тражити има, и да исто тако брани, кад Правитељство од кога год оптужено буде, следује, да бранитељ права правитељствених поверени важни посао приљежно, ревнисно и обозрително израђује, имајући увек пред очима *достојанство и крисст* Правитељства.

2-о Све парнице, биле ове при надлежним судовима или се налазиле у архиви Попечитељства Финанције, предаће се бранитељу права по списку нарочито за то начињеном

3-е. Примивши бранитељ правитељствених права предане му парнице, завешће их он у један преглед, испунивши у овоме све рубрике, како ће се из прегледа овога моћи Попечитељство Финанције у свако доба извести не само које парнице и пред којим судовима теку и које се с временом пред истима подигле буду, него и у ком стању течења оне се налазе; као и које су и кад свршене и акта куда надлежи предати.

4-о. Преглед овај, у више наведеној тачци споменут, дужан је

бранитеља права правитељствених тачно, брижљиво и чисто водити и исти редовно сваког месеца Попечитељству Финанције на увиђај подносити; а изванредни преглед ће се тај и долеписаном Попечитељу и Началнику одељења подносити, кад се год то захтевало буде.

5-о. Небрижљиво и нечисто држање прегледа, о коме је у тачкама 3-ој и 4-ој реч, имаће за бранитеља права правитељствених онакова иста неповољна следства, као небрижљиво вођење самих поверених му парница.

6-о. Као год што се тачком првом у опште бранитељу права правитељствених препоручује, и као у строгу дужност му слада оптуживати од стране Правитељства и бранити овог права, тако му се особито препоручује да у парницама, где је Правитељство оптужено, својски настојава, да надлежни одговор и возраженија тачно на рокове Судом надлежним одређене сочини и преда, да избегава колико је више могуће искање продужења рокова и тражењем истих продужавања страни тужитељској повода не да, да ропта како јој се парница протеже и одуговлачи.

7-о. Дужност је сваког чиновника, да у сваком случају уваженије и достојанство Правитељства свим моралним средствима обдржи и поткрепљава. За то бранитељ права правитељствених, био он тужитељ или оптужени, треба пред судовима и усмено и писмено свега да се чува и уклања, што би коме личну увреду чинити могло. Он је дакле дужан према Председатељу и члановима судова и осталом nižем персоналу учтив и пријатан бити; тако исто и према противним странама снисходителан. У писменим одговорима и изразима мора имати само предмет парнични пред очима; умним и окретним наводима и доказивањима трудити се пред киме надлежи правичност ствари доказати, ал' никад у личност дирати и ако кад противна страна личности његове — бранитеља права правитељствених — дотакне се; јер је испод достојанства за бранитеља поменутог упуштати се у полемику за личност са сваким, који год с њим парницу тера. Разуме се, да ако који дирне у част његову, за увреду ове удовлестворење тражити пут му отворен стоји.

8-о. Како је Правитељству за тим стало, да што мање парница има, и у ове да се не упушта, осем где је неопходно нужно, тако ће бранитеља правитељствених права дужност бити по прочитању надлежних акта добро промотрити, да ли онај, који што од Правитељства потражује, неоспоримо право на тражење има; кад ово види дужност ће његова бити начинити за Попечитеља Финанција кратки извод парничног предмета и миљење поднети, да се парница с тим и тим не води, него да му се у свему потраживању или у толико и толико по правди за доста учини и парница не води, или се с њим поравњење закључи.

9-о. Може се лако догодити, да терајућа се с Правитељством страна ласкањем или митом потруди се бранитеља правитељствених права одвраћати од дужности његове, и обећавајући наговарати на

ту подлост, да он навалице парницу на штету Правитељства, а на ползу тичуће се стране води и сврши. Поступак оваки имаће најжешће за бранитеља права правитељствених следства. Шта више дужност је његова Попечитеља Финанције одма до знања довести за таковог, који среством мита бранитеља права правитељствених од дужности одвратити труди се, да се тај преступник заслуженој казни подвргне.

10-о. Ако се догоди, да се парница за рачун Правитељства с киме поведе, који се са бранитељем права правитељствених у сродству налази, дужност ће бити бранитеља истог за случај овај одма Попечитељу Финанције јавити, како би се благовремено наредити могло, да у више изложеном догађају друго лице га замени.

11-о. Бранитељ права правитељствених израђиваће сва парнична дела по актима, која су му предана и која ће му се од кога надлежи предати; но ако му каква упуства у коме парничном предмету потребују, разуме се да ће такова од Попечитеља Финанције усмено искати.

12-о. Исто тако дужност је бранитеља права правитељствених упутства усмена искати од Попечитеља Финанције кад му набављање сведока и свидјетелства потребује, које набављање због даљине места и других опстојатељства буде с трошком скопчано. П. Бр. 2382. 16. септ. 1848. год. у Београду. (М. П.) Попечитељ Финанције, Полковник и кавалџер Пау Јанковић, с. р. Началник одељења промишљености, Јован Гавриловић, с. р.

296. — Стални правнички одбор. — При Министарству Финансија, а поред државног правобраниоца, постоји и *стални правнички одбор*, који је установљен законом од 2. марта 1863. (Зборн. XVI стр. 4.), са задатком: „да о неком правном питању или у спорним предметима, који су од веће важности, или су иначе нејасни и сумњиви, даје миљење и разлоге Министру Финанције, у свим случајима, где држава заступа своја права, кога фонда или које општине, било да поступи као тужитељ или као тужени“ — Устројство тога одбора било је прописано Књажевим Указом од 2. Марта 1863. (Зборн. XVI стр. 5—6.), а 25. фебруара 1919. донесена је Уредба о организацији Министарства Финансија, чији члан 32 гласи: „При Генералној Дирекцији Државног Правобраништва постоји и Стални Правнички Одбор, који се поставља Указом на предлог Министра Финансија на годину дана, од петнаест правника, државних чиновника и јавних правозаступника. Овај одбор даје саветодавна миљења, на захтев Министра, по свима спорним и важним правним предметима, који му се буду на миљење упутити. Ближу надлежност за Стални Правнички Одбор прописује Министар Финансија нарочитим правилником.“ (Што досада није учињено).

ДРУГИ ДЕО

Грађански парнични поступак

§ 1. Врсте и начела грађ. парничног поступка.

297. — Напред (в. бр. 13.) смо већ рекли: да се грађански судски поступак, као форма вршења грађанског правосуђа, а према двојној цивилној јурисдикцији, разликује на *парнични* и *вонпарнични* поступак; као и то, да ће овај уџбеник обухватити само овај први, т.ј. парнични поступак судски.

298. — I. Врсте грађанског парничног поступка. — Парнични поступак грађанских судова разликује, се у главном, на *редовни* и *сумарни* поступак.

Редовни је парнични поступак онај, при коме се грађански спор или оспорени приватно-правни однос решава у целом обиму свом и при коме се тога ради употребљују све законима и практиком судском утврђене процесноправне радње и формалности. Отуда му и назив *свечани*, *формални* поступак. Он може бити *усмен* или *писмен*.

А *сумарни* је парнични поступак онај, у коме се оспорени правни однос не решава у целом свом обиму, или у коме се, ради решења спора, одступа од неких неуживих формалности, те се тако решење спорног правног предмета уопште убрзава, па следствено и парнични трошкови умањују. Брзина и упрошашћење формалности то су карактерне особине овога поступка, који се назива и *кратким* поступком.

Свакој врсти парничнога поступка посветићемо засебан одељак.

299. — II. Основна начела грађанског парничног поступка. — Два су најважнија основна принципа грађанског парничног поступка: *начело обостраног саслушања* и *начело располагања* (диспозиције) парничара грађанским спором. Да их посебнице разгледамо.

300. — а) *начело обостраног саслушања* (audiatur et altera pars.). Ово је начело тако природно и важно за правилно вршење правосуђа да је наш законодавац сматрао за неопходно потребно да га уврсти и у *уставна права грађана* (в. чл. 7. Устава од

1921. године: „*Нико не може бити осуђен, док не буде надлежно саслушан или законим начином позван да се брани*“, јер, праведна пресуда, која треба да се оснива на правној (законској) оцени доказаних факата, на којима парничари заснивају своја тражења, — не би се могла очекивати, кад судија не би најпре и претходно саслушао оба парничара о спорноме предмету. А оно је задовољено и у законнику о поступку судском у грађанским парницама, нарочито у редовном поступку, јер он налаже да се туженику даде могућност да се брани од свих правних напада тужбичевих за време вођења спора, т.ј. не само од *тужбе*, (в. §§ 104. и 106. у вези с тачк. б. §-а 305. грађ. суд. поступка.) него и од доцнијих на рочишту употребљених навода и доказа (в. тачку 3-у §-а 137. грађ. суд. пост., замењену законом од 19. апр. 1885. — Зборник 41. стр. 135 у вези с §-ом 161. грађ. пост.). — Ово начело не користи само туженику већ и тужиоцу, што се јасно види, пре свега, из тога, што се препис одговора мора доставити тужиоцу уз позив за рочиште (в. посл. али. § а 106.) а, после, из помен. тач. 3. §-а 137. грађ. суд. пост. („...једна страна.“ т.ј. ма која, тужилачка или тужена). —

Ово начело ниште *не* да се противна (нападнута) странка мора доиста саслушати, већ то, да се њој *мора створити могућност*, да се, ако хоће, од напада брани, (в. чл. 7. Устава у вези с § 161. и тач. 3. §-а 137. грађ. суд. пост. „или кад *није* *никако* којој страни позив на рочиште предат.“) —

Повреда овога начела има ту последицу, да се изречена пресуда појављује као ништава, и да се по томе може ванредним правним средством, тужбом ради поништаја (Nullitätsquerel), напасти на њу.

Изузетак у сумарном поступку, по коме се туженик и *без саслушања* осуђује на извршење своје обавезе, која се доказује јавном или приватном исправом (в. § 450. грађ. суд. пост.) — *привидан је*, јер, пре свега, саслушање је излишно, кад је његово признање већ у исправи на основу које се осуђује; а, осем тога, туженику допушта се: да, под извесним претпоставкама, може обуставити извршење осуде (в. §§ 455. и 458. грађ. суд. пост.) и тражити, да му се допусти да се брани од неистините исправе, по којој је осуђен (в. § 459. грађ. суд. пост.).

301. — б) *начело располагања* (диспозиције) парничара предметом грађанског спора (Disposition — princip od. — maxime). — Ово начело истиче сасвим консеквентно из природе приватних права којима цивилна процедура треба да даде потребну заштиту од повреда и непризнавања, и да им реализацију осигура. У природи је тих права, да их овлашћено лице (ималац њих св) може ради циљева својих, по својој вољи, употребити, па и одрећи их се. Отуда следује: да облик грађанског спора, у претежној мери, зависи од самих парничара. Овим начелом хоће, дакле, да се каже то: да не само *почетак* и *течај* грађанског процеса зависи од парничара, него и да *садржина*, *обим*, па и само *извршење* одлуке

судске зависи од њих самих, од воље њихове. — Из овога основног начела истичу, као консеквенце његове, и ова начела:

302. — а) *nemo iudex sine actore*. Ово је начело исказано у §-у 3. грађ. суд. пост.: „Где нема тужитеља не може бити ни суђења.“ Судија, дакле, нема своје иницијативе у вршењу грађанскога правосудија. Почетак грађанскога спора, течај његов (§§ 143. и 144. грађ. суд. пост.), разматрање пресуде првога суда од стране вишега суда (§ 307 тач. 1. ист. пост.) и извршење извршне пресуде, која је у грађанском спору изречена (§ 462. ист. пост.) — све то, по правилу, зависи од воље парничара; дакле, *iudex ne procedat ex officio*.

303. — б) *ne eat iudex ultra petita partium*. Ово је начело изречено у §-у 304. грађ. пост.: „Пресуда (решење) мора бити изречена: 3-е о ономе само што се тражи, а не о другом чему.“ Дакле, садржину и обим одлуке судске одређује увек тражење парничара, који парницу добија. Ово важи не само за главно већ и за споредно тражење, као: плодове, интересе, трошкове и накнаду штете (§ 98. у вези с тач. 3. §-а 304 и тачка 5. и 9. §-а 305. грађ. суд. пост.).

304. — в) *iudici fit probatio; quod non est in actis non est in mundo; iudex secundum allegata et probata iudicare debet, non secundum conscientiam*. Сваки парничар ваља да докаже истинитост свога оспореног потраживања (§ 178. грађ. суд. пост.); али, ипак, од воље свакога парничара зависи: хоће ли се послужити свим доказним материјалом својим или неће („никоји парничар није дужан показати ону исправу, коју сам неће да употреби“, прва алинеа §-а 203. грађ. суд. пост.). И с тога мотиве за своју одлуку судија греба, по правилу, да црпи само из оног доказног и фактичког материјала, који су парничари у процесу употребили, а никако не по свом знању са стране (в. тач. 2. §-а 304. и тач. 5. 6. и 7. §-а 305. грађ. суд. пост.) — (Ово треће начело немачки писци називају *Verhandlungsmaxime*).

305. — III. Форма судског поступања. — Односно форме судског поступања при решавању грађанских парница стоје једно другоме на супрот ова начела: 1) *писменост* и *уметност*; и 2) *јавност* и *шојност*.

306. — 1). *Писменост* и *усменост*. — Под *писменошћу* разуме се начело, да суд на основу писмено фиксираних представака и доказног материјала парничних странака, дакле на основу парничних списа или актова спор решава. Код овог писменог поступка сва саопштења, која парничари суду чине, врше се на писмено т.ј. или предајом *већ написаних* актова или *диктирањем* у записник, (протокол); а тако исто и судија своју пресуду на писмено саопштава парничарима. А *усменост* се опет у томе састоји, што судија спор решава на основу *усмених* представака парничара и пресуду им своју *усмено* саопштава, ма да се ова по том ставља и на писмено, ради могућности разматрања и оцене исте од стране вишега суда.

Наш законик о поступку судском у грађанским парницама усвојио је *усмени* поступак само за суђење грађ. спорова од стране *општинских* судова (§ 13. грађ. суд. пост.), и за *извиђање спора* (на рочишту) од стране *првостепених* судова (в. §. 149 и допуну §-а 158. грађ. суд. пост. од 19. априла 1885. — 36. 41. стр. 135.).

307. — 2). *Јавност* и *шојност*. — Јавност се састоји у томе, да је допуштено трећим, неинтересованим лицима да могу као слушаоци присуствовати у седници судској, кад се на рочишту извиђа какав грађански спор; а, ако је приступ трећим лицима забрањен, онда је противно начело — *шојност*. — Наш законик о поступку судском у грађанским парницама усвојио је, у начелу, *јавност* и у поступку нижих (општинских и првостепених) и у оном виших судова (Апелационог и Касационог Суда). Види §§ 13, 149, 319. и 327. грађ. суд. пост.).

Изузетно јавност може бити искључена у случајима које предвиђа § 150. грађ. суд. пост., на име: а) кад би парница била о чему што је срамотно; б) кад би оба парничара изјавила, да желе да се извиђање јавно не чини; или, в) кад би се догодило, да се при јавном извиђању ред и тишина поремети; но у овом последњем случају свака парнична странка има право захтевати, да се њена три лица пусте да при суђењу буду.

§ II. Процесноправне радње.

308. — I. *Појам* и *врсте*. Под процесно-правним радњама разумеју се све оне радње (дела, акти), које парничари и судови треба по извесном реду и у законом одређеним формама да изврше ради пресуђења каквог грађанског спора. Процесноправне радње су, дакле, двојаке: *парничарске* и *судске*.

309. — II. *Парничарске процесноправне радње*. — 1) *Врсте*. Све процесно-правне радње, које парничари могу извршити у току каквог грађанског спора, могу се поделити у три главне класе: у *нападне* и *одбрањене радње* и *процесне правне послове*. Циљ је *нападних* процесно-правних радња, да суд *уследи* (услиша) какав предлог или тражење парничарево; а циљ је *одбрањених* процесно-правних радња да се *одбине* извесно тражење противног парничара. Амо спадају: тужба, одговор на тужбу и изузећа (*exceptions*) туженикова, плелирање, доказивање, незадовољство (апелата) и жалба (рекурс), о којима ћемо доцније изближе говорити. — А у *процесне правне послове* парничара спадају сви они *вољни* акти њихови, који модификују њихов процесни правни положај. Ови су акти *једностранни* (одрицање једног парничара да се брани, да положи заклетву, да употреби правно средство противу пресуде судске), или *двосиранни* (сугласност парничара да престану водити спор, да продуже рочиште и т. д.).

310. — 2) *Форма*. — *Спољна* форма парничарских процесно-правних радња је двојак: *писмени акти* или *усмена саопштења* (изјаве), које се на протокол стављају (в. §§ 93. и 105. грађ. суд.

пост.) Бliжа опредељења о спољној форми писмених актова недостају. Само за тужбу наређује се у §-у 95. да свака писмена тужба мора имати још толико преписа, колико има тужених учесника, и да ће се, ако кога преписа недостаје, као и свака усмена тужба, преписати у суду на трошак тужоочев; као и за одговор на тужбу, да се мора у двоје поднети, а ако је усмено (тј. на протоколу у суду) дат, да ће се такође у суду на трошак тужеников преписати (§ 106. грађ. пост.). — Што се унутарње форме или садржине процесноправних радња парничних странака тиче, такође недостају бliжа опредељења, изузев једино тужбу, чију садржину § 94. грађ. суд. пост. потанко опредељује.

311. — 3) *Дејства* — По правилу, свака процесноправна радња има своју правну вредност само за онај правни спор, у коме је она извршена. За трећа лица она је правно иредезантан, равнодушан догађај, као год што се и цео спор према новом противнику у другом процесу јавља као *res inter alios acta*, те му не може ни користити ни шкодити.

312. — III. *Судске процесноправне радње*. — 1) *Врсте*. — Пре свега ваља разликовати процесноправне радње *првостепеног* суда од оних, које врше *виши судови*, јер се ове од оних разликују. Процесноправне радње првостепеног суда састоје се у руковођењу, извиђању и пресуђењу грађанског спора, као и у наређивању извршења пресуде; а процесноправне радње виших судова састоје се у разматрању пресуде и парничних актова првостепеног суда и у оснажавању или поништавању те пресуде.

313. — 2) *Форма*. — Форма процесноправних радња *првостепеног* суда је двојака: *протоколи* и *закључења*.

Протоколи садрже изјаве или саопштења парничних странака суду. Тако протокол се саставља кад се тужба или одговор на тужбу усмено даје (§§ 93 и 105. грађ. суд. пост.), кад странке поравњење учине (§ 145. грађ. суд. пост.), кад се на рочишту спор извиђа. Овај последњи протокол назива се *белешком* (§ 167. грађ. суд. пост.). Бliжих опредељења о сачињавању протокола судских нема. Једино за *белешку* (§ 167. гр. суд. пост.) наређује се да она мора садржавати: 1) имена и презимена парничара или њихових пуномоћника и заштитника ако их има; 2) име и презиме судија и перовође који су дело преслушавали; 3) парнични предмет; 4) све што је усмено изнађено а доприноси решењу ствари; 5) закључења судска, у колико не би била у особеном акту изложена; и 6) исказивања сведока и вештака, у колико то није учињено у особеном акту. По закључењу извиђаја ова се белешка чита парничарима и осталима, ради њиховог уверења, да је све онако у њој записано, како су они говорили, и ако то признаду, онда се на њој потписују; (§ 170.) а за тим је потписима својим одостоверавају председник и деловођа.

314. — *Закључења* првостепеног суда су тројака: *наредба*, *решење* и *пресуда*.

Наредбом се само управља течај грађанске парнице а не решава никакво спорно питање, па за то противу ње и нема места правном средством. Њу изриче или *председник суда* (и. пр. у случају §. 97. грађ. суд. пост.) или *пријављив судски* (и. пр. да се тужба преда туженику на одговор, да се рочиште одреди и парничари позову да на исто дођу, и т. д.) а понекад ја изриче и колегијум судски (в. § § 72, 247, 248. и т. д.).

Решењем и пресудом расправљају се *саорна* питања и то: решењем само *споредна* (в. §§ 108, 354, 431, 447. грађ. суд. пост.), а пресудом главно спорно питање тј. њом се цео спор свршава (в. § 304. тач. 4. грађ. суд. пост.).

У *сумарном* поступку главно спорно питање одлучује се *решењем* а не пресудом (в. §§ 454 и 457 грађ. суд. пост.).

315. — *Форма пресуде* прописана је §-ом 305. грађ. суд. пост. Саставни су јој делови: *заглавље*, *реферат*, *судске побуде* (мотиви), *диспозитив* (пресуђење) и *закључак*.

Заглавље садржи: а) назив „пресуда“; б) означавање суда, који ју је изрекао, као и то, да ли је он то учинио као *надлежан* или *одређен* од стране Касац. Суда (в. § 51. грађ. суд. пост.); в) означавање имена и занимања парничних странака и њихових заступника и заштитника, ако их има; г) предмет спора; и. д) означавање имена судија и деловође. (тач. 1. 2. 3. и 4. §-а 305.). Ово последње нужно је да се означај за то, да парничари знају, да ли није у суђењу учествовао и онај судија, који је у изузећу, и т. д., јер, ако је изузети судија учествовао у суђењу дотична парнична странка може тражити поновљење парнице (тач. 3. §-а 426. грађ. суд. пост.).

У *реферату* се излаже: садржина тужбе, поглавито закључно тражење тужоочево (*petitum*) заједно с доказима његовим; садржина одговара тужениковог и усмена разлагања и наводи странака на рочишту (тач. 4. и 5. §-а 305.).

Побуде судске садрже судске оцене навода, тражења и доказа парничних странака понаособ, као и подвођење (*супсумпцију*) свега тога под дотична наређења законска, на којима суд своју одлуку заснива. (тач. 7. и 8. §-а 305.).

У *диспозитиву* („пресуђење“) излаже се одлука судска (тач. 9. и 10. § 304. грађ. суд. пост.); и ако се тужоочу досуђује тражење, онда се у диспозитиву исцрпљује *petitum* (закључно тражење — тач. 7. §-а 94. грађ. суд. поступка) у императивној форми, (тач. 9. §-а 305.); најзад

Закључење пресуде садржи означавање места суда, датум, броја (под којом је белешка заведена у деловодни протокол судски), потпис председников и деловођин (концепт пресуде потписују још и све три судије) и најпосле печат судски (тач. 11. §-а 305. и § 308. грађ. суд. пост.). Све су ово *бliжни* делови пресуде (*arg.* из из речи „мора“ у § § 304. 305. и 308. грађ. суд. пост.); и недостатак ма једног од њих овлашћује незадовољну парничну странку да тражи поновљење парнице (тач. 13. §-а 426. грађ. суд. пост.).

316. *Форма решења.* Осем заглавља, решење мора садржавати све оно што и пресуда (§ 306. грађ. суд. пост.). Но обичај је утврдио, да решење, изречено по кратком поступку, садржи и заглавље, а јамачно за то, што оно има потпуни значај пресуде.

317. — *Закључења Касационог Суда* имају облик решења, које увек има овај наслов: „У име Њ. В. Краља“ (§ 23. зак. о устр. К. С. и § 328. грађ. суд. пост.).

318. — 3). *Дејства.* Односно судских процесних радња, нарочито односно одлука судских, важи начело *непреницавања*, тј. ниједан суд не може, по правилу, мењати своје одлуке; а у колико и кад може виши суд мењати одлуку нижега суда, показати ћемо приликом, кад будемо говорили о коначним и извршним одлукама судским и употреби правних средстава противу истих.

§ III. О месту и времену вршења процесних радња.

319. — А). *О месту процеса.* Односно места процеса важи то *основно правило*; да се све процесноправне радње морају извршити у суду код кога се спор води. — *Изузетци*: увиђај судски и саслушавање вештака бива на месту, где се ствар, која има да се прегледа и оцени, налази, а у случају кад се она по природи својој или због несразмерних трошкова не може парничном суду донети (§ 252. грађ. суд. пост.); — испитивање болесног или престарог сведока, као и митрополита и владике, бива у стану сведоковом (§ 221.); — Испитивање сведока из подручја другог суда приликом суд дотичног подручја (§ 209.); — и т. д.

320. — Б). *О времену процеса.* — I. *Судски одмор.* — Првостепени, Апелациони и Касациони Суд раде само у радне дане; а не раде у дане, које је Црква за светковање одредила (који су у календару првеним словима обележени), а осем тога два дана пред Божић, на Велики Четвртак, Петак и Суботу и за време одмора (ферија) судског, који траје од 16. (29.) јуна до краја јула по старом календару закључно односно 14. августа по новом. (§ 510. грађ. пост.). — Ну за време ферија судских не прекида се са свим рад судски; за то време у сваком православној суду по један дежурни судија с писаром врши ове грађанско-судске послове: 1-о *решава о тражењу прибелешке, забране, обуставе, иштабулације, иштабулације и притвора дужника, као и о отварању и дивању штецишта* (тач. 1. §-а 510. и допуна исте од 13. марта 1875. 36. XXVII. стр. 50.); — 2-о *потврђује разне исправе и испиши какве комисије* (тач. 2. §-а 510.); — 3-е *издаје меничне протесте* (т. 2. а., додата зак. од 19. априла 1884. 36. 41. стр. 135.); — 4-о *саслушава болесне сведоке и који су при пушу* (тач. 3. § 520.); — 5-о *прима тештаментне ради чувања у суду* (тач. 4. §-а 510. гр. пост. и § 439. грађ. зак.); 6-о *даје допуштање да се акта у суду прегледају и препишују и преписе одостоверова* (тач. 5. §-а 510. допун. зак. од 13. марта, 1875. 36. XXVII. стр. 50.); — 7-о *подноси извешта Министру правде*, кад их овај, било по жалбама приватних

лица или по сопственој иницијативи тражи (тач. 6. §-а 510.); — 8-о *пр-ма илице (аманете) од поште и других надлежних лица* (т. 7. §-а 510.); 9-о *решава о сваком потраживању по меници*; за *судење меничних сиорова дежурни судија треба да позове још двојну судија из трговачког реда, који су оне године изабрани за судије* (тач. 9. §-а 510. додата зак. од 19. апр. 1885. 36. 41. стр. 135. у вези с § 22. устр. трг. суда); — 10-о *решава сва неспорна и старатељска дела* (тач. 10. § 510. додата зак. од 19. апр. 1885.); — 11-о *разматра пресуда општинских судова о хатним створима* (тач. 11. §-а 510; и § 102). 12-о *решава предмете по пензијама удовица и деце умрлих државних чиновника и других јавних државних службеника* (в. чл. 35. уредбе о убрзању реда код судова).

13-о Осем тога дежурни судија решаваће, у својству судије појединца, и оне од горе наведених послова, за које би био надлежан судија појединац по чл. 36. у вези са чланом 18. уредбе о убрзању рада код судских и иследних власти од 1921. год. Поред тога он ће, у својству судије појединца, решавати и по предметима преноса тапије, пензије удовица и деце умрлих државних чиновника и других јавних службеника, изузевши случај где би се они имали парницом расправити.

Председник суда може одредити и више дежурних судија за време судског одмора, ако би судски послови то нарочито захтевали (закон од 12. јула 1922., Службене Новине од 14-VII. 1922.)

14-о Против решења дежурног судије, у колико она подлеже разматрању вишег суда, има места жалби Касационом Суду; изузимајући неспорна и старатељска дела, која по жалби разматра Апелациони Суд. Против решења дежурног судије, као судије појединца, жалба се, где овој има места, изјављује Апелационом односно Касационом Суду, према томе који је од ових судова надлежан по закону да предмет по жалби разматра.

Ова решења разматраће, за време судског одмора, у Касационом односно Апелационом Суду три дежурне судије са деловођом. Њих, као и секретара и друго нужно особље, одређују председници тих судова, (члан 2. горњег закона).

— У вези с временом вршења процесних радња стоје и питања о роковима и рочиштима.

321. — II. *Рокови.* — а) *Појам.* — Рок (dilatatio, terminus intra quem) је неки *размак в емена*, који је остављен ради извршења неке процесноправне радње. Има рокова како за *рад судова* и других власти тако и за *радње парничара* и других процесних лица (сведока и вештака).

Рокови за судски рад прописани су у §§ 15. алинеја 5, 24, 55, 71, 102, 115, 175, 177, 454 и 457. грађ. суд. пост. Ови се рокови тичу поглавито *рока судских послова* и *брзине отправања* истих; но ни један од њих није преклузиван Против одуговлачења рада судског нема места правном средству на виши суд већ само жалби на Министра Правде (§ 129. грађ. суд. пост.).

А рокови за процесне радње парничних странака имају своју процесноправну важност.

322. — б) *Врсте рокова.* — Рокови за процесне радње парничних странака деле се на:

1-о *Законске и судске рокове.* — Законски је рок онај, који је за извесну процесну радњу парничарску самим законом одређен, и који тече и без наредбе судске. Судија може, а и треба, да се у акту своје позове на дотични законски рок, те да тако скрене пажњу парничара, као ланка у праву и законима, на законске последице пропуштања рока. Законски рокови одређени су у §§ 14., 16., 26. ал. 1., 51., 134., 239. алин. 2., 323., 335. ал. 1., 343., 354., 355., 356., 385., 386., 410., 413., 429., 439., 444., 466. и 502. грађ. пост. — А судски је рок, пак, онај, који је сам суд, по својој нахођењу, као довољан за извршење неке одређене процесне радње парничару одредно. Примери су: §§ 87., 106., 287., 289., 454., 457., грађ. суд. пост.

323. — *Правило је:* да судски рок не може бити дужи од два месеца ни краћи од осам дана (§ 116. гр. пост.); осем изузетних случајева, у којима закон изреком краћи рок одређује (н. пр. § 454. ал. 2. и § 123. алин. 2. грађ. суд. пост.). — Ну, „при одређивању рока, а нарочито оног, који се одређује за одговор на тужбу, мора се pazити на важност предмета, на важност доказа, на време, које би могло бити довољно за набављање против-доказа“ — § 122. грађ. суд. пост.

324. — 2-о *рокове, који се могу и рокове који се не могу продужити.* — Законски се рокови не могу ни продужити ни скратити; они су махом преклузивни, тј. пропуштање њихово скопчано је с губитком права на ону процесну радњу, ради чијег је извршења рок и одређен; види §§ 123. и 138. грађ. суд. пост., затим и ове §§ 343., 355., 285., 392., 410. итд. — А судски се рокови могу продужити, што бива на захтев дотичног парничара (arg. из речи „продуженог“ у § 138. гр. суд. пост.)

325. — в) *рачунање (компушација) рокова.* — За рачунање рокова и законских и судских прописана су нарочита правила; а то су ова:

326. — 1-о *правило:* дан предаје или саопштења аката судског парничару не рачуна се у рок. (в. §§ 117. алин. 2., 311. алин. 2., 323., 355., 356. и 386. грађ. суд. пост.) Н. пр. тужба је предата туженику 1. маја, да на њу одговори за 20 дана, онда је последњи дан рока 21. маја; или пресуда првога суда предата је тужиоцу 5. октобра, а туженику 18. ист. мес. Ако би тужилац хтео да изјави незадовољство противу те пресуде последњи дан рока му је 20. окт., а туженику 2. новембра; претпостављајући да су у оба примера означени последњи дани радни дани судски (види број 328.)

Ако се, пак, коме парничару или процесном лицу не може какав акат лично њему да преда или да саопшти или зато, што се не зна, где се оно сад налази, а нема ни заступника свога, па

то мора да се учини огласом у *Службеним Новинама* (§ 334. грађ. суд. пост.), — или зато, што неће акат да прими, те се исти мора да прилепљује на обиталиште његово (§ 360.), — онда се као дан предаје или саопштења акта таквом лицу сматра онај дан под којим је датиран онај број *Служб. Новина*, у коме је трећи пут оглас одштампан, resp. кога му је дана акат прилепљен на обиталиште (в. § 121. грађ. суд. пост.)

327. — 2-о *правило:* *Последњи дан рока траје до четири сата до подне* (§ 117. грађ. суд. пост.) — Ако би се, пак, десило да је последњи дан рока дан у који суд не ради (§ 510.), онда се као последњи дан рока сматра први радни судски дан после тога дана (§ 118. грађ. суд. пост.)

328. — 3-е *правило:* *Лични предстанак парничарев суду, ради предаје процеснога писменог аката суду, није увек нужан.* У већини случајева тај би предстанак био скопчан с путним трошковима и дангубом; и ради уштеде свега тога, законодавац допушта да се дотични процесни акат испрати суду *поштом*, у облику писма адресованог дотичном суду. И тада, услед изречног наређења у § 119. грађ. пост., дан предаје *таквог писма пошти* сматра се као дан предаје самоме суду. — Међу тим, пошто закон не прави разлике да ли парничар живи у месту суда или не, као и да ли је писмо предао пошти у оном месту, где стално живи или другој којој, то ни судија, у примени овога §-а, не може правити те разлике: *Lege non distinguente non est nobis distinguere.*

329. — За примену §-а 119. грађ. суд. пост. тражи се: а, да је писмо (resp. акат), које се суду упућује, предато пошти на *повратни реџепис*; иначе, ако је предато пошти као обично писмо или и на *прост реџепис*, онда се неће као дан предаје тога акта суду сматрати онај дан, кад је писмо пошти предано, већ онај, кад је у суду оно примљено.

330. — б) Да је писмо пошти предато оног дана, којег би се пуноважно могло предати исти акат самоме суду; дакле последњег дана рока (§. 118); — и

331. — γ) Да је реч о таквом процесном акту, који по закону треба да се изврши или преда суду у одређеном, било судском или законском року, а не о таквом, за који никакав рок не постоји, већ време предаје истога суду зависи од воље дотичнога лица (argum. из речи „одговор на тужбу“, „незадовољство“ итд. у § 119.). Према овоме § 119. није мисродаван за предају обичне тужбе, а на против јесте за ове тужбе: *противтужбу* (§ 343. грађ. суд. пост.), *тужбу за правдање судом одобреног обезбеђења* (§ 386.), *тужбу за уништај јавне продаје* (§ 502.); даље, за предају *незадовољства* или *жалбе* противу пресуде првога resp. Апелационога Суда (§§ 311., 312., ал. 1., и 323. грађ. суд. пост.). — Исто тако § 119 не може се применити ни кад је реч о акту тражења *забране* или *прибелешне*, н. пр. *Primus* преда 1. априла, на повратни реџепис, пошти у Београду као писмо акат упућен ужичком суду, којим тражи да суд одобри забрану на покретност *Secundus*-а,

трговца у Ужицу, а за обезбеду одређеног примања Primus-овог од Secundus-a. Тај акат приспе ужичком суду 4. априла. Међу тим, тај је суд, 2. или 3. априла, решио да се отвори стечај над имовином пом. Secundus-a. Primus не може се позивати на § 119. е да би, на основу друге алинеје тачке 4. §-а 3. стедишног поступка, прибавио заложно право и њиме осигурао право првенства на плате своје тражбине из степ. масе Secundus-ове. Најзад § 119. грађ. суд. пост. није меродаван ни за *симултанишет* (једновременост) *хипотека* (интабулација), о којој је реч у тачки XVII. уредбе о интабулацији.

332. — 4-о *Правило*: ако се један истин процесни акат има да саопшти или преда неколицини, који сви у скупу представљају једну странку, онда се као дан предаје или саопштења за све њих сматра онај дан, кад је дотични акат предат или саопштен последњем од њих. (В. §. 120 у вези с другом алинејом §-а 359. грађ. суд. пост.).

333. — 2.) *Правне последице проиштанња рокова*. Ово питање предвиђа §. 138. грађ. суд. пост. и овако на исто одговара: „*какле су последице кад (парнична) страна ово што јој је наложено, у течају рока законом или судом одређеног или продуженог, не учини, казано је при појединим случајима.*“ — А ти поједини случаји, који су предвиђени у самом законнику, јесу: §§ 14.; 16.; 26. прва алинеја; 54., 106., у вези с §§ 312., 323., 439., и 466. (по коме власник ствари, пописаних као дужникове, треба у року од 15. дана да поднесе надлежном суду тужбу); даље, § 343., по коме туженик, ако у року од 60. дана не поднесе противтужбу, губи добротинство, да му, изузетно од општег правила о надлежности (*actor sequitur forum rei*), извиђа противтражење суд, коме је он тужен, а који можда не би био надлежан за тужиоца; — § 386., по коме је поверилац дужан да издејствовано обезбеђење (забрану или прибелешку) оправда у року од 15. дана, иначе по § 392., може се скинути; — § 410. у вези с §§ 408. и 409. грађ. суд. пост.; — § 307. тач. 1. грађ. суд. пост.

334. — III. *Рочишта*. — а). *Појам*. — Рочиште (*terminus in quo; terminus fixus*) је одређени моменат времена, у којем нека процесна радња треба да се изврши. Рочиште има сличности с роком у томе, што су обоје моменти времена за извршење процесних радња, с тога се у законнику о њима и говори у једном одељку (в. наслов пред §-ом 116. гр. суд. пост.). Али они се међу собом и разликују: 1-о у томе што је рок *размак времена* (*Zeitraum*), у течају кога треба да се нека процесна радња изврши, док је рочиште *одређени моменат*, тренутак (*Zeitpunkt*), у којем нека процесна радња треба да се изврши, јер, извршена пре или после тога тренутка, не важи; и 2-о у томе што рок може одредити и суд и закон, а рочиште увек суд одређује.

335. — б.) *Одређивање рочишта*. — Рочиште се одређује само у процедури *општинских* и *првостепених* судова и то ради „*називања и суђења*“ (§ 112.), отуда му и назив „дан суђења“ (§ 13.

грађ. суд. пост.) Односно одређивања рочишта прописана су ова правила:

Пријавник суда одређује рочишта (и рокове, где ове није сам закон одредио); § 92. грађ. суд. пост.

Рочиште ће се одређивати у парницама, које чекају за рочиштем, оним редом, како је која пред суд дошла; § 125. грађ. суд. пост.

У хитним предметима (§ 102.) одређиваће се рочишта претходно и колико је могуће *краће*; § 126. који је допуњен ваконом од 1. априла 1885. (36. 41 стр. 135).

При одређивању рочишта мора се пазити на *време*, које ће протети док се парничним странкама, заштитнику, сведоцима *позива преда*, и за *које могу доћи* суду, а нарочито пазити се, ако се ко ван отачаства налази; § 124. грађ. суд. пост.

Рочишта одређују се и пре и после подне. Ако они, којима је рочиште одређено *пре подне*, не буду код суда *до подне*, а они, којима је рочиште одређено *после подне*, ако не буду *до четврти сата* после подне, сматрају се као да *никако нису ни дошли*; § 127. грађ. суд. пост.

Парничари, којима је рочиште одређено *пре подне*, треба да буду код суда *до девет сати*, а они којима је одређено рочиште *после подне*, треба да дођу код суда у три сата. Ко до тог времена не дође *ни доцније*, а не оправда изостанак, *платиће* од 24 до 72 дин., како коме суд осуди — § 123. гр. суд. пост. (и чл. 1. уредбе о убрзању рада код судова).

Да ли су парничари дошли у време, прописано §-ом 128., председник суда увериће се (прозвком) о томе. За оне, који се у то време нађу, председник ће на акту забележити и то ће он и све судије потписати, § 156. грађ. суд. пост.

Противу *одуговлачења* у одређивању рочишта жалба се подноси Министру Правде, ако председник суда жалиоцу не да задовољења, § 129. грађ. суд. пост.

И најпосле, пријавник суда имаће протокол у који ће сва *рочишта* (и рокове) бележити, в. § 114., у вези с § 92. гр. суд. пост.

336. — в.). *Продужење рочишта*. — Рочиште се може продужити. Продужење рочишта наређује суд, и то: или по *службеној дужности* својој, или на *захтевање једне парничне странке*, или *услед заједничког тражења обеју странака*. Продужење је рочишта понекад *обавезно* за суд а понекад *факултативно*.

337. — а) *по службеној дужности* својој суд продужује рочиште у овим случајевима, који су изречно предвиђени:

1-о Кад се не могу да расправе сви спорови, који имају рочишта једнога дана, онда ће се расправа оних који су заостали *продужити следећег дана*, § 175., грађ. суд. поступка.

2-о Кад парнична странка, која је *изостала* са првог рочишта, *оправда* свој изостанак, § 136. гр. суд. пост. и

3-е Кад једној парничној странци *није никако* предат позив за рочиште, (тач. 4. §-а 137. гр. суд. пост.)

Осем ових изречно предвиђених узрока, има и других узрока који оправдавају продужење рочишта, нпр. немогућност састава пуноважне седнице суда због недостатка судија, немогућност извиђања спора због напрасне болести кога парничара на дану рочишта, и т. п.

У вези с' продужењем рочишта по служб. дужности суда стоји § 118. грађ. суд. пост., по ком се, ако се и погрешно одреди рочиште у празнични дан или у дан одмора судског, — узима први радни дан по празнику или одмору за дан рочишта.

338. — β) *на захтев једног парничара*. Парничар може тражити од суда да одређено рочиште одложи или *аре, него је оно и дошло, или на самоме рочишту*.

Први случај предвиђа § 139. грађ. суд. пост.: „Ко из важних узрока, као напрасне болести или других *неодложних* препрека, у опште, ко *без своје кривнице ни сам доћи, а ни пуномоћника* на рочиште послати *не може*, дужан је најдаље до дана рочишта то *сузу јавити, доказе за што поднети, а у случају, где је немогуће доказе набавити, обећати да ће заклетву положити*“. — Услед оваке доставе суду може бити једно од овога двога: или да суд из поднесених доказа закључи *бар на вероватносни* да приказани узроци или препреке стоје, и друго рочиште одреди (§ 131.); или да суд поднесене доказе *не уважи*, што су недовољни или што парничар, који продужење рочишта тражи, није обећао заклетву положити, те због тога, а пошто саслуша противну страну, која је на рочиште *дошла*, изрекне пресуду (§ 132.) У првом случају (§ 131.) противна странка нема право да се жали противу одлуке судске: да се рочиште одложи. А у другом случају (§ 132.) парничар, коме суд тражење да се рочиште одложи није уважио, — може се у незадовољству или жалби, изјављеној противу изречене пресуде, жалити и противу тога што му поменуто тражење није уважено — §. 133. грађ. суд. пост.

339. — *Други случај*, т. ј. тражење једне парничне странке на *самоме рочишту* да се ово одложи, предвиђено је у §-у 137. грађ. поступка и то у овим тачкама његовим.

1-ој, „кад *обе стране* од рочишта *изостану*, па *обе или ма која* од њих друго рочиште захтева;

2-ој, „кад је једна страна од рочишта *изостала*, па *дошавши* друго рочиште захтева“;

3-ој, „кад једна страна на рочишту *нове* доказе поднесе, а *друга* страна *неће* на то да одговара“ (замена од 1. априла 1875. зб. 41. стр. 135.). — Циљ је овој замени да потпуније задовољи основно начело процедуре: начело обостраног саслушања; и

4-ој, „кад је *неблаговремено* којој страни позив предат, па она продужење рочишта и тражи“. — За оцену питања: да ли је *неблаговремено* предат позив за рочиште дотичној парничној странци? — није меродаван § 116. (тј. да мора бити размак од 8 дана од

дана предаје позива до дана рочишта), него § 124¹⁾ (. . . „и за *које* (време) *могу доћи суду*.“).

У свим побројаним случајима §-а 137. продужење рочишта је *обавезно* за суд (arg, из речи „*свагда*“ у ист. §-у), па зато и нема места жалби противу тога продужења.

340. — γ) Парничним странкама стоји на вољу, да одложе извиђање спора, јер их суд не може натерати да се парниче; и ако оне имају разлога да спор свој одложе, суд им мора захтев уважити.

341. — г) *Изостанак од рочишта и последице тога*. — Дешава се врло често, да ма која парнична странка или и обе изостану од рочишта, не јавивши ништа суду.

Изостанак *обеју* парничних странака предвиђа § 172. грађ. пост.: „Ако не дође *ни један* парничар *нишан до дана рочишта ик-смено захте*, да се и без његовог присуства суди, суд *не оставити акте* у архиву, а *шужитеља осудити* да плати сведоцима који би дошли трошкове и таксе судске“.

Изостанак једне парничне странке предвиђа § 171. грађ. пост.: „Ако *која* парнична страна на рочиште *не дође*, суд *не ону*, која је *дошла*, и дошавше *сведоке преслушати и пресуду изрећи*. — Но ако *нема рецениса* оне стране, која *није дошла*, суд *не одмах* од предавача *рецепис* изискати, и, кад се увери, да је предаја (позива за рочиште) *на време учињена*, тек онда *не суд пресуду изрећи*. — За противни случај важи тач. 4. §-а 137. — Као што се види из цитираног наређења законског, изостанак једне парничне странке не спречава извиђање и пресуђење спора, ако противна странка, која је представила суду на рочиште, усхте, да се спор извиди и пресуди.

У случају таквог захтевања парничне странке, која је дошла, изостанак од рочишта повлачи за ону, која је изостала, важне процесноправне последице. Те процесно-правне последице предвиђене су у §§ 139. и 140. грађ. суд. пост. с обзиром на то, која је од парничних странака изостала Тако:

342. — 1-о Ако је *шужилац* изостао од рочишта, онда он *губи право*: а) да бира *вештаке* и противу оних, које је противна странка изабрала *изузеће чинити*; — б), *чинити изузеће* противу форме и уредности *исправе*; — в), *доказивати* да је *тевтер важан*, ако га противна странка не призна; и — г), противу *поузданости сведока* противне странке *изузеће чинити* — § 139. грађ. суд. поступка, — и,

343. — 2-о Ако *шуженик* не дође, губи право: а), на све оно што је у §-у 139. под а., б., и г., *изложено*; — б), *доказивати* да је *тевтер неуредан*; и — в), *претпоставља се*, да *тужиоцу заклетву*, ако је *главна враћа*, а ако је *допуњавна одобрава* — § 140. грађ. суд. поступка.

¹⁾ У прилог овога мњења види и § 131. првог законика о поступку судском од 21. окт. 1853. год.

344. — д.) *Правдање изостанка од рочишта и последице тога.* — Парнична странка, која је изостала од рочишта, а није на време суду писмено доставила, да на рочиште не може доћи, нити је у том писменом акту друго рочиште тражила нити учинила изuzeва и примедбе на доказе противне странке, да би отклонила штетне процесне правне последице, које за њу због изостанка од рочишта наступају, као и да би спречила извршну снагу и извршење пресуде на штету њену изречене, — та странка има на избору једно од овога двога: или да *правда изостанак* свој од рочишта, или да *противу изречене пресуде* употреби *правно средство* (незадовољство *resp.* жалбу). Право овога избора даје јој § 134. грађ. суд. пост. с тим, да овај избор треба да учини у року од *петнаест дана* од дана кад пресуду прими (§ 117.), и, ако једно избере, другим се користовати не може.

345. — Ако је парнична странка, која је од рочишта изостала и ништа суду о томе није јавила — изабрала у смислу § 134. да правда тај свој изостанак, онда треба, у нарочитом акту, да суду наведе *узроке* или *смеште*, због којих је, *без своје кривце*, морала од рочишта изостати, а није могла ни *пуномоћника* на рочиште послати, као и да све то докаже; а ако јој пак није могуће доказе набавити, треба да обећа да ће истинитост тих узрока својом заклетвом притврдити. (§ 135.)

Услед оваког акта парничне странке може бити једно од овога: или да јој суд *уважи* правдање изостанка од рочишта или да јој *не уважи*.

346. — У *првом* случају, суд ће *решењем* својим, којим правдање уважава, *одредити изречену пресуду* и тиме јој последице уништити (§ 141.) а уједно *одредити друго рочиште*, колико је могуће краће, ради поновног извиђања и пресуђења спора, па затим нову пресуду изрећи. Ну ако суд уважи правдање изостанка од рочишта не на основу доказа о истинитости узрока, због којих дотична парнична странка доиста није могла предстати суду на рочиште, већ на основу обећане заклетве ради потврде наведених узрока, онда ће у решењу одредити рок за полагање заклетве; и тада је опозивање прве пресуде условно, тј. ако дотична парнична странка положи заклетву. У оба случаја *решење је судско извршно*, дакле нема места жалби противу истога (§ 136. 1. ал.), као и то: да је та парнична странка *дужна* да противној странци плати све трошкове и судске таксе по првоме рочишту (§ 141. 2. али.).

347. — У *другом*, пак, случају, тј. ако суд не уважи правдање изостанка од рочишта, (као и ако парничар обећану заклетву не положи), огласиће *решењем* својим *пресуду за извршну*, (§ 136. 2. ал.) И противу оваког решења *нема* места жалби (*arg.* из §-а 134. грађ. пост.).

348. — *Какав је смисао § 142. грађ. пост.:* „Рочиште једанпут продужено не може се више ни из каквих узрока продужити.“ — ? — Смисао је овога законског наређења тај: да спречи *шкане* ма кога парничара, да тражећи више пута продужења

рочишта, само одуговлачи пресуђење спора. Оно, дакле, забрањује само дата продужења рочишта, која би сами парничари тражили; а не тиче се и оних продужења, која би суд из узрока немогућности да спор извиди и пресуди (нпр. због недостатка судија за састав седнице) по службеној дужности наредио. У прилог овога тумачења §-а 142. наводимо слична наређења из наших законика о поступку судском у грађанским парницама, и то: чл. 44. грађ. суд. пост. од 1860. год: „Рок суђења *само се једанпут* продужити може. А који парничар и на друго рочиште *ма и на законих узрока* доћи не може, дужан је пуномоћника послати, иначе суд ће поступити по чл. 53. и 55.“; и § 137. грађ. суд. пост. од 1853. год: „Продужење (рокова и рочишта) може се *редовно само једанпут* захтевати; а у *изванредним* случајевима може се „*појмише* још по *други* пут захтевати“... — Судећи по пракси наших судова изгледа да је § 142. изгубио сваки значај свој; те је и то један од оправданих узрока повике народње на одуговлачење грађанских спорова.

§ IV. Достављање парничних аката и одлука судских.

349. — I. *Коме треба доставити какав парнични resp. судски акт?* — Одговор на ово питање дају нам §§ 355., 359., и 360. грађ. суд. пост.

350. — II. *Како се врши предаја парничних resp. судских аката?* Предаја се врши:

1-о Преко заклетог судског разносача (цедуљара). (В. §§ 365., 367. и 372. грађ. суд. пост.)

2-о Преко среске и окружне полициске власти (в. §§ 362. и 368. грађ. суд. пост.)

3-е Преко министра спољних послова. (в. §§ 363. и 365., грађ. суд. пост.)

4-о Преко војних власти (§ 369. гр. суд. пост.).

5-о Саопштењем дотичног акта у „Службеним Новинама“ (§ 364. гр. суд. пост.)

6-о Прилепљивањем дотичног акта на *дом* лица, коме акт треба да се преда (§ 360. грађ. суд. пост.).

7-о Прилепљивањем дотичног акта на *дом судски*. (§ 351. гр. суд. пост.).

351. — III. *Чиме се доказује предаја парничног resp. судског акта?* *Рецепсом*, на коме треба да се потпише лице, коме се акт предаје, с означањем датума предаје и назива акта, као и лице, које је предају извршило. Рецепс се враћа суду, да се придружи парничним актима (в. §§ 370, 371, 372. и 373., грађ. суд. поступка).

Ако се предаја неуредно изврши, суд ће наредити да се неуредност исправи о трошку онога, који је за то крив (§ 374. грађ. суд. пост.).

§ V. Прегледање и преписивање парничних аката.

352. — За време трајања парнице суд мора допустити сваком парничару и сваком иштересованом лицу, да парничне акте може разматрати и преписати; а ономе, који није иштересован, допустиће само тада, ако му обе парничне странке то допусте. *Одвојена мњења* судија у ма којој одлуци судској, суд не може допустити ником (т. ј. ни парничарима нити трећим приватним лицима) да чита или да их преписује. — А пошто је парница свршена, суд мора свакоме без разлике допустити, да парничне акте чита и преписује (в. § 148. грађ. суд. пост. и допуну његову од 19. априла 1885. зб. 41. стр. 135.).

І. О Д Е Љ А К

Редовни парнични поступак

353. — Поступак има три периода: *Први* период обухвата процедуру пред првостепенним судовима, тј. он обухвата низ актова (радња), које треба извршити да се дође до решења спора, до пресуде. Ако осуђена странка не употреби правно средство противу те пресуде у одређеном року или је драговољно изврши, онда је та пресуда у првом и последњем степену изречена. Многи се грађ. спорови и свршавају у овом првом периоду.

Други период обухвата употребу правних средстава противу пресуде првога суда и тиме се отвара процедура пред вишим судовима, која се завршује доиста дефинитивном одлуком, која апсолутно закључује грађански спор.

Трећи период саставља процедуру насилног извршења пресуде, на случај, да осуђена странка не усахте драговољно да задовољи досуђено тражење парничара, који је спор добио.

Сваком овом периоду посвећујемо засебан одсек.

1. ОДСЕК.

Редовни парнични поступак код првостепених судова.

354. — Редовни парнични поступак код првостепених судова састоји се из три фазе: 1-о *припрема* за извијај спора (*претходни поступак*); 2-о *извијање спора* на рочишту (*аледирање*); и 3-е *изрицање пресуде*.

ГЛАВА I.

Припремни (претходни) поступак.

355. — Припремни поступак одликује се *писменошћу*. Главни су му моменти: а) подношај тужбе и достављање исте туженику на одговор; б) подношај одговора тужениковог на тужбу; и в) одређивање рочишта ради извијања и пресуђења спора.

356. — Припремним поступком руководи нарочити орган судски, т.зв. *пријавник*, кога председник суда за то избере између *судија* или *нижих а најваљанијих* (најподобнијих) чиновника судских, и којега је дужност: „припремати све што је нужно да се парница на једном рочишту расправити може“ — § 92, грађ. суд. пост.

ГЛАВА II.

О тужби у опште и њеном подношају суду.

357. — I. Појам и суштина тужбе. — Тужба има у праву два значења: једно је *материјално-правно* а друго *формално или процесно-правно*.

358. — А.) Тужба у материјално-правном смислу. — У материјално-правном смислу под тужбом (*actio*) разуме се: овлашћење да судску власт у помоћ позовемо противу *одређеног* противника, који нам извесно приватно право (*resp. прив. правни однос*) *вређа* или га *не признаје, оспорава*, те да га судска власт нагна да нам дотично право или правни однос призна и престане даље вређати или одрицати, и, ако има места, да нам још и штету накнади, коју смо претрпели због његове неоправдане радње. У овом ужем и техничком смислу тужба се јавља само као једна страна *повређенога* права (*resp. правнога односа*), као његова иманентно природна особина, те с тога она и спада у обим материјалнога права, у обим објективног приватног права.

Тужба у овом смислу зове се и *право тужити се* (*das Klagerrecht; l'action*); ну, ово право не треба тако сматрати као нешто засебно, одвојено од самог повређеног права, за које се тужбом заштита тражи и које тужби за *основ* служи; јер *actio nihil aliud est quam jus, quod sibi debeat, iudicio persequendi*. И по томе, дакле, повређено право и право тужити се (тужба) нису никако *две* оделите вредности у имовини извесног лица већ *само једна*.

359. — По *правилу*, свако је приватно право, сваки приватно-правни однос, санкционисан тужбом; свако право има и своју тужбу (в. § 15, грађ. зак.).

Ну, по *изузетку*, има и таквих права и правних односа, који нису санкционисани тужбама, чији носиоци (подмети) нису овлашћени да позивају судску власт у заштиту, али *посредно* се и та права (*resp. правни односи*) одржавају у важности, тј. *посредством изузећа или приговора, per modum exceptionis*. Пример је зато тако зв. *природна обвеза* (*obligatio naturalis*). В. на пр. §§ 564, 793, грађ. зак.

360. — Б.) Тужба у формалном или процесно-правном смислу. Под тужбом у овом смислу разуме се *процесно-правна радња* или *позивање* судске власти у помоћ ради заштите тужбом (*actio*)

санкционисаног права или правног односа (§ 93. грађ. суд. пост.). Она спада у опсег процесног права, те зато јој законик о поступку судском у грађанским парницама и одређује нарочиту форму (§ 94. грађ. суд. пост.).

У овом другом смислу тужба се назива и само *писмено*¹⁾, које садржи ту процесну радњу (в. § 104. „*прелинс тужбе*“ и § 358. „*тужба се мора даћи*“).

361. — II. Основ тужба. Разликовање тужаба по основу. — Основ тужбе у материјалном смислу или *материјални основ* тужбе (causa actionis, causa petendi) јесте само оно право (resp. правни однос), из којег тужба и истиче, чији је она битни са-стојак, и које се хоће тужбом да одржи у својој важности. Ну, у колико само то право (resp. правни однос) постаје из неких извесних факата (т. зв. *правни факти*; die juristische Thatsachen), то се ова приказују као *даљи основ* постанку тужбе, causa remota actionis; а само, пак, право јој је *ближи основ* (causa proxima actionis). И ето у том смислу се обично *разликују* материјални основ тужбе на *непосредни* (правни) и *посредни* (фактички) основ тужбе.

362. — Према разлици приватних права (resp. приватно-правних односа), која су тужбама санкционисана, разликују се и тужбе. Па како се сви противноправни односи (resp. приватна права) своде у две главне категорије: *имовно-правне* и *породично-правне* односе, то се и тужбе деле у исте две главне групе: *имовно-правне* и *породично-правне* (т. зв. лично-правне) тужбе.

363. — Приватна права разликују се, даље, и на *релативна* (лична) и *апсолутна* (нелична), и на тој разлици оснива се и подела тужаба на *личне* (релативне) и *неличне* (апсолутне), actiones in personam, actiones in rem²⁾. *Лична тужба* (actio personalis, actio in personam) потиче из релативног права тј. таквога, коме одговара обавеза нарочито одређеног лица и које се због тога не може изразити, а да се у исто време не означи и само то обвезано лице или противник; и, по томе, тужба је управљена непосредно на само то лице. Личне тужбе потичу, дакле, из *облигаторних* (имовно-правних обвеза) и *других правних односа* који су *слични* тим облигаторним односима, и. пр. у области породично-правних односа: тужбе из брачних односа, као: тужба за развод брака, тужба мужа за повраћај одбегле жене; даље, тужба родитеља за повраћај одбегле деце (§ 120. грађ. зак.). — Све остале тужбе, које имају за основ друго какво право или правни однос,

¹⁾ Да ли би за ово означање била подесна реч *тужбеница* по аналогiji речи *колбеница*?

²⁾ § I. Inst. de act. 4. 6. Omnium actionum, quibus inter aliquos apud iudices arbitrosve de quacunq. re queritur, summa divisio in duo deducitur: aut enim in rem sunt, aut in personam. — L. 25. pr. D. de O. et A. 44. 7. — Gal. IV. §§ 1. 3.

јесу *неличне* тужбе (actiones in rem, vindicationes у ширем смислу¹⁾, за то, што се право или правни однос, који се хоће тужбом да заштити и у важности одржи, може само да се означи, а није потребно, да се означи и какво одређено лице. У ове тужбе спадају како оне које потичу из стварних (реалних) права (*реалне тужбе*), тако и оне којима се штите породични односи (*статусне тужбе*: Statusklagen; les actions de l'état civil), као и тужбе, којима се штити наследно право. И ове се *неличне* (апсолутне) тужбе такође управљају *противу* неког лица, али оне се односе не непосредно на само то лице већ више на саму ствар, предмет стварног права, или на статус, који је оспорен, или на наследство.

364. — *Врсте* личних (релативних) и неличних (апсолутних) тужаба одговарају врстама релативних и апсолутних приватних права или односа. И тако: 1-о, колико год има *статуса* толико има и *статусних тужаба* (и. пр. тужба за легитимну (брачну) филијацију; и т. д. но статусна тужба за ванбрачни патернитет није допуштена, — в. § 130. грађ. зак.); — 2-о, колико год има *стварних* права (својина, службеност и залога) толико има и *стварних* (реалних) тужаба, а те су: rei vindicatio, actio Publiciana in rem, actio negatoria, actio confessoria, actio pignoratitia, actio hypothecaria; — и, 3-е, колико год има тражбених права толико има и тужаба, и. пр. conditio mutui, actio depositi, actio mandati, actio empti et venditi, actio negotiorum gestorum, conditio indebiti, и т. д.

365. — Ради *карактеризирања* и *индивидуализирања* неличних (апсолутних) тужаба, нарочито *реалних* (*стварних*) тужаба, довољно је да се именује дотично право или правни однос, који служи за основ тужби, а то за то, што ова права и правни односи постоје као индивидуални појмови услед својих конкретних назива (и. пр. својина, залога; отац, муж, патернитет и т. д.). По томе, дакле, код ових тужаба довољно је да се означи као основ само то право или правни однос, на пр. основ је тужби својина, залога, службеност, филијација, усвојење и т. д. — а није, дакле, ради индивидуализирања тужбе, потребно одређивати и *даљи основ тужбе* (causa remota actionis) и. пр. код тужбе за својину не треба означавати још и факат, на који је она постала (окупација, застарелост и т. д.). —

Међу тим, друкче с тим стоји код *личних* (тражбених) тужаба.

Ради индивидуализирања тужбе ради заштите какве тражбине, потребно је: да се, поред *непосредног* основа (causa proxima), означи још и *непосредан* основ (causa remota), а то је факат, на коме је заснована спорна тражбина (causa debendi). Па с тога има толико личних тужаба, колико има врста и видова обвеза (тужбе из уговора — Contraktsklagen; и тужбе из преступа — Deliktklagen). —

366. — III. Предмет тужбе — Разликовање тужаба према *љиховом предмету*. — Израз „предмет тужбе“ има двојни значај:

¹⁾ О разним назрима види Пандекте Арнтс-ове, § 97. прим. 1. и 3.

1-о Пре свега, под тим се изразом разуме оно што се средством тужбе тврди и хоће у правној важности да одржи (das Eingeklagte). У овом смислу предмет тужбе је само право или правни однос који се тужбом тражи (право својине, тражбина, наследно право, материнтет (Mutterschaft), патернитет (Vaterschaft), филијација (Kindschaft). У овом значењу предмет тужбе подударан се с предметом приватно-правног (грађанског) спора.

На овом појимању израза предмета тужбе оснива се и разлика тужаба на *посесорне* (државинске) и *пешиторне* тужбе (Besitz = u. Rechts = klagen; les actions possessoires et les actions pétitoires), према томе да ли је предмет тужбе или предмет спора државина или право. *Пешиторна* је она тужба, која заштићује право својине и друга стварна права, како на непокретним тако и на покретним стварима. А *посесорна* је опет она тужба, којом се заштићује државина.

2-о У обичном и правном смислу под предметом тужбе разуме се *циљ*, који тужилац средством тужбе хоће да постигне, дакле *садржина правног захтевања*. У овом смислу предмет тужбе сачињава садржину *petitum*-а које судија у пресуди мора да формулише, ако нађе да је тужбачево тражење оправдано и доказано. (§ 94. т. 7. и § 305. т. 9. грађ. суд. пост.) —

367. — *Циљ тужбе*, уопште, јесте *признање* спорног права или правног односа, како од стране туженика тако и од стране суда; јер, кад судија одлуком својом потврди да тужиоцу припада спорно право или спорни правни однос, онда тиме приморава и туженика да и он то исто призна.

А понекад тужиоцу с тражењем, да му се призна егзистенција спорног права, није још довољно поможено, него је нужно још да се успостави и заштити оно стање, које његовом праву одговара; дакле, поред *признања* свога права, тужилац тражи од туженика, да му овај, саобразно природи спорног права, још и уради или не уради нешто, па с тога и закључује тужбу с оваким захтевањем (*petitum*): да судија туженика осуди на извршење такве радње.

И тако онда предмет тужаба је час *просто признање* спорног права или правног односа, а час опет, поред таквог признања, још и *осуда* (*condemnatio*) *туженога* на извршење неке одређене радње.

Према овој разлици закључног захтевања у тужби (*petitum*-а) и тужбе се деле у две категорије: на тужбе с *осудом* туженика и тужбе *без осуде* туженика.

368. — У тужбе с *осудом* спадају, 1-о, пре свега *личне тужбе*. Оне се заснивају на неком тражбеном односу (*obligatio*), који се у томе састоји: што је туженик, као дужник, обвезан да неку радњу у корист тужбачеву изврши. Код оваквих тужаба закључак садржи овакво захтевање: да се туженик, као дужник, осуди на извршење дотичне обвезе. И у тој осуди, коју судија у пресуди изриче, садржи се имплицитно и признање егзистенције спорног

права или спорног правног односа; — и 2-о *стварне тужбе* и *тужбе које штите наследно право*. Код ових тужаба, пресуда судска изриче пре свега егзистенцију спорног права, а тек посредно и у путу консеквенце, још и *осуду туженика* на неку радњу, ако је и у колико је она потребна, те да се створи онако фактичко стање које треба да одговара природи права тужбачевог. Нпр. на случај спора о *својини*, пресудом се изриче признање: да је тужилац доиста сопственик спорне ствари, и сад, ако је ствар у државини туженика, овај се осуђује и на ту радњу: да спорну ствар тужиоцу врати са свим споредностима (плодовима, акцесијама, припатцима, итд.); — или, ако је спор о *службености*, онда се признаје тужиоцу то право, а туженик се осуђује: да подигнуте препреке вршењу тога права уклони, и т. д. —

Дакле, код оваких тужаба, и у закључном захтевању у тужби (*petitum*) и у пресуди излазе на среду као два одвојена момента: *признање* спорног права и *осуда* (*condemnatio*) туженика. —

369. — А у тужбе *без осуде* спадају све оне тужбе, којима се тежи само к *признању егзистенције* или *неегзистенције* спорног правног односа или права. Под неегзистенцијом правног односа или права ваља разумети не само то: да спорног односа није никако ни било, него и то: да га сад више нема, ма да је некад постојао. Овакве тужбе зову се *тужбе ради признања* (*die Anerkennungsklagen*); а, ако оне износе на решење неко *претходно питање* (*Vorfrage: la question préjudicielle*), које је меродавно за друге неке правне односе или права, онда се називају *прејудицијалним тужбама* (*actiones préjudiciales* или *praedicia*). Нпр. Милојка тражи издржање од Радивоја као свога мужа, а Радивој одриче да јој је муж. Питање: постоји ли међу њима брак? — претходно је питање, од чијег афирмативног решења зависи и питање о обвези Радивојевој да даје издржање.

Према природи својој све су *статусне тужбе прејудицијалне* тужбе (у ужем смислу), нпр. тужба за филијацију (*actio de filiatione, de partu agnoscendo*, — *Paternitätsklage*), тужба којом се тражи признање да је неко лице у браку с тужиоцем и т. п. —

Даље, амо спадају и све *тужбе за нулитет* правних послова и односа (*die Nichtigkeitsklagen; les actions en nullité*), нпр. тужба за поништај брака (§ 93. грађ. зак.); тужба за поништај *шестамената* (§§ 427. и 428. грађ. зак.); тужба за поништај *уговора* (§ 537. грађ. зак.). — Но, под извесним приликама, тужба за нулитет не појављује се само као *проста* прејудицијална тужба већ и као тужба за *признање* и за *осуду*, нпр. кад је уговор, чији се нулитет тражи, испуњен, тада се тражи не само признање нулитета, него се тражи још и повраћај у *пређашње стање* (*in integrum restitutio*). §§ 915., 916., 559. грађ. зак. и т. д.¹⁾

¹⁾ Све што је докле говорено сматрали смо за нужно да изложимо овде за то, што досад у нашој правној литератури нигде није о овоме писано.

370. — VI. О тужби у процесно-правном смислу посебице. — а) *Битни састојци тужбе*. — Свака тужба, као писмено које представља прву и најважнију нападну процесну радњу, мора по § 94. грађ. суд. пост. да садржи:

1-о *Име и презиме тужиоца, место његовог сталног пребивања и занимање његово*. Ово тачно означавање тужиоца је нужно, пре свега, за то, што по §-у 3. грађ. суд. пост. „где нема тужитеља, не може бити ни суђења;“ даље за то, што је циљ тужби да се утврди да оспорени правни однос доиста постоји у корист тужиоцевог, тј. да је он подмет (субјекат) оспоренога правног односа, а ниједног правног односа не може бити без подмета; и, најзад, и за то, да туженик може удешавати своје одбране према том лицу, које га тужбом напада, или, да га може лако наћи ради изравнања спора. Означавање тужиоца је потребно и тада кад у место њега његов заступник (вољни или законски) води парницу. Заступник мора у тужби приложити и препис овлашћења за заступање.

371. — 2-о *Име и презиме туженика, место његовог сталног пребивања и занимања*. — Ово тачно обележавање туженика нужно је за то: да суд зна према коме треба да заштити оспорено право (госп. правни однос) тужиоцево, на случај да оно буде доказано, као и да се зна коме треба доставити тужбу на одговор.

372. 3-е *Основ тужбе*. Он је двојак: *фактички* (историски) и *правни* (causa agendi remota; c. a. proxima — thatsächliches od. historisches u. rechtliches Fundament).

Под *фактичким* основом или фактумом разуме се навођење свих ових факата и односа, из којих је, према одредбама објективног приватног права (грађанског законика), постало тужиоцево право у тужби означено. Навођење тих факата и односа мора бити увек тачно, потпуно и са свима околностима, с означањем: кад су се, којим редом и где десиле. Ти су факти код разних тужаба (actiones) различити и побројавање истих не спада овде већ у обим грађанског права. Даље, навођење факата, који представљају да је то право постало *за тужиоца а према туженику* (legitimatō ad causam activa et passiva), нпр. да је он то право првобитно прибавио или да је на-њ од другог прешло: наслеђем, уступљењем и т. д., а обвеза, која том праву одговара, да је постала у личности тужениковој или на-њ прешла; и, најзад, навођење факата који оправдавају правно потраживање (Klageanspruch) које је у тужби изложено (нпр. повреда права, испуњење услова, протек рока и т. п.), и те факте треба увек, колико је год могуће, *конкретно* навести (нарочито ако их треба главном заклетвом потврдити), а није довољно апстрактним правним појмом уопште обележити. А по себи се већ разуме, да и *предмет*, на који се потраживање односи (предмет спора), ваља несумњиво обележити.

А под *правним основом* тужбе разуме се *законски пропис* или *правни обичај*, уопште *правна норма*, која оправдава потраживање тужиоцево према туженику. Тужилац не мора ту норму

наводити; јер се од њега, као лајка, то не може ни захтевати, а ту празнину попуниће сам судија, по службеној дужности, у својој одлуци, jura novit curia. (в. §. 305. тач. 8. грађ. суд. пост.). Али, свакако, тужиоцу стоји на вољу, да дотичне одредбе законске у тужби наведе.

373. — 4-о. *Понуду доказа*. Уз наведене факте, на којима се тужиоцево потраживање оснива, тужилац је дужан да наведе и *доказна средства*, која му наведени фактички основ тужбе потврђују. Тако:

а) ако му је за то доказ каква *исправа*, јавна или приватна, мора је приложити у *препису*, који треба да је или влашћу полицијском или њиме оверен да је своје оригиналу веран. — Ако је та исправа написана на ком *страном* језику, онда се мора и *српски превод* приложити. Оригинал се од исправе мора увек показати кад год то устрази тужена странка; јер, ако се оригинал не покаже, препис нема доказне силе (§. 200. ал. 1. грађ. суд. пост.);

б) ако су му доказ *сведоци*, онда се морају означити њихова имена и презимена, место њиховог живљења и занимање њихово, као и то, ако је који од њих тако болестан или стар, да суду ради испитивања не може предстати. А нарочито се мора јасно и тачно изложити *шта* ће који сведок сведочити; и

в) ако је доказ *заклетва*, морају се изнети факти (опстојателства или прилике), који се имају заклетвом потврдити и решити. И ако је заклетва *главна*, тужилац је мора туженику понудити и изјаснити се да ће је он положити, ако му је туженик поврати.

374. — 5- *Вредност предмета спора*, ако је овај процењив. — Ово је потребно ради оцене питања о (стварној, апсолутној) надлежности суда, коме је тужба предана; као и ради наплате парничне таксе.

375. — 6- *Закључно тражење тужиоцево* (petitum, das Klagebegehren). Садржину његову одређује циљ тужбе, признање оспореног правног статуса или права; наплата тржбина и т. д.). Ово мора бити логички закључак (резултат силогизма), који истиче из супсумције фактичког основа (доња премиса) под правне одредбе или законске прописе (горња премиса), па зато се и вели да мора бити *закључно*. Оно мора бити *јасно* и *тачно* изложено за то, што оно треба да служи као формула за диспозитив („пресуђење“) одлуке судске (в. тач. 2. §-а 304. грађ. суд. пост., која се тужбом тражи.

У петитуму ваља изложити, поред *главног* (Hauptanspruch), и сва *споредна* тражења (Nebenansprüche) као: интерес, плодове, накнаду штете и т. д., јер чим пресуда о главном тражењу буде изречена, тужба се о споредном тражењу више приимити неће (§ 98.).

376. — У §-у 94. грађ. суд. пост. не вели се: да у тужби треба да је означен и суд коме се она предаје, а то је означавање потребно ради оцене питања о релативној надлежности, што се у осталом у пракцици и чини.

377. — Правило је: да свака тужба (у процесном смислу —

(Klagschrift) sadrži samo jednu тужбу (у материјално-правном смислу — actio). Ну може се десити, да један исти тужилац има више тужаба (actiones) према једном истом правном противнику, које имају разна правна потраживања за своје предмете, и да их све обухвати у једној истој тужби, те да се оне све заједно у једном спору расправе. Тај случај у теорији се назива *објективним нагомиланем тужаба*¹⁾ (*objective Klagenhäufung* od. *Klagensumulation*). Неки страни законци о грађанском судском поступку допуштају ову објективну кумулацију тужаба под извесним погодбама (спретност свих тужаба *resp.* процеса за исти поступак, апсолутна надлежност суда за све тужбе, и идентичност у фактичној основи, т. ј. да сва правна потраживања, која су тужбом обухваћена, проистичу из истог фактума). И наш први законик о поступку судском у грађанским парницама од 21. окт. 1853. допуштао је ову објективну кумулацију тужаба, што *a contrario* излази из тач. 2. §-а 46., по којој је суд дужан да, по службеној дужности, одбије решењем тужбу: „кад би тужитељ више спорних предмета, који не проистичу из једног дјела, и немају међу собом никакве везе, у једну тужбу ставио.“ На место овога наређења у данашњем законнику о грађ. суд. поступку налазимо §. 96. који гласи:

„Више спорних предмета а разног основа, као и више предмета који су једног основа, но разнородне доказе за себе имају, не може се једном тужбом парижити.“ Ми ово наређење тако разумемо: да је у општем интересу смањења броја парница и брже процедуре, — објективна кумулација тужаба допуштена, но под једним *изречним* а другим *прећутним* условом: да сва правна потраживања, која су једном тужбом обухваћена, имају *једнородне* (исте) доказе, све једно потицала она из *једног* или *разног* основа; као и то, да је суд коме је таква кумулативна тужба предана, апсолутно надлежан за сва у тој тужби обухваћена правна потраживања.

378. — б) *Допуна тужбе.* — Тужба, која не садржи све оно, што је напред изложено, *непоштупна* је. Ако је тужба *непоштупна* или *нејасна*, онда ће председник суда, извештен о томе од пријавника, *наредбом својом* позвати тужиоца да, у одређеном му року, своју тужбу у чем је нужно допуни или исправи (прва алинеја §-а 97 грађ. суд. пост.). Ако би тужилац пропустно остављени му рок и тужбу своју не би допунио или исправно, председник ће наредити, да пријавник прекине сваки даљи рад по таквој тужби. Ако би, напротив, тужилац допунио своју тужбу, онда ће се и препис тог накнадног акта његовог с преписом првобитне тужбе доставити тужнику на одговор.

Исто тако, ако је тужба *очевидно* неуредна, председник ће је наредбом својом сасвим *одбити* и о томе тужиоца известити с тим, да другу, уредну, тужбу поднесе (трећа алинеја §-а 97. грађ. суд. пост.).

¹⁾ За разлику од т. зв. *субјективног* нагомиланења тужаба, чија је тип *учесничтво* у вођењу спора.

379. — Тужба се може одбити и *решењем* колегијума судског. А то бива:

1-о. кад је тужилац, услед председникове наредбе да тужбу допуни или боље објасни, — тражио, да суд (т. ј. колегијум) о уредности тужбе реши, па суд нађе да је она одиста *непоштупна* (друга алинеја §-а 97. грађ. пост.). — Противу оваког судског решења тужилац се може жалити Касационом Суду (§. 322. грађ. пост.); и

380. — 2-о у случајевима, које предвиђа §. 99. грађ. пост., по коме се *решењем* судским *ex officio* одбија тужба, којом се тражи:

а) тако што, „што је забрањено или што је срамотно или што је физички немогуће“ (тач. 1., §. 99. грађ. пост.). Овим је изречена грађанско-правна санкција одредаба у §§. 13., 538. и 722. грађ. зак. с тим, да се не може свака тужба о ономе што је срамотно, одбити, јер иначе не би могла опстати, била би сасвим излишна тачка 1., §-а 150. грађ. суд. пост., по којој председник суда може наредити да извиђање не буде јавно „кад би парница била о чему, што је срамотно.“ Да пак може бити парнице, у којој има нечег и „срамотног“, навешћемо овај пример: Н. је силовао поштenu девојку и, пре него се противу њега повела кривична парница, умре. Осрамоћена девојка може повести грађанску парницу противу Н.-вих наследника за накнаду штете, а на основу §-а 822. грађ. зак; и,

б) тужба „*противу наредбе полицијне или политичке власти*“ (тач. 2., §-а 99. грађ. пост.). У вези с овом одредбом законском стоји §. 465. грађ. пост. по коме се „*без пресуде или решења судског може: 1-о прикупљати државни порез и прирез; 2-о општински прирез; 4-о извршивати решења полицијских и других административних власти; 5-о ђулрук (царина) наплаћивати; и, 6-о штења, која би се према § у 484. новом (јавном) продајом показала;*“ — јер о свему овоме постоје посебни закони.

И противу решења судског, изреченог у случајевима §-а 99. грађ. суд. пост., има место жалба на Касациони односно Апелациони Суд (§ 322. грађ. пост. и чл. 18. и 33. уредбе о убрзавању рада код судова).

381. — А трећа тачка §-а 99. грађ. пост., по коме би суд имао да одбаци тужбу званичним делом проузроковану, док не би било одобрења надлежног министра“ (а. § 42. грађ. суд. пост. у вези са § 66. зак. о чиновн. грађ. реда) — укинута је прећутно одредбом чл. 18. Устава од 1921. по коме „*сваки грађанин има право да непосредно и без ичијег одобрења тужи суду државне и самоуправне органе за кривична дела која би ови учинили према њему у службеном раду*“. Види и алинеје 3. и 4. истог члана о одговорности државе и самоуправних тела за накнаду штете.

382. — в) *Имена тужбе.* — Ако би тужилац на рочишту изменио основ своје тужбе, онда је то у самој ствари нова тужба, и туженик, на основу начела обостраног саслушања, може да не одго-

шара на исту, јер му, недавањем никаквог рока за припрему одбране, није дата фактичка могућност да се од напада тужиоцевог брани. Услед оваког понашања тужениковог суд је дужан да *реша*: да се спор по првобитној тужби сматра за свршен, и, да тужиоца упути, да редовним путем поднесе нову тужбу; и најзад, да му наложи, да накнади све трошкове туженику и сведоцима, који су дошли, ако они и тужени ту накнаду узтраже (В. § 100. грађ. суд. пост.).

Међу тим, не може се сматрати као измена тужбе само објашњавање, допуњавање или исправљање оних *околности*, које стоје у вези с фактичким основом тужбе. (§ 159. грађ. суд. пост.).

383. — г.) *Дејства предаје*. Предајом тужбе суду и туженику на одговор заснива се *процесноправни однос*; процесни субјекти везани су за тужбу, а парничне странке ступиле су у нов међусобни облигаторни одношај. За *тужиоца* настаје дужност да остане при свом првобитном тражењу у тужби (*quod actor in iudicio permaneat usque ad terminum litis*), чега је последица, поред онога што је под бр. 388. речено, још и то: да, ако је тужба туженику на одговор већ предата, не може без пристанка тужениковог одустати од тужбе, *resp.* парнице (*in fine* § 143. грађ. суд. пост.); и т. д. А за *туженика* настаје правна неопходност, да се од напада тужиоцевог брани, ако неће да и небрањен буде осуђен (в. § 162. у вези с §§ 131. и 140. грађ. суд. пост.); настаје му право да тражи накнаду свих парничних трошкова од тужиоца, на случај да овај спор изгуби; задобија право на противтражење (в. другу алинеју §-а 342. грађ. суд. пост.) и т. д. —

384. — Процесноправни однос има *поврашног дејства* и на *материјални правни однос*. Тужилац који је упућен на државну (судску) помоћ, не треба да трпи штету због одуговлачења у решавању грађанског спора; пресуда судска треба да му да оно, што би му припало, да му је одмах правна помоћ дата. С тога се дејства пресуде повлаче на моменат заснивања процеса, и у интересу тужиоца су извесне правне последице везане за моменат предаје тужбе. Тако предаја тужбе суду:

1-о *прекида застојелост уопште*. (В. § 945. грађ. законика);

2-о *допушта штећу интереса на задржани интерес*. (В. замену §-а 604. грађ. зак. од 5. маја 1861. год.).

3-е *продужује штећу интереса* који је престао тећи зато што је поверилац допустио да сума неплаћених интереса достигне суму главнице (капитала), в. § 604. а. додат зак. од 5. маја 1864. год.

4-о чини те *наследници тужиоцеви могу да продуже спор о износу личног потраживању тужиоцевог* које је било ненаследиво и непреносиво на другога; — и

5-о чини те *туженик постаје несавестан држалац* и ако је докле био савестан. Но у овом случају тражи се још и да је тужба предата туженику на одговор (*arg.* из речи „опоменут“ у §-у 207. грађ. зак.).

ГЛАВА III.

О одговору туженика на тужбу и његовим одбранама уопште.

385. — I. О одбранама туженика у опште. — Тужба, као процесни акт, садржи правни напад тужиоцев на туженика, од кога овај треба сад да се брани. Прва прилика за то даје му се достављањем преписа тужбе с пријавниковом наредбом: да на тужбу одговори у одређеном року (в. §§. 104 и 122. грађ. пост.). У том свом одговору на тужбу, туженик треба да наведе *све своје одбране*, (§. 106. грађ. пост.).

386. — II. О одбранама тужениковим говори се у двојакном правном смислу: *материјално-правном* и *процесно-правном*. У првом смислу разумеју се основи одбране, који се тичу материјалног тужбеног потраживања, т. ј. самог оног права које се тужбом хоће да заштити и реализише (т. зв. *merita causae*), и о њима се говори у теорији објективног приватног права; а у другом смислу говори се о оним основима одбране, који се тичу форме напада, форме поступка дакле самог процеса.

387. — А) *Одбране туженикове у материјално-правном смислу*. — Туженик се може противу тужиоцевог правног потраживања бранити у главноме на два начина: 1-о или *одричући* да тужиоцу припада оно право које хоће тужбом у важности да одржи (*negatio*; *Widerspruch*; или, 2-о *истичући неко своје право* које важност тужиоцевог права, баш да оно у истини и постоји, спречава или осујећава (*exceptio*; *Einrede im eng. S.*; приговор, изузеће у правом, техничком смислу).

388. — 1-о. *Негација*. Она може бити двојака: *проста* и *квалифицирана*. — а) *Проста* је негација кад туженик пориче *фактички* (историски) или *правни* основ тужбе.

389. — а) *Негација је фактичког* основа тужбе, кад туженик одриче да постоје или да су постојали они факти, које је тужилац навео ради фактичке основаности своје тужбе (негативна литискон-тестација). И ова негација може бити двојака: туженик може одрицати да тужбени факти нису *никако* ни постојали (*simplex negatio*, контрадикторно порицање, нпр. позајмице, чији повраћај тужилац тражи, није никако ни било; или туженик са своје стране наводи факте, који се с оним, у тужби наведеним, не могу сложити, те се

тако посредно одриче истинитост фактичких твђења у тужби (квалифицирано, контрерно порицање, *negatio per positionem alterius*), нпр. није било позајмице већ поклона (т. зв. *exceptio rei non sic sed aliter gestae*).

390. — β) Негација је правног основа тужбе, кад туженик тврди, да тужиочево потраживање уопште не постоји или за то, што оно на основу објективног приватног права (грађанског законика) не може да постане из оних факата, које је тужилац навео, или за то, што га објективно право није тужбом заштитило (на прилику случаји из §. 130., 539., 564. и 622. грађ. зак.).

391. — б) *Квалифицирана* (мотивирана) је негација тужиочевог правног потраживања, кад туженик наводи такве факте, из којих излази: да тужиочево право, претпостављајући баш и истинитост у тужби наведених факата, сад више не постоји (*приговор у ширем смислу, Einwendung im weiteren Sinne*). Н. пр. тужилац тражи извршење поклона а туженик се брани да је поклон био закључен под суспензивним условом и да се овај није још испунио, или да је у време обећања поклона био душевно немоћан, или да је уговор симулиран; — или тужилац ревиндицира (као сопственик тражи) неку ствар од туженика, а овај се брани застарелашћу или да је услед резолутивног услова постао сопствеником њеним, дакле, да је тужилац престао то бити, и т. д.

392. — 2-о *Приговор или изузеће у техничком смислу* (*Exceptio, ius exceptionis; Einrede, Recht als Einrederecht*). — а) *Појам*. — Приговор или екцепција у техничком смислу је одбрана туженикова, која се у томе састоји: што туженик тврди неко своје самостално право које стоји на супрот по себи основаном праву тужиочевом, и, што истицањем тог свог права хоће сасвим или делимиче да искључи важност или дејство тужиочевог права. Екцепција претпоставља, дакле, тужбу (*actio*), која има све претпоставке, које би саме по себи биле довољне да праву, у истој тужби истакнутом, прибави признање и помоћ судску противу повреде туженикове, али му све то одузима реализацију екцепције или супротног права тужениковог, те тако се тужиочево правно потраживање, у тужби изложено, које се на први поглед појављује као основано, с обзиром на то супротно тужениково право, у самој ствари (*in concreto*) приказује као неоправдано. Другим речма: то што тужилац од туженика тражи, изгледа да му заиста и припада, али му ипак, у самој ствари, то уопште или за сад само не припада; или, гледећи само на тужбу (*actio*), изгледа да сасвим треба по закону осудити туженика, али, кад се узме у оцену цео правни однос њихов, излази да тој осуди уопште или у извесним обзирима нема места. Онда, дакле, стоји једно право према другом праву, једно је правно потраживање у равнотежи с другим правним потраживањем: право туженика паралише, сасвим или за време, дејство тужиочевог права, право туженика појављује се као неко, потпуно или делимично, трајно или привремено, искључивање овлашћенога лица од практичног реализација свога права, као сметња за принудно извођење неког по

себи основаног правног потраживања¹⁾. *Примери*: Primus, као прави сопственик, тужи Secundus-а, који држи извесну ствар Primus-ову, и тражи по §. §. 218. и 219. грађ. законика (*reivindicatio*) да му Secundus ту ствар преда. Тужени Secundus признаје да је спорна ствар тужиочева, и он би требао сад да буде осуђен, да ту ствар врати тужиоцу, али туженик одмах истиче у одбрану своје право плодуживања на исту ствар, или право залогне и т. д. — Primus, као наследник Марков, тужи Secundus-а и тражи да му овај изда неку ствар, која је била Маркова а сад Primus-ова као наследника Марковог; али, ту исту ствар, још за живота Марковог, Primus је продао и предао Secundus-у и од овога примио цену. Пошто дакле Primus, у време предаје ствари, није био њен сопственик, то по §-у 29. грађ. зак. ни Secundus није могао постати сопствеником продате и предате му ствари, и сад би Secundus требао да врати спорну ствар Primus-у. Али, пошто Secundus, као купац, има право да од Primus-а, као продавца и ауктора свог, тражи накнаду за евикцију (§§. 554. и 655. грађ. зак.), дакле, оно што би имао да да тужиоцу на основу његове власничке тужбе, имао би од тужиоца да добије натраг на основу тужбе из уговора продаје и куповине, па с тога дејство тужиочево тужбе потире својим супротивним правом (т. зв. *exceptio rei venditae et traditae*). — Primus, као продавац, тужи Secundus-а, као купца, и тражи да овога суд осуди на плаћање куповне цене, а туженик спречава осуду правом, које му даје §. 559. грађ. закона (оштета преко половине — *laesio ultra dimidium*); и т. д.

393. — б) *Основ приговора или екцепције*. — Као год што је основ тужбе у материјално-правном смислу (*causa actionis, causa petendi*) баш само оно право, из којег тужба истиче, тако је исто и основ приговора или екцепције у материјално-правном смислу само оно право, које хоће да се средством екцепције у важности одржи. Право, које је тужбом заштићено, може се, према приликама, и у путу приговора реализовати (*Qui ad agendum admittitur, est ad excipiendum multo magis admittendus*). Но има и таквих права, која се само у путу екцепције могу судски одржати у важности, јер, по природи својој, служе само као заштита противу тужбе другога нпр. право платца обвезе, које му даје § 894 (*in fine*) грађ. зак.; или *exceptio non adimpleti contractus* (§ 635. грађ. зак.).

394. — в. *Дејство и деобе приговора*. — *Дејство* приговора или екцепције у техничком смислу састоји се у томе, што се осуда туженика сасвим или одчасти отклања, што приговор одузима праву, ради којег је тужба подигнута, важност на свагда или само за сада, према томе, да ли је оно право, које је у путу екцепције у одбрану истакнуто (*jus exceptionis*), у трајању своје неограничено или ограничено, дакле, да ли се оно приказује као *трајно* или као *пролазно*, привремени основ спречавања важности тужиочевог права, па, следствено, и осуде туженикове. На овоме се и оснива *прва деоба* екцепција на *дилаторне* и *перематорне* (*Dicuntur autem exceptiones aut peremptoriae aut dilatoriae, Gaj. IV. § 120.*).

¹⁾ В. Urger, System. II. §. 125.

395. — *а) Дилаторне екцепције* (exceptiones dilatoriae, temporales: aufschiebende oder verzögerliche Einreden; les exceptions dilatoires.). Дилаторне су оне екцепције које успех тужбачеве тужбе спречавају или одлажу само за неко време, или под извесним приликама, тј. док се не измени особене прилике, које сад сметају успеху подизања тужбе. Дилаторне су екцепције, дакле, управљене или противу самог тужбачевог права, које се тужбом у важности хоће да одржи или противу садањег покушаја да се оно судски изведе и реализише. У првом случају, право екцепције туженика стоји на супрот праву тужбачевом, које је по себи (формално) основано, дакле оно је већ ту, али *in concreto* не може да има своје вредности због супротног тужениковог права и све докле докле ово постоји, нпр. противу тужбачеве ревиндикације (власничке тужбе) туженик се брани својим правом уживања или закупа спорне ствари, и докле год ово тужениково право траје, све докле тужилац нема права да тражи реституцију спорне ствари; итд. Овде се, дакле, правом екцепције туженика *одлаже* тужбачево *правно потраживање*, а с тим и *шужба*. — А друге се дилаторне екцепције, на против, не тичу самога правног потраживања тужбачевог, које је, шта више, *in concreto* већ потпуно основано, али туженик има право на то, да се то правно потраживање судским путем противу њега још не тера (нпр. тужени дужник брани се од повериоачеве тужбе, којом се тражи наплата дуга, тиме: да је уговорено продужење рока исплате или мораторијум; — тужени јемац брани се прапом које му дају § 820. и замена §-а 832. грађ. зак. (т. зв. *exceptio excussionis*), — или, да се то правно потраживање не може да реализише док и тужилац са своје стране не учини шта треба (нпр. купац тражи да суд продавца осуди на испуњење уговора — предају продате ствари, а продавац се брани, на основу § 653. грађ. зак., тиме што купац није положио куповну цену, дакле истиче т. зв. *exceptio non adimpleti contractus*; амо спада и случај §-а 635. грађ. зак.). Ови приговори спречавају осуду туженика или доприносе, да се осуда не изриче безусловно или неограничено; они одлажу, дакле, тужбу или извршење осуде туженика¹⁾.

396. — *б) Перемиторне екцепције* (exceptiones peremptoriae, perpetuae; zerstörende Einreden; les exceptions peremptoires). — Ове екцепције искључују тужбу (*actio*) *за навек* и под свима околностима. И оне су двојаке. Једне су, и то у претежном броју, управљене противу самог правног потраживања, ради кога је тужба подигнута; овде право туженика стоји на супрот тужбачевом праву, тако, да оно ово сасвим потири, перимира, као год да га и нема, нпр. кад купац, тужен од продавца за повраћај продате му ствари на основу својине, истакне на супрот тој ревиндикацији своју *exceptio rei venditae et traditae*; — или кад се туженик брани, да је о истом правном потраживању, које се у тужби представља, већ изречена пресуде судска, дакле, истиче т. зв. *exceptio rei judicatae*, и т. д. — А друге

¹⁾ Unger, System, II. § 125. стр. 497—500.

су управљене само противу *тужбености* (*Klagbarkeit*) тј. туженик има право на то, да га тужилац не може судом да гони за своје правно потраживање. У нашем праву нема оваквих екцепција. Пример из римскога права је *exceptio S. C. Macedoniani*.

397. — *Друга је деоба екцепција на личне* (exceptiones personae cohaerentes) и *стварне* (exceptiones rei cohaerentes). — *Лична* је она екцепција, на коју има права само одређена личност првобитног туженика или која се може у одбрану истаћи само према извесном тужиоцу, нпр. кад међу солидарним дужницима има каквог малолетника, онда се само он, а ни један други солидарни дужник, може бранити према повериоцу малолетношћу; или, кад је један од солидарних поверилаца дужнику цео дуг опростио, онда се само према њему може у одбрану истаћи тај опроштај целога дуга (а према осталим повериоцима само за удео онога повериоца у солидарној тражбини). — А *стварна* је она екцепција, која стоји у вези са самим тужбеним правним односом, те се свако, ко је год по истом односу тужен, може њоме послужити, дакле, не само првобитни обавезник, него и сви његови правни следбеници, па и акцесорни обавезник, и која се може у одбрану истаћи сваком, ко год покрене потраживање, које та екцепција искључује или ограничава, нпр. *exceptio rei venditae et traditae* може употребити не само купац већ и његови последници (нови купац, даропримац, наследник), и то не само противу продавца већ и противу његових правних последника¹⁾.

398. — Као год што је тужба у материјалном смислу (*actio*) правна могућност да се неко право у путу самосталнога напада у важности одржи, тако је и екцепција у материјалном смислу (*jus exceptionis*) правна могућност: да се неко право у путу одбране у важности одржи; другим речима, као год што је тужба (*actio*) средство, да се помоћу судском неко право реализише, тако је и екцепција средство, да се то реализање спречи. И екцепција је, дакле, правни напад као год што је и тужба, но екцепција се разликује од тужбе у томе: што је она *несамостални* напад (туженика на тужиоца) и што туженик њоме циља само на одбијање а не и на осуду тужиоца; у свему осталоме туженик, који се екцепцијом брани, приказује се као тужилац (*agere etiam is videtur, qui exceptione utitur, nam reus in exceptione actor est. L. 1. D. de except. 44. 1.*), па с тога и туженик мора, као год и тужилац, навести и доказати све оне факте, на којима своје право приговара или екцепције оснива.

399. — *Б) Одбране туженикове у процесно-правном смислу.* — Туженик може, услед саопштења тужбе, или тражење тужбачево одмах *задовољити* (гспр. признати) или с тужиоцем се о истоме *поравнати* или се *бранити* од истога. — О признању тужбачевог потраживања или о вољном задовољењу истога од стране туженика, као и о поравњењу његовом с тужиоцем, говорићемо доцније.

¹⁾ Unger Syst., II. § 125. стр. 506. и д.

Што се, пак, одбране туженикове тиче, она може бити управљена или *прошину тражења тужничевог да суд спор извиди и реши* (Processgesuch) или *прошину самог (материјално-правног) тражења тужничевог*, које је овај у тужби изложио (Klagebegehren; petitum). *Прва одбрана мора увек прешходити другој* (в. у §-у 108. грађ. суд. пост. реч *прешходно*).

Да разгледамо сад обе врсте одбране, сваку посебице.

400. — 1-о. *Одбрана туженикова прошину тражења тужничевог да суд парницу извиди и реши.* — Њу састављају т.зв. приговори, изузећа или ексцепције којима је циљ да се тужничева тужба одбије (Klagerückerlag) и вођење спора спречи (die processhindernden Einreden), било *за сада* само или *на свагда*. Тај двојни циљ прве одбране туженикове обележен је у нашем законик у поступку у грађ. парницама изразима: *одбачај и одлагање парнице* (в. § 113. in fine, у вези с §§ 108., 109. и 110.).

401. — *Изузећа која парницу уопште спречавају* јесу: — а) *Изузеће прошину релативне надлежности* (exceptio incompetenciae). — По §-у 49. грађ. суд. пост. туженик мора ово изузеће истаћи одмах у одговору на тужбу, и суд мора о томе најпре, не радећи ништа даље, решењем расправити; а по §-у 112. грађ. суд. пост. питање о надлежности суда уопште, које туженик покрене, *прешходно* је *питање*, које суд мора решити пре него се одреди роциште за извињање и пресуђење спора. Све ово, дакле, јасно показује: да изузеће противу релативне надлежности улази у категорију средстава за прву одбрану туженикову (в. у трећој алинеји §-а 49. „...у првом одговору...“) и да се дејство тога изузећа, ако га суд усвоји, у томе састоји: да се тужба resp. парница одбаци. Суд, ако изузеће усвоји, упутиће *тужниоца* да парницу поведе код релативно надлежнога суда.

И изузеће противу *апсолутне* надлежности има то дејство, али оно се разликује од оног првог у томе, што се ово може истаћи и у *свако доба парнице* и што је апсолутна ненадлежност један од узрока или основа нулитета пресуде.

402. — б) *Изузеће да међу парничарима постоји већ друга парница о истом предмету* (exceptio litis pendentis; die Litispendenzrede). Ово изузеће предвиђа прва тачка §-а 109. грађ. суд. пост. Оно претпоставља случај: да је нпр. Павле тужио Петра а затим да је Петар, односно истог предмета, тужио Павла и да сад Павле, одговарајући на тужбу Петрову, истиче ово изузеће. Обе тужбе могу бити предате *једном истом суду*, или, с обзиром на § 28. грађ. суд. пост., *разним судовима*, јер прва тачка § 109. не ограничава ово изузеће на један или други случај. Други је случај чешићи, и, пошто он стоји у вези с питањем о релативној надлежности судској, то га наш законодавац и решава у глави која говори о надлежности, на име у §-у 47. грађанског суд. поступка.

403. — в) *Изузеће да парница, чији се одложој играчи, стоји у вези с другом парницом, или т.зв. ексцепција конективеша*. Ово изузеће предвиђа тач. 1. §-а 110. грађ. суд. пост. Оно претпо-

ставља две парнице, које нису идентичне, али су у таквој тесној вези међу собом, да ће решење једне утицати на решење друге, иначе ће очигледна противречност неопходно постојати између решења једне и решења друге парнице. Ова хипотеза настаје у процесима, који потичу из неизвршења двостраног (синалагматичног) уговора, код кога је сваки уговорник дужан да своју обвезу испуни само тада, ако и противни уговорник испуни своју. Парнице, које су узајамно подигнуте за испуњење ових уговорних обвеза, очевидно су нераздвајне. Н. пр. продавац тужи купца за извршење уговора суду у месту сталног пребивања купчевог, а купац у исто време тужи продавца за њ надлежном суду, дакле, купац не може бити осуђен да плати цену, док му продавац ствар не преда, а продавац не може бити осуђен да продату ствар преда, док му купац цену не плати. Очевидно обе парнице стоје у међусобној вези, немогућно је пресудити једну а да та пресуда не решава имплицитно и другу.

Да ли има конективеша или не? — питање је *правно* а не *фактично*.

Све једно је да ли су обе парнице покренуте код разних судова или код једног истог суда. Ако је први случај, ваља га решити по аналогiji §-а 47. грађ. суд. пост.

404. — Све ове три ексцепције, које дилаторно дејствују, називају се *деклинааторним ексцепцијама* (exceptiones fori declinatoria) за то, што све три деклинирају надлежност оног суда, код кога је покренута парница, у којој је туженик једну од њих у одбрану своју употребио.

405. — г) *Изузеће да је спорни предмет једном већ пресуђен, или exceptio rei iudicatae* (тач. 1. §-а 109. грађ. суд. пост.). — Дејство је извршне пресуде, поред осталог а и то, да се претпоставља да је спорна ствар онаква, како је у пресуђивању представљена (res iudicata pro veritate habetur). Мотиви који говоре за ову претпоставку, тичу се јавнога поретка. Правни поредак био би у друштву непрекидно ремећен, кад би се сва питања, која су пресудама расправљена, могла сваки час понова пред суд на расправу износити. Осем тога, кад би судови понова судили једном већ пресуђене спорове, могло би се врло лако десити: да о једном и истом спорном предмету и односно истих парничара постоје више разних а противуречних пресуда, а то би онда био скандал на штету ауторитета правосуђа. Ето за то извршна пресуда о једној ствари смета да се о њој може понова спор покренути и решавати. Истина, може се и то десити, да је пресуда судска у неком извесном спору неправедно изречена. Али, пре свега, приватно-правни интерес, који је у том случају повређен, ваља да умакне пред општим интересом; а, после, против такве некоректне пресуде има лека: може се тражити поново суђење, ако за то има нужних услова; ну, све дотле, док се поновним суђењем не успе, ранија пресуда има за се пуно оправдану претпоставку да је истинито све оно, што је пресудом констатовано. — А да се пак поштује ауто-

ритет већ пресуђене ствари, нужно је да има три услова: *идентитета предмета спора, идентитета основа тужбе и идентитета парничара.*

Идентитет предмета спора значи: да се сад тужбом тражи заштита судска баш за оно исто право (resp. правни однос), о коме је раније већ пресуђено. Мора се признати, да оцена овога услова ствара, често, у пракци велике тешкоће; ну за решавање ових тешкоћа може се поставити ово правило: другу тужбу ваља одбацити сваки пут кад год она својим предметом иде на то да судију стави у ову алтернативу: или да нова пресуда противречи првој, већ извршној пресуди или да *pure et simplex* потврди ранију пресуду.

Идентитет основа тужбе значи: да се правно потраживање у тужби, чија се одбачај тражи, оснива на оним истим правним фактима, на којима је била заснована она тужба, услед које је изречена већ извршна пресуда. Нпр. први пут сам вас тужио за неку ствар на основу продаје и куповине, а сад вас тужим на основу поклона; ту сад нема истоветности основа тужбе.

Кад се ова два прва услова стеку, онда се вели да има *eadem quaestio* (исто спорно питање). Али то још није довољно да се на основу ауторитета извршне пресуде тужба одбије, већ је потребан још и овај, трећи услов:

Идентитет парничара. Ауторитет пресуђене ствари *релативан* је, тј. и за пресуду важи оно исто правило које важи и за уговоре, на име: да пресуда, као год и уговор, производи своје дејство само *inter partes*, а за трећа је лица *res inter alios acta* (*iudicata*); дакле: *res inter alios iudicata aliis nec nocere nec prodesse potest.* — Но под идентитетом парничара не треба опет разумети то: да у овом другом спору, у којем се одбачај тражи, морају бити баш она иста лица, која су учествовала и у првом спору, о коме постоји извршна пресуда, него да има *eadem conditio personarum* тј. да лица у овој другој парници представљају исте правне субјекте, који су били и у првој парници. Нпр. ја вас, као наследник тужиоца из прве парнице, тужим за исту ствар и по истом основу, — онда има идентитета парничара; али ако вас ја, бивши пуномоћник тужиоцев у првој парници, тужим сад у своје име — онда нема идентитета парничара.

Ради основаности овога изузећа ваља приложити ту ранију пресуду у оригиналу или у препису.

406. — д). *Изузеће, да се тужилац са тужеником за исто спорно тражење поравнао*, или тзв. *exceptio litis per transactionem finitaе* (в. тач. 2. §-а 109. грађ. суд. пост.). — Поравњење (*transactio*) је такав уговор, којим странке, које га закључују, спречавају или окончавају какав међусобни спор, жртвујући по нешто од својих узајамних и сумњивих потраживања и претварајући ова у нова и *опредељена* (в. §§. 854. — 863. грађ. зак.). Странке, равнајући се међу собом, оне тако рећи саме пресуђују свој спор, па с тога се поравњење сматра као сурогат пресуде судске; отуда онда и

правило: да поравњење има дејство извршне пресуде судске. Ну ово правило не важи потпуно и подједнако за свако поравњење уопште. Поравњење се може закључити *пред судом* (в. т. в. §-а 6. и §. 145 грађ. суд. пост.) или *ван суда*, отуда онда: *судско* и *вансудско поравњење*. Горње правило важи потпуно само за *судско поравњење* (в. §. 146. гр. суд. пост.). Само такво поравњење може туженик истаћи у првој одбрани својој противу тужбе, у облику приговора, а у циљу, да спречи извињање и пресуђивање спора. А што се пак *вансудског поравњења* тиче, оно је приватно-правни (цивилни) уговор, који ваља ценити по одредбама грађанског законика, али који нема силе извршне пресуде, па с тога се он и не може, у случају нужде, насилно егзекуирати, као што се може судско поравњење. Вансудско поравњење ваља најпре путем спора доказати, па тек на основу пресуде судске, која га буде утврдила, може му се егзекуција извести. — Да пак *exceptio litis per transactionem finitaе* може спречити почетак спора, траже се они исти захтеви, који се тога ради ишту и за примену *exceptionis rei iudicatae*.

407. — Исто дејство, које имају пресуда и судско поравњење, има и извршна пресуда избраног суда (в. § § 433., 434., 444. и 447. у вези са заменом од 3. јануара 1867. 36. XX. стр. 1. и § 448. грађ. суд. пост.), јер се и пресуда тога суда сматра као сурогат пресуде редовног, сталног суда.

408. — њ). *Изузеће да је уговор, кога испуњење тужитељ тражи, незакон* — Ни у теорији ни у другим бољим законикима о поступку судском у грађ. парницама ово се изузеће не уврштаје у изузећа која спор спречавају, а то за то, што у случају, кад се тужбом тражи нешто, што је противно грађанским законима — недостаје једне апсолутне, битне претпоставке за отпочињање грађ. спора, тј. нема законског овлашћења да се за тражење у тужби изложено може подићи тужба (*Klagbarkeit des Anspruchs*); а где год нема тужбе у материјално-правном смислу (*actio*) ту не може бити ни тужбе у процесно-правном смислу, дакле ни спора. (в. број 192. овога дела). Према овоме, ово је наређење (тач. 3. §-а 109.) излишно, нарочито поред тачке 1. §-а 99. грађ. суд. пост.

409. — Наш законодавац убројава о изузећа, која спор спречавају (тј. која тужбу *одлажу* или *одбацују*) још и ова изузећа: а) *да је тужитељево право застарело* тј. *изузеће застарелости*, (тач. 4. § 103.); б) *да је тужитељ за исто тражење већ намирн* тј. *изузеће исплате* (*exceptio solutionis* — т. 2. §-а 109.), и в) *да рок испуњења уговора, на коме се оснива тужиоцево тражење, још није дошао*, (изузимајући случај при обезбеђењу — в. § 386. грађ. суд. пост. — и стецишту — в. § 27. стец. пост. и тач. 2. §-а 110. грађ. суд. пост.); — но сва ова изузећа тичу те управо материјалног правног потраживања тужиоцевог (ексцепције дилаторне и перемпторне), а не форме поступка.

410. — Слично изузећима, којима се спор спречава, дејствује и *кривично дело кога парничара*, које се према грађанском питању,

предмету спора, јавља ка *прејудицијално*; јер по §-у 174. грађ. суд. пост.: „Ако би се при извињању обелоданило како казнимо дело кога парничара, а од ислеђења овога дела и пресуде зависило би решење грађанског аншана, онда ће се од даљег извињања и суђења парнице престаоти и отиочоти криминално извињање прошиву кривца“

411. — Ако би туженик у одговору свом на тужбу истакао ма које изузеће из §§ 109. и 110. грађ. суд. пост., тј тражио: да се тужба (resp. парница) *одбаци* или *одложи*, онда је, по §-у 108. грађ. суд. пост., пријавник дужан одредити у кратком року нарочито рочиште ради претходне расправе и решења питања о одбачају или одложају тужбе. Исход рада судског на томе рочишту може бити: 1-о или да суд *уважи тражење тужениково*, у ком случају *решењем* својим суд одбацује или одлаже парницу; или 2-о да суд *не уважи* поменуто тражење тужениково, у ком случају суд такође *решењем* одбија исто тражење. У првом случају тужилац се може противу решења судског жалити Касац. односно Апелац Суду (у споровима за чије је суђење надлежан судија појединац, чл. 18. уредбе о убрзају рада код судова). (В. § 322. грађ. суд. пост.); а у другом случају, туженик се не може противу решења судског *особено* жалити, него тек у незадовољству или жалби противу пресуде изречене о главној ствари може и том о решењу говорити (§ 103. друга алинеја грађ. суд. пост.)

412. — Ако се, пак, туженик у првом свом одговору на тужбу ограничио само на тражење одбачаја или одлагања парнице, па му је суд решењем својим то тражење одбио, — онда он има право, на основу начела обостраног саслушања парничара, да тражи да му суд одреди *нов рок* за подношај одговора, у коме ће изнети све своје стварне одбране противу правног потраживања тужиочевог у тужби изложенога (§ 112. грађ. суд. поступка).

413. — 4-о *Стварне одбране туженикове противу тужиочевог потраживања*. — Одговарајући на само правно потраживање тужиочево, туженик износи своје одбране у материјалноправном смислу тј. или *пориче* основаност потраживања тужиочевог; или му истиче какво своје *самостално правно потраживање* у виду дилаторне или перемпторне ексцепције, наводећи и доказе за истинитост оних факата, на којима то своје право заснива; или, најзад, истиче своје *противтражење* (reconventio — § 342 in fine грађ. суд. пост.) —

414. — 2-о. *Одговор на тужбу и његова садржина*. — Туженик је дужан да одговори на тужбу у остављеном му року (§ 106. гр. суд. пост.) Одговор свој може суду поднети или *на писмено* или *га усмено* исказивати пред пријавником, који ће га *на прошокол* ставити (§ 105. грађ. суд. пост.) Одговор се мора у *двоје* поднети, јер се препис одговора мора тужиоцу доставити уз позив за рочиште ради извињања и пресуђења спора. Ако, пак, преписа не би било, онда ће се одговор у суду, а на трошак тужеников, преписати. (§ 116. грађ. суд. поступка).

Ако је туженику дат недовољан рок за одговор на тужбу, онда он може, и то само пре него тај рок протече, тражити од суда, да му га овај продужи (§ 122. грађ. пост.).

415. — У одговору свом туженик треба да изложи:

1-о. *Све прве одбране своје, које спречавају извињање спора*, заједно с *доказима* који их поткрепљују. Другим речима: туженик треба у одговору на тужбу да тражи одбачај или одложај парнице, јер „иначе то неће моћи на рочишту тражити“, вели се у §-у 107. in fine. Међу тим ваља нам одмах приметити: да та последња алинеја пом. §-а није апсолутна, безизузетна, јер туженик може и на самоме рочишту истаћи ове ексцепције:

а) изузеће противу *апсолутне* надлежности суда (в. речи: „у свако доба парнице“ у допуни §-а 49. од 19. априла 1885.);

б) exceptio rei iudicatae (в. тач. 1. § 109.);

в) изузеће противу *незаконитости* уговора, на коме се оснива тужиочево потраживање (в. тач. 3. §-а 109. грађ. суд. пост.); — јер се сва ова изузећа тичу јавнога поретка; и,

г) exceptio litis per transactionem finitae (тач. 2. §-а 109.), јер сам закон допушта, да се она може први пут на рочишту истаћи („у свако доба“), но под условом: да поравњење није дело тужениково (већ његовог правног претходника) и да туженик заклетвом потврди да за поравњење није знао.

416. — 2-о. *Основе изузећа противу судија*, који су постојали у време одговарања на тужбу и за које је туженик знао (§ 54. грађ. суд. пост.);

417. — 3-е. *Све своје стварне одбране* (матер. правне ексцепције), заједно с *доказима*, којима се оне поткрепљују. Односно излагања доказа вреди све оно што је речено о томе, кад је било говора о садржини тужбе (в. број 380. овога дела), у вези с тачк. 1. и 2. §-а 107. грађ. суд. пост.

418. — Ако туженик не би свој одговор на време суду поднео, а не би се могао оправдати зашто то није могао на време учинити, онда се сматра: као да га није ни поднео. (§ 111. гр. суд. пост.).

ГЛАВА IV.

Одређивање рочишта за извиђај и пресуђење спора.

419. — Пошто протече рок, који је туженику био остављен рзди подношаја одговора на тужбу, као и ако би туженик свој одговор поднео и пре него би тај рок протекао, пријавник треба да одреди рочиште ради извиђаја и пресуђење спора, и да на исто својом нарочитом наредбом (в. зв. *рочишни позив*) позове *парничаре* (resp. њихне заступнике) и њихове *сведоке*, ако су се они на ове у доказ позвали. Тај позив треба да се, на време, преда свима именованим лицима, и то на рецепис; па с тога, при одређивању рочишта, пријавник треба да има у виду одредбе §§-а 124., 125. и 126. (с допуном од 19. априла 1885. зб. 41. стр. 135.) грађ. суд. пост. — Уз позив за рочиште пријавник треба тужиоцу да достави и препис одговора тужениковог (§ 106. *in fine*), е да би се онај могао спремити за оповргавање навода и доказа туженикових. Иначе тужилац може тражити одлагај рочишта (т. 3. § 137. грађ. суд. пост.).

420. — Пријавник суда имаће, вели се у §-у 114. грађ. суд. пост., нарочити протокол, у који ће сва рочишта и рокове бележити. Форму тога протокола прописале Министар Правде. — Тај протокол постоји код првостепених судова под називом „*Синсак грађанских парница*“, у који се, у кратко, бележи: име и презиме тужиоца и туженига, предмет и вредност спора, кад је (прво, друго или треће) рочиште било, и како је спор окончан. У њ се парнице заводе хронолошким редом. На основу овога протокола, сваки првостепени суд подноси у почетку нове календарске године министру правде табеларни преглед расправљених и нерасправљених грађанских спорова, као податак за *статистичку грађанског правосуђа*. — Ну овај протокол нема практичне вредности за пријавника, јер му није могуће по том протоколу брзо и лако да зна, је ли и колико рочишта и за који дан одредио; па за то сваки пријавник води и засебан *синсак одређених рочишта*, у који је најпре хронолошким редом исписао све дане (датуме) одређене за суђење грађанских спорова, па затим поступно, одређујући рочишта, уписује ова под дотичне датуме. Имајући овакав списак, пријавник неће се зако пребацити, да за који дан одреди рочишта за сувишан

број парница (§ 175. грађ. суд. пост.), а осем тога веома му је лако да свакога дана брзо прегледа: има ли и колико рочишта.

421. — По §-у 115. грађ. суд. пост. пријавник је дужан да председнику преда акте свих оних грађанских парница, којима су рочишта одређена једнога дана, и то да му преда најдаље у очи тога дана. Смер је овог чисто административног наређења: да би председник, који руководи извиђањем спора, могао унапред размотрити природу и садржину спора и спремити се за лакше и брже руковођење извиђаја парнице. Да би, пак, лако одговорно овој својој дужности, пријавник сређује акте оних парница, по којима је рочишта одредио, по реду датума тих рочишта.

ГЛАВА V.

Извиђање и суђење спора на рочишту.

422. — Извиђање спора од стране суда бива у пуној седници (§ 151. грађ. суд. пост.) и врши се, по правилу, усмено и јавно (§ 149. грађ. суд. пост.). О начелима јавности и усмености говорили смо већ напред.

423. — Пре него што суд отпочне извиђање спора, председник (resp. његов заменик) је, према изречном наређењу §-а 157. грађ. суд. пост., дужан: да парничаре претходно понуди да се поравнају (или да се сагласе на изабрани суд, да им овај спор пресуди), представивши им последице паричења. Зашто законодавац налаже ову дужност председнику? Сваки законодавац, регулишући добру администрацију грађанског правосудја, треба уједно и о томе да се побрине, да, колико је год могуће, спречи развијање страсти за паричењем и умножавање спорова. Пресуда судска, ма како справедљива и на закону основана била, чини, врло често, да после упорне борбе на суду и даље траје мржња у парничара, који је спор изгубио, а према оном, који га је добио; понекад, пак мржња траје узајамно у оба парничара. Пријатељска измиривања правних сукоба, напротив, ублажавају раздраженост духова, повраћају хармонију која је искрсавањем сукоба или спора била порушена или која би се порушила између оних суграђана, између којих се спор породило. Осем тога, врло је често корисније за обе парничне странке да свој спор на лепо сами окончају, — нарочито онда, кад се изнесло не зна, какав ће бити исход спора, — те да тако избегну и дангубу и трошкове, који су неопходно скопчани са вођењем спора. Сву практичну корист од поравњења за парничаре наш је народ обележио у оној лепој правној изреци својој: *Боље је и мршаво поравњење него дебела парница.*

Ну ова дужност председника суда, да покуша убедити парничаре, да би требало да се о спорном предмету сами поравнају, — не овлашћује га да парничаре присиљава на поравњење или да прети оној страни, која неће да се равна. Такав поступак могао би оној страни, којој се претило, служити за основ да чини изузетке противу председника, те да овај не учествује у извиђању и суђењу спора.

424. — Ако би се парничне странке, било по предлогу суда, било саме из личних побуда својих, поравнале пред судом, суд треба њихово поравњење да упише у протокол (белешку), ово од речи до речи да им прочита или да им да, да га оне саме прочитају; по том да их упита: је ли то, што је у протоколу написано, њихна воља; па, пошто се оне изјасне да јесте, суд треба да их позове да тај протокол потпишу, а затим да и суд (све три судије и деловође) својим потписом све то овери (в. § 145. грађ. суд. пост., који је допуњен и замењен законом од 19. априла, 1885. Збор. 41. стр. 125.). Оваким се поравњењем грађ. спор окончава, јер протокол поравњења има снагу извршне пресуде судске.

425. — Ако би се, пак, странке на рочишту сагласиле, да им изабрани суд спор пресуди, онда ће суд тај њихов споразум такође уписати у протокол (белешку), и у свему даље поступити, као и у случају поравњења, и свакој страни издати одостворени препис тога протокола (в. § 436. in fine, грађ. пост.), да би оне могле поступити по наређењу §§-а 437. и 438. грађ. суд. пост., а првостепени ће суд прекинути сваки даљи рад свој по том спору.

426. — Ако би, пак, покушај председника да склони, парничаре на поравњење или на изабрани суд, остао без успеха, онда се то мора у белешци приметити (§ 147. грађ. суд. пост.), па затим приступити извиђању спора.

427. — Извиђање грађанског спора отпочиње читањем тужбе и одговара на исту са свима њихним прилозима, (§ 150. грађ. суд. пост.). А за овим настаје *пледирање* парничара т. ј. њихова разлагања свих фактичких и правних питања, која у спору искрсавају. Односно тих разлагања парничара важе ова правила:

428. — 1-о. *Разлагање парничара на рочишту бива само усмено. Писмена објашњења и расправе неће се узимати у вид.* (в. трећу алинеју § 158. грађ. суд. пост., која је додата законом од 19. априла, 1885. Зб. 41. страна 135.). — Циљ је овога наређења да задовољи начело усмености и да убрза извиђање спора.

429. — 2-о. *Сваки парничар има право да одговара на нове наводе свога противника* (§ 161. грађ. суд. пост.) — Ово је правило засновано на основном начелу грађанске процедуре, на начелу обостраног саслушања.

430. — 4-е. *Сваки парничар има право да оне околности, које је он у прилог својих твђења навео, позуни, исправи и пошкрепи.* (§ 159. грађ. суд. пост.). И ако то сам парничар не би учинио, онда,

431. — 4-о. *Суд има право захтевати од сваке странке, да му она објасни оне околности, коју суд држи да није јасна.* И парничар је дужан, да даде свој јасан, и тачан одговор на сваку околност, коју противна странка противу њега износи (§ 164. грађ. суд. пост.).

432. — 5-о. *Парничар, који неће никако да одговара, равна се изоставшем.* А овај, који на неке наводе противникове одговори, а на неке неће, равна се у толико изоставшем, у колико на што

није одговорно, и у том случају поступиће се по § 139. и 140. грађ. суд. пост. (в. § 162. ист. пост.).

433. — 6-о. *Парничар може само она збића (факта и околности) која нису његово дело, огласити да их не зна.* (§ 165. грађ. пост.).

434. — 7-о. *Сваки је парничар дужан да докаже сва збића на којима оснива своје правно тражење; иначе она, у колико од противне странке буду оспорена, неће се при решавању спора сматрати за истинита.* (§ 178. грађ. суд. пост.). — Ово се правило тиче доказивања, најважнијег дела пледирања парничара. И због огромне важности његове ми ћемо, ради веће јасности, у посебној идућој глави изложити сву теорију о доказима у грађ. парницама, као и процедуру по којима се врши доказивање.

435. — 8-о. *Сваки парничар има право захтевати, да се све оно, што је он навео, и оно што је противна странка навела или признала, а решењу парнице доприноси, у белешку стави, а у колико све то преиначава, попуњава, исправља или поткрепљава шужбу или одговор на шужбу* (§ 168. грађ. суд. пост.).

